

KOOPERATİFÇİLİK

Y a z a n :

Prof.Georges LASSERRE

Fransızca'dan Çevirenler:

Yrd.Doç.Dr.Zeki SEZER

Dr.Suavi AHİPAŞAOĞLU

Kooperatif denen olgu nedir? İşçi ve köylülere hizmet sağlayan yalın işletmeler mi? Kendine özgü koşulları olan özel bir işletme türü mü? Kooperatif tüm bu söylenenleri içerdiği gibi dahası da var: O, güçlü bir halk hareketidir ve büyük umutları kapsar. Kooperatif hareketi iyi anlamak için onu, analizlerde aşırı basitleştirmeler pahasına da olsa, toplumların yapısının genel oluşumu içinde görmek gerekir.

İlk uygarlıklar oldukça toplumcu bir niteliğe sahiptiler. Kişiler, klan, aşiret veya büyüklü küçüklü ataerkil aile denen doğal topluluklarla içiçe kaynaşmışlardı. Bu topluluklarda mülkiyet ortaklaşaydı. Herkes, aynı anda varlıkların dağıtımıcısı, işletmelerin yöneticisi, askeri şef, yargıç ve dinsel kişi olan topluluk şefinin etki ve otoritesi altındaydı. Kişi grup içinde hem himaye hem de maddi geçim araçlarını buluyordu. Fakat ne özel bir hukuki varlığa, ne de hakka sahipti. Düşünce yalnızca törelere bağlılık ve din, grubun veya grup sembolünün (totem, ata, hükümdar) tanrılaştırılmasıydı. Bu yapısal kurumlar yönetici sınıfların ve şeflerin sömürülerini kolaylaştırıyor, kişileri baskı altında tutuyor ve devamlı sürtüşme halinde olan imparatorlukları, ulusları ve klanları karşı karşıya getiriyordu.

Zamanla kişinin özgürlüğü ve bilinçlenmesine ilişkin yaygın bir hareket doğdu. Yunanlılar bu bilincin değerini hemen kavradılar. Hıristiyanlık ise onu daha kararlı bir şekilde benimsedi. Tarihin gelişimi bireycilik lehine yöneldi. İlkçağlarda bile kolektif yapılardaki katılık, karmaşıklaştıkları ölçüde azalmıştı. Sonraları, bir dizi

devrimci aşama bireyci uygarlığın doğuşunu hazırlayıp gerçekleştirdiler.

Ekonomik Devrim: Kişiler bağımsız bir ekonomik yaşama kavuşmak ve zenaat ya da ticaret yolu ile zenginleşmek için aile ekonomilerinden koptular. Bu olay, aralarındaki işbirliği sayesinde piyasayı ele geçiren, kendi öz konumlarını sağlamlaştıran ve işletmeleri ile (özellikle kırsal kesimdekiler olmak üzere) halk kitlelerine karşı ekonomik açıdan daha güçlü ve egemen bir konum elde edenlerin kurumsallaştırdıkları mübadele ekonomisinin doğuşuydu. XIII. yüzyıldan, XVIII. yüzyıla gelinceye kadar önce ticari ve sonra da mali kapitalizm ortaya çıkıp gelişmesini sürdürdü.

Entellektüel Devrim: (Aklın Üstünlüğü). Buna yeniden doğuş da denebilir. Kişi, aklın işleyişini, özgür düşünce ve laikliği keşfetmiş, bilimsel düşün gerçekleşmiştir.

Tinsel (Vicdanî) Devrim: Bireyci çağın en değerli fethiyle gelen reform: Vicdan özgürlüğü.

Yavaş ve yüzyıllarca sürdürülmüş olan **tarımsal devrim:** Köylü eski göreneklere telkin eden toplumcu kültür şekillerinden ayrılıp kendine ait topraklar üzerinde özgür olmak ve feodal yükümlülüklerden kurtulmak için kıyasıya bir savaşım vermiştir.

Siyasal Devrim: Senyörlerden kurtulmak için orta çağın komünlerinde yapılan savaşımın doğan demokrasi XVIII. yüzyılda örgün bir siyasal sistem haline gelmiştir. Halkça kontrol edilen, halk yararına işleyen ve halktan gelen bir siyasal otorite arzulanmaktadır. Artık başlıca bireysel özgürlükler elde edilmiştir.

Nihayet, bilimsel gelişme ve bankacılarla tüccarlar tarafından biriktirilen anamal sayesinde oluşan ve XIX. yüzyılın modern kapitalizmi ile hızlı maddi gelişimini sağlayan **endüstri devrimi** ortaya çıkmakta...

Bu arada dev güçleri özgürleştirip eyleme sokan kooperatifçilik bütün bu konularda sınırsız bir gelişme gösterdi. İnsan kişiliğinin kurtarılması tarihin vazgeçilmez bir aşamasıydı.

XIX. yüzyıl kendi zaferini görüp yaşamıştır. Toplum bireylerden oluşmuş bir toz yığını haline gelmiştir. Aracı kurumlar şüphe ile karşılanmış, bazen yasaklanmış (sendika, lonca) veya minimum bir rol ile sınırlandırılmıştır (komün). Günümüze kadar yaşayanlar ise işçi grupları ile tarımsal topluluk kurumlarından ibarettir... Bireylerin karşısında, mümkün olduğu kadar ekonomik müdahaleden sakınan bir devlet vardır. Egemen olan liberal düşüncedir; tüm egoizmlerin özgürce taşkınlığının, rekabetin mucizeli oyunu sayesinde adaleti, uyumu ve etkinliği maksimuma çıkaracağını ve olanakların elverdiğinin en iyisi olan bu **doğal düzenin** kesin ve son olduğunu savunurlar.

Gelgelelim tarihin akışı buna ters düşüyor. Bireyciliğin verebileceği herşeyi vermiş olduğu, verimliliğini tükettiği ve artık gerilediği görülüyor. Bundan böyle şekillenen eğilim birleşmeye yeniden dönüş oluyor. Neden?

Önce teknik ilerleme yüzünden. Teknik ilerleme eski göreneklerle olan bağları kopardıkça kişisel girişim ve özgür işletmeler aşıldı. Endüstri devrimi ile gelişen yeni teknikleri uygulayabilmek için işçilerin, çalışmanın kolektif olduğu geniş atölyelerde toplanması gerekiyordu. Ayrıca artık kişisel servetlerin yetersizliği ve gittikçe büyüyen sermaye ihtiyacı, anonim şirket tipini öngörüyordu. Bugün teknik gelişmenin hızlanması pahalı laboratuvarlarda gerçekleşen kolektif bilimsel araştırmaları ve giderek daha da devleşen yatırımları gerektiriyor. Sıra bunlara gelince, bunlar da giderek daha büyük işletmeleri ve daha büyük grupları zorunlu kılıyor. Rekabet şartları altındaki bir piyasanın risklerine katlanmak çok pahalıya mal olacağından bu dev şirketlere toplam taleple toplam arzın uyumlu kılındığı teşkilatlanmış pazarlar ve garanti edilmiş borsalar gereklidir. İşte tröstlerin, kartellerin ve tekelliliğin nedenleri burada yatmaktadır. Kapitalizm istemeyerek, bir kaç kişinin çıkarına çalışan ve daima özel kalması mümkün olmayan, özel bir kolektivizm ve özel bir güdümlülük yaratmaktadır.

Nihayet kapitalizmin bilhassa ilk yıllarında işçi sınıfına sunduğu koşullar: Burjuvazinin zenginleştiği ve anamalları kendinde topladığı bu dönemlerde insanlık dışı çalışma koşulları ve sefil yaşam düzeyi (köylünün koşulları da daha iyi değildi) köklü bir isyan ve tepki yaratmaktan

başka hiçbir şey yapamazdı.

İşçiler sonuçsuz bir şekilde ve çeşitli yerlerde kendilerine çareler aradıktan sonra (eski Lonca kurallarına sığınarak, makinaların sorumluluğunu yüklenerek veya ümitsizce başkaldırmalara giderek), yavaş yavaş sosyal düzenin köklü bir şekilde değişmesi zorunluluğuna inandılar. Ne yasal konuları, ne kültürleri ve ne de paraları olmadığına göre (tüm bunlar karşı tarafa aitti) tek silahlarının sayılarının fazlalığı sayesinde kendilerini zayıflıktan güçlülüğe geçirecek olan birlik kavramında yattığını anladılar.

Üstelik söz konusu olan yalnızca maddi sefalet değildi. Bireyci toplum kişilerin mutluluğunu da sağlamadı. İnsanı insana karşı putlaştırdı ve herkesi birbirine düşürdü. Yaşam için mücadelede acımasızca, yok olmak veya yok etmek kaçınılmazdı. Bu rekabet ortamında başarılı olanın, yani en zenginin zaferi başta işçi sınıfı olmak üzere birçoklarının derin insancıl gereksinmelerini ve geleneksel ahlaki zedeliyordu.

İnsanoğlunun, kişiliğini rahatça geliştirebilmesi için gerekli olan bir dayanışma, arkadaşlık ve güven ortamına gereksinimi vardı. Herkesin çabalarını birleştiren ve tereddütsüzce katılabileceği ortak bir amaç ve bir ortak eylem ihtiyacı vardı.

Eski lonca sistemi kanalıyla köklerini hıristiyan ortaçağa kadar uzatan ve işçi sınıfının kendiliğinden oluşmuş ideolojisi diye adlandırılan kavganın kökeninde işçi ahlâkı vardır. Bu, kısaca işçinin kişiliğine saygıyı gerektiren, iyi yapılmış işi teşvik eden ve kendi hayatını kazanma yeteneğindeki kişinin gururunu oluşturan çalışmanın ahlâki değerinin benimsenmesidir. Karşılıklı yardımlaşmanın uygulanması, birliğe karşı olunmaması ve tüm ortak eylemlerde zorunlu disipline uyulması görevleriyle ortaya çıkan ve bir başka ahlâki değer olan dayanışmanın benimsenmesidir. Bu, sosyal adaletin emredici bir gereğidir. Şu var ki adalete ulaşmak için oluşturulan herhangi bir dayanışma bir aldatmacaya dönüşebilir. İşte bu, kendinden daha altta sömürecek kimsesi olmayan, sömürülen ve en ızdıraplı sınıfı şekillendiren, aynı zamanda tarihi rol (yapıcı, kurtarıcı) inancını işleyen sınıf bilincidir.

Sefaletle yoğrulmuş, bu mistikle candandırılmış ve kendilerinin kuramcıları olarak tanıdıkları Owen, Fourier, Louis Blanc ve Proudhon gibi ilk sosyalistler tarafından aydınlatılmış ve yönlendirilmiş olan işçiler işbirliğine doğru yöneldiler.

Bu işbirliğinin şekli ne olacaktı? Yeni buluşlar yapmak, geçmişin lonca sistemi ve diğer kurumlarının özlenimden kurtulmak, tamamen komünist kolonilerin kurulması gibi ütopyalardan vazgeçmek, yasal yasakları gözönünde tutmak ve sayısız başarısızlıklar ortasında o zamanın gerçek koşullarına uydurulmuş, etkili ve kolektif bir eylem türü bulmak gerekiyordu. İşbirlikçi eylem başlangıçta yaratıcı, cömert ve canlı bir atılımdı. Fakat yöntem ve amaçları açısından karmaşık, açık olmayan, genellikle az realist olduğu gibi açık seçik de değildi. İlk işçi birliklerinin bir çoğu az ya da çok hem yardımlaşma kurumuna hem sendikaya hem politik partiye ve hem de kooperatife benziyorlardı. İşte bu aşama işçi eyleminin karmaşık başlangıcıdır.

Deneyim yavaş yavaş olguları aydınlatır. Birlikte çalışmanın değişik türleri farkedilir ve her biri kendine uyan yapılarla ilgili yöntemleri bulur. İşçi hareketi giderek artan farklılaşmalarla başlıca üç kol halinde gelişerek ilerler.

İşgücü pazarını toplu sözleşmelerle değiştiren sendikalizm işçinin çalışma koşullarının ilerlemesinde en kararlı faktör olmuştur.

Siyasal sosyalizm, etkilediği, yürüttüğü veya ele geçirdiği iktidar yoluyla tavrını ortaya koymuştur. Onun sayesinde işçi sınıfı, çalışmanın koruyucu sosyal ve hukuki düzenine kavuştuğu gibi bir çok ülkede tam istihdamın ekonomik politikasını ve gelirlerin yeniden dağılımının mali politikasını da ele geçirmiş oldu.

Nihayet kooperatifçilik.

1834'de dört Parisli işçi, 600 frank sermayeli "Altın Kuyumcularının Hıristiyan Ortaklığı'nı"(1) kurdular. Bu çok mütevazı başlangıca rağmen işletme Paris içinde 8 şubeye sahip olacak kadar başarılı oldu. Kuyumculuk konusunda önemli bir sayı olan 17 üyeden daha fazlasını biraraya getiremeyen şirket 1837 yılına kadar yaşadı ve tarihteki ilk

üretim kooperatifi oldu.

1844'de birkaçı işsiz ve tümü sefalet içinde olan 28 dokuma işçisi Manchester'in endüstriyel banliyösü olan Rochdale'de herbiri güçlkle birer İngiliz lirası yatırarak "Rochdale'nin Hakkaniyetli Öncüllerinin Ortaklığı"nı(2) kurdular. Bu yalnızca ilk kurulan değil, aynı zamanda parlak bir şekilde başarılı olan ilk tüketim kooperatifi oldu. Hemen ardından tüm İngiltere'de, sonra yabancı ülkelerde taklit edilen bu şirket günümüzüntüm kooperatif eyleminin kökenini oluşturmaktadır.

Şu halde kooperatifçilik, sendikalizm ve sosyalizmle beraber, aynı esprinin, aynı anlayışın etkisiyle, aynı baskıdan, aynı proleter sefaletten, aynı çağda ve aynı sosyal ortamda doğdu. Demek ki kooperatifçilik benzer engin ilhamları ve yaşam anlayışlarını içermektedir.

Tarım kooperatiflerine gelince; ideolojik etkilere daha az açık olmalarına karşın onlar da genellikle tarımsal kriz dönemlerinde ve aynı şekilde köylünün sefaletinden, sefalet içindeki dayanışma duygusundan ve bu sefaletten kurtulmanın tek yolu olan kooperatif hareket gereksiniminden doğmuşlardır. Üstelik köylüler kendi kooperatiflerini kurarak halen bazı yönleriyle az çok yaşayan eski tarımsal toplum kurumlarının gelenek ve ruhuna da yeniden kavuşmuşlardır.

Kooperatifçiliği, işçilerin diğer eylem şekillerinden ayıran onun dolaysız ve tümüyle yapıcı olan niteliğidir. Onun eylem sahası işletmeler kurmayı içerir. Bu işletmeler sayesinde kooperatif üyeleri gerek satıcı, gerek müşteri ve gerekse işçi olarak ilişkide buldukları özel işletmeler tarafından gerçekleştirilen ve kurbanlarının kendileri olduğu sömürüden kurtulurlar. Kooperatiflerin işletmeler üzerindeki bu egemenliği onlara bütün kısıtlamaları aşmak ve sorunları çözmek avantajlarını sağlar. Politik eylem ya da sendikalizm, yapıları gereği bu konularda pasif kalmak zorundadırlar.

Sendikalizm kesinlikle işletmelerin dışında kalır ve aracılık rolüyle yetinir. Sendika işletmelerin sorumluluğuna, toplu savaşım gücünü yitirmeden veya kapitalizm tehlikesine ödün vermeden katılamaz. Bunun için

de sendikacılık yalnız başına ücretlilik durumunu ortadan kaldıramaz. Ancak sendikacılık yalnız başına ücretlilerin durumunu iyileştirebilir. Fakat işçilerin kurdukları, kendi adalet anlayışlarına göre kurallarını koydukları ve işleyişine egemen oldukları kooperatif işletmeler, onlara, çalışma koşullarının daha kararlı bir şekilde iyileştirilmesi olanağını sağlayabilir.

Siyasal sosyalizme gelince: Amaçladığı ilerlemeler elde edildikten sonra bunların uygulanmasında yukarıdan aşağıya işleyen bir çarka dönüşür. Hatta Devlet koruyuculuğu işçiler için gereğinden fazla olursa sosyalizm onlardan yönetime daha az aktif bir şekilde katılmalarını ve daha az sorumluluk yüklenmelerini ister. Kooperatifçi olmak sosyal bir yasadan yararlanmaktan çok daha değişik bir olgudur. Çünkü burada girişimciliğin ekonomik sorumluluklarını yüklenmek söz konusudur. Herşeyi kesinkes kollektifleştiren devletler arasında hiçbiri, bugüne dek batının bireycilik döneminde elde ettiği fikir, düşünce ve bilinç özgürlüğünü koruyamamış veya sistemine dahil edememiştir. Oysa kooperatifçilik tarihin büyük eylemi olan kollektivizme yönelmesine ve ondan yana gözükmesine rağmen bu değerlere sonuna dek saygılı kalmıştır. Dahası onları güçlendirip devamlarını sağlamıştır.

Hedef oldukları sömürüden kurtulmak isteyen orta halli veya fakir işçiler, daima ortak bir eylemi ve mülksüzlerin tek gücü olan birleşmeşi yani kooperatifi bireyciliğin açık gözlülüğüne tercih etmişlerdir.

Orta halli ve fakirlerin kurdukları işletmeler günümüzün kapitalist ekonomisinin kurduklarına tamamen değişik bir tip ve şekil oluştururlar. Çünkü bu kooperatifler burjuva anlayışına karşıt olan bir işletmeyi yani ekonomik hayatın proleter anlayışını dile getirirler.

Kapitalist işletme burjuvazi tarafından mülk sahiplerinin mal varlığının uzantısı olarak kurulup ortaya atılmıştır. Hareket noktası olarak bir anapara vardır. Yani başkalarının emeği üzerinden alacak hakkı doğuran bir anapara; maksimum kazanç sağlamaya yönelmiş ve işletme içindeki herşeyi bu amaca ulaşabilmek için düzenlenmiş bir hak.

Proleter anlayış şöyle açıklanabilir: Üretim, ticaret

veya kredi şeklinde ortaya çıkan ekonomik uğraş artık sosyal piramitin tepesine tırmanmak için başkalarının sırtına çıkmaya, başkalarının üzerinde büyük bir güç elde etmeye ve büyük servetler edinmeye fırsat vermemelidir. Aksine bu, insanlar için, güçlerini birleştirmek, ortak bir işte biraraya gelmek ve böylece kendi varlık koşullarını iyileştirmek fırsatı olmalıdır. Bu kişiler uğraşa birlikte giren kooperatifçiler yani ekmeklerini beraberce yiyen, beraber çalışan can yoldaşları olmalıdırlar. Bu şekilde kişi yapısının maddi gereksinmelerini tatmin etmeye yönelik ekonomik uğraş maddeci niteliklerini kaybeder, kardeşlik ve işbirliği fırsatları doğarak yücelir.

Şu halde kooperatif ahlak aynı zamanda kendi kendine yardım, dayanışma, onur ve kendi çabasıyla kurtuluşun ürünüdür: Biri herkes ve herkes biri için.

İşte bunun içindir ki kooperatif işletme seçkinler tarafından değil, işçiler tarafından ortaya atılmıştır. Kooperatiflerin amacı, mümkün olduğu kadar, her ortağın payı oranında dağıtılan bir ganimet olarak en yüksek kârı elde etmek değildir. Aksine amaç, ekonomik yaşamda uğraş veren ev sahipliği adaylarının, borç alıcıların, tüketicilerin, tarımcıların ve işçilerin konumlarını güçlendirerek üyelerine hizmet götürmektir. Kooperatifin tümüyle üyelerinin hizmetinde kalabilmesi için üyeler, bizzat sorumluluk yüklenmiş, avantajlardan yararlanmış ve iktidarı kullanarak girişimci durumuna geçmişlerdir.

İşletmenin bu devrimci anlayışını açık kurallarla ortaya koyan kooperatif ilkeleri yalnızca girişimcinin sorumluluklarının gereklerini ve ekonomik yaşamın ahlakileştirilmesi arzusunu açıklarlar.

Amaçları, eylem alanları, sorunları ve yöntemleriyle birbirinden ayrılan çeşitli tipteki kooperatifler yukarıda sözü edilen çeşitli ekonomik konumlarla ilişki içindedirler. Biz bu kitapçıkta kooperatiflerin belli başlı tiplerini ele almakla yetineceğiz.

BÖLÜM I**TÜKETİM KOOPERATİFÇİLİĞİ**

Gerçekleştirdiği ekonomik değişimler ve bugünkü yaygınlığı bakımından kooperatif hareket türlerinin en önemlisi olan bu türe lâyük olduğu yeri incelememizin en başında vermemiz gerekir.

I- Temel Kurallar

Bir tüketim kooperatifi, kişiye en iyi hizmeti ancak bizzat kendisinin yapabileceğine inanmış tüketicilerin kurdukları ve yine kendilerinin gereksinim duydukları ürünlerin sağlanması ile yükümlü bir tüketiciler ortaklığıdır.

1. Rochdale İlkeleri : Tüketim kooperatiflerini niteleyen temel kuralları ilk olarak Rochdale in öncüleri ortaya çıkardılar. Deneyler, daima bu kuralların geçerliliğini doğrulamaktadır: Karşılaşılan güçlükler karşısında kendi statüsünü sağlamlaştıramayan kooperatifler, ilkelerden herhangi bir sapma halinde başarısızlığa uğrar ve yok olur veya en azından dejenere olarak kapitalist işletmeye dönüşürler.

Zamanla oluşan kooperatif geleneği aşağıdaki dört kuralı temel olarak ele alır:

- Serbest giriş;
- Demokratik yönetim: Bir kişi - Bir oy;
- Gelirlerin, üyelere kooperatifle yaptıkları işlemler oranında dağıtılması,
- Ana para için sınırlı bir faiz haddi uygulanması.

Bunlar gerçek kooperatifleri sahtelerinden ayırmaya yarayan en klasik ölçütlerdir.

Uluslararası Kooperatif Birliği, ciddi araştırmalardan sonra 1937 ve 1966 kongrelerinde olmak üzere iki kez bu kuralları daha açık bir şekilde formüle etmeyi deneyerek özlerini belirlemiştir.

Fakat, bu kuralların anlam, içerik ve içsel mantığını iyi anlamak için kooperatif işletmenin kendine özgü yapısını daha yakından incelemek gerekmektedir.

2. Kooperatif İşletmenin Özgün Yapısı ve Amacı: Bir tüketim kooperatifi işletmesiyle kişisel veya kapitalist bir işletme, aynı mağaza ve depolarda, teknik yönden aynı olan alım ve satım işlemleri yaparlar. Fakat bu işlemleri değişik çıkarlar açısından ve değişik bir düşünce tarzı ile yürütürler.

Özel veya kapitalist işletmeler maksimum kazancı gerçekleştirmeye çalışırlar. Tüketiciler tarafından kendi çıkarları için kurulan kooperatifler ise yalnızca üyelerine en iyi hizmeti, yani ucuzluk ve iyi kalite sağlamayı amaçlarlar. Bu amaçla üyeler, mübadele ekonomisi ile ortaya çıkan girişim ve tüketici ayırımına son vererek, girişimcinin işlevlerini ortaklaşa üstlenirler.

Dahası, ne içsel yapı ve ne de çalışma, yönetim ve ekonomi politik kuralları aynı değildir. Kooperatifte girişimci-tüketici işlevleri aynı güçler tarafından yürütülür ve kooperatifçiliğin bütün özellik ve temel kuralları bu işlevlerin uyumlaştırılması temeline dayanır.

3. Kooperatifin Yapısı: Açık kapı kuralı. Kapitalist ortaklar sayısal olarak fazla çoğalarak her birine düşen kâr paylarının azalmasını istemezler. Oysa kooperatifçiliğin çıkarları üye sayısının mümkün olduğu kadar çok olmasını gerektirir. Böylece büyük miktarlarda mal satınalmak ve birey başına genel masrafları azaltmak olanağına kavuşurlar. Şu halde bir kooperatife yeni tüketicilerin katılması (üye olması) daima olası ve faydalıdır: Kooperatifin kapısı herkese açıktır.

Ayrıcalık yoktur; kimseye öncelik tanınmaz. Bununla birlikte giderek azalan bir eğilim de olsa, bir parti, bir tarikat veya bir sendika üyelerine özgü; veya daha çok rastlanan şekliyle bir idare biriminin veya bir işletmenin üyelerine ait kooperatifler de görülmektedir. Fakat bu kooperatiflerin üye sayısı hiç bir zaman sayısal olarak sınırlandırılmamıştır. Ana sözleşme koşullarını yerine getiren tüm tüketicilere açıktır. Şu halde kooperatiflerin daha basit bir şekli olsa bile, bunlar da gerçek kooperatiflerdir.

Zorunluluk yoktur; kimse kooperatife girmeye zorlanamaz. Kural olarak bir tüketicinin kooperatife üye olabilmesi serbesttir. Yasal açıdan ve uygulamada bir kooperatife giriş ancak o kooperatif bir kamu hizmeti veya tekeli (elektrik) yürütüp yönetiyorsa giriş zorunludur. Bunun gibi kooperatiften istifa etmek de her zaman için mümkündür.

Kooperatiflerin çoğu daha ileri giderek, yalnız üyelerine değil, aynı zamanda halka da satış yaparlar. Bu durum cirolarını arttırır ve bu tesadüfi müşterilerin, tatminlerinden dolayı kooperatife tam üye olmaları sonucunu doğurur.

4. Anamal ve ekonomik risk: Kooperatif üyeleri herşeyden önce kendi satınalma güçleriyle kooperatife katkıda bulunarak onun çalışmasını sağlarlar. Ancak bunun yanısıra, üyelerin kooperatifin donanımı ve işlerliliği için en azından bir miktar anapara da getirmeleri gereklidir. Gerçekten, diğer işletmelerde olduğu gibi kooperatife de alacaklılara güvence sağlamak ve işlerin kötü gitmesi hallerinde onların güvenliğini garanti etmek için bir sosyal anapara gereklidir. Şu halde bu sosyal anaparanın pay senedi şeklinde oluşması gerekir.

Bu şekilde, kooperatifçiler girişimcilerin tüm sorumluluklarını yüklenirler. Zararlara da katlanmak zorundadırlar. İşletmelerinin ekonomik riskini yüklenerek onun kredi alabilmesini sağlarlar. Üstelik bu risk her şeyden önce esasen tüketici davranışlarına bağlı olan ve satış yapılmamasından doğan bir risktir. Dolayısıyla üyelerin, kendi kooperatiflerinden düzenli bir şekilde alımlarda bulunmalarında pek çok yararları vardır.

Şu halde her birey, kooperatife üye olurken bir pay senedi almak veya bir pay yüklenmek zorundadır. İsterse bunlardan birinden fazlasını da yüklenebilir. Fakat bir anonim şirkete ortak olma örneğinde olduğu gibi herhangi bir pay sahibi ortaktan, önceden var olan bir payı satınalamaz: Her yeni üye için yeni paylar yaratılır.

Payların tutarı yüksek değildir; Fransız yasaları pay tutarlarını 60 frankla sınırlandırmış ve üye olmak için bu miktarın 1/4'ünün yatırılmasını yeterli görmüştür.

Bu pay senetleri işletme kârından yararlanma hakkını vermezler; yalnızca yasanın % 6 oranı ile sınırlandırdığı sabit bir faiz hakkını taşırlar. Bu faizin tahvillerde olduğu gibi her durumda ödenmesi zorunluluğu da yoktur. Ancak kâr olduğu zaman ödenir. Özet olarak, kooperatifin pay senedi tahvilin sakıncalarını kendi bünyesinde toplar. Çünkü tahvilde olduğu gibi sabit ve sınırlı bir gelir sağladığı gibi, kötü iş yıllarında alacaklılar için bir garanti hizmeti gördüğünden kaybedilebilir de.

Kooperatiften ayrılan ortak payını üzerinde yazılı değeri ile kooperatife geri satabilir. Bununla beraber kooperatifler, kitle halindeki istifalarla karşı karşıya kalmamak için, ana sözleşmelerine payların ödenmesine ilişkin vade ve sınırlamalar koyabilirler.

Bundan şu sonuca varabiliriz: Fransız hukukunda kooperatif, üye sayısı ve anaparası değişebilen bir şirket türüdür. Kapitalist işletmede ana para sınırlı, kâr ise değişkendir; kooperatifte ise kâr sınırlı anapara değişkendir. Kooperatif pay senetleri için değer artışı söz konusu olamaz. Kimse bir ortağın payını değerinden daha fazlasında satın almaz. Çünkü kooperatif herkese açıktır ve yeni bir payın, kendi değerine satın alınması her zaman olanaklıdır. Yine, bu payların ne spekülasyonu, ne de borsada herhangi bir işlem görmesi de söz konusu olamaz.

Sosyal anapara, kooperatiflerde geniş uygulama alanı bulan ve gerekli görülen otofinansman yöntemine uyularak yapılan rezervlerin birikimi sonucu artabilir. Fakat burada da kooperatif ile kapitalist şirket anaparaları arasında bir fark ortaya çıkmaktadır: Kapitalist şirkette birikmiş rezervler ortakların mülkiyeti sayılıp şirketin feshedilmesi halinde ortaklar arasında paylaşılır. Oysa kooperatifte, rezervler kollektiftir, paylaşılmaz ve başkasına aktarılamaz. Kooperatifin feshedilmesi halinde, bu rezervler ya başka bir kooperatife devredilir veya kamu yararına hizmet gören kurumlara verilir(1). Buna çıkar gözetmeden bir hakkın başkasına devri koşulu denir. Ortaklar yalnızca paylarının aynısını geri alabilirler. Şu halde, hisse paylarını aşan tüm anapara toplumsallaştırılmış olarak varsayılmaktadır(2).

Kooperatif, hisse paylarından başka, piyasaya tahvil sürerek de borçlanabilir.

Çağımızın ana sorunlarından biri, modern ekonomideki anaparanın gerçek konumunu bilmektir. Kooperatifçilik bu konuya da açıklık getirmektedir: Anapara egemen olmamalı, aksine "hizmetçi" olmalıdır. Aşağıdaki iki kural (5. ve 6. kurallar) anaparanın egemenliğinin nasıl sona ereceğini açıklamaktadır.

5. İktidar (yürütme): Demokratik seçim kuralı: Kooperatif tüketici üyelerinin denetimi altında ve onların yararına çalışır. Tüketiciler, kendi işletmelerinde, kendi egemenliklerini sürdürürler.

Yıllık genel kurullar anonim şirketlerdeki gibi tüm yetkilerle donatılmışlardır. Fakat aralarında çok önemli bir fark vardır. Anonim şirketlerde, her pay bir oy hakkı sağlar. Bu da payların büyük bölümünü elinde bulunduranlara büyük bir etkinlik kazandırır. Kooperatifte ise aksine, her üye (ortak), isterse elinde birden fazla hisse senedi olsun, ancak bir tek oy hakkında sahiptir.

Gerçekte bir kooperatif sermaye ortaklığı değildir, kişilerin ortaklığıdır. Burada kişiler, tüketici olarak birleşirler ve bu şekilde, üye olarak değil de tüketici olarak eşit haklara sahip olurlar.

Bu gelişmeler gösteriyor ki sermaye, iktidarını ve tacını yitirmekte ve kooperatifin, büyük pay sahipleri veya finans grupları tarafından ele geçirilmesi olanaksızlaşmaktadır.

Genel kurulca seçilen ve ona karşı sorumlu olan yönetim kurulunun, herhangi bir şirkette olduğu gibi aynı işlevleri vardır. Yani yürütme organıdır. Fakat idarecilik görevleri genel olarak ücretsizdir. Herhangi bir yarar sağlamaktan çok inanç ve özverileri yönünde hareket ederler.

Kooperatif içinde egemen olan tüketiciler eylemlerini kendi yararları yönünde gerçekleştirirler. Kooperatif onların hizmetindedir: İşte tüketicinin egemenliği burada daha da belirginleşiyor.

6. Gelir-Gider Farkı: Kârların geri dönüşü kuralı (risturn ilkesi). Madem ki tüketiciler aynı zamanda işletmecidirler, risk ve iktidar gibi kâr da tüketiciye aittir.

Fakat şu soru akla gelebilir: Dolaysız olarak maliyet fiyatına satma fırsatı var iken neden kâr sağlama olgusu ele alınıyor? Bunu şu şekilde, basitçe cevaplandırabiliriz: Satış esnasında, satış hacmine bağlı olan sabit masrafların (genel masraflar) ağırlığı ve kapatılması gereken muhtemel zararların miktarı bilinemez; bunlar ancak faaliyet sonunda ortaya çıkar. Şu halde kooperatif, bir güven aralığı oluşturmak ve satış fiyatlarını yüksek tutmak şeklinde bir önleme yönelmek zorundadır. Önceden satılmış bir mal için olası bir fiyat fazlası istemektense satışlardan elde edilecek fazlanın iadesi daha yerinde bir hareket olur.

Kârların gerçekleştiğini varsayalım: Kooperatif bunları ne yapacaktır? Özel kesimdeki bir tüccar için hiç bir sorun olmaz: Çünkü onun en önemli amacı kârı sağlamak ve korumaktır. Fakat kooperatif için durum aynı değildir. Kooperatif kârları ortaklara aittir. Kâr Genel Kurul tarafından, kooperatifin ruhuna uygun olarak ve değişebilen oranlar dahilinde, şu üç şekilde kullanılabilir:

1) Kârların bir kısmı işletme içinde ve otofinansman şeklinde, işletmenin gelişmesi için yeniden yatırımlara yöneltilir. Paylaşılamayan, kolektif olan ve yeniden yatırımlara yöneltilen bu rezervler, gerçekte toplumsallaştırılmış kârlardır.

2) Bir kısım kârlar kooperatifin sosyal amaçlı işlerinde kullanılırlar. Hastalık halinde üyelere yardım, çocuklar yararına yapılan işlemler, üyelerin kooperatif eğitimi, tanıtma vs. Bütün bunlara kooperatifçiliğin sosyal amaçlı sektörü adı verilebilir. Bu yöntem, özellikle sosyalist eğilimli işçi kooperatiflerinde daha çok gelişmiştir. Yine bunlar, aynı zamanda toplumsallaştırılmış gelirlerdir: Yani bir çeşit gelirin "gereksinimlere göre yeniden dağılımı gibi bir olgudur.

3) Geri kalan ve genellikle kârların en büyük kısmını oluşturan gelirler geri ödeme (risturn) şeklinde kooperatifyelerine dağıtılır. Burada ana kural şudur: Kârlar üyelere kooperatifle yaptıkları işlemler oranında dağıtılır. Kapitalist şirketlerde olduğu gibi kârların pay senetleri miktarına göre dağıtılması söz konusu olamaz.

Geri ödeme çeşitli şekillerde gerçekleştirilir: Bazen üyenin, satınalmalarını işlettiği bir karnesi vardır, bazen

de kooperatif, üyesine özel "tike"ler veya bir karneye yapıştırılacak pullar verir. Böylece kooperatif üyesi satın alımlarının tutarını belgeler ve bu tutar üzerinde kâr payını alır.

Bu kuralın anlamı çok önemlidir. Bir kooperatifte kârlara tamamen özel nitelikte olan şu ad verilir: Fazla alındı(1). Yani, kooperatif üyelerine şöyle seslenir: Ben size biraz pahalı satıyorsam da farkı iade ederek kendimi affettireceğim.

Demek ki kârlardan ayrılan bu üçüncü bölüm geri ödeme şeklinde üyelere ödenir. Yani hesap dönemi sonunda bu kârlar, kooperatif üyesinin, kasasından yapmış olduğu bir avans şekline dönüşür. Sonuç olarak diyebiliriz ki, kooperatif üyesi işlem anında geçici ve fazla bir fiyat ödüyor; geri ödeme ile ödediğinin bir kısmını geri alıyor ve böylece satınaldığı malların kesin fiyatı saptanmış oluyor. Bu fiyat tam ve gerçek maliyet fiyatıdır. Yalnız bu fiyat, genel kurulca kararlaştırılan sosyal amaçlı faaliyetlere ve otofinansmana yönelik harcamaları da içerdiğinden gerçek maliyetten biraz yüksekçedir.

Kooperatif herkese açık olup halka satış yaparsa ortaya nazik bir sorun çıkar(2). Halka yapılan satışlardan oluşacak kârlar ne olacak? Eğer bunlar kooperatif üyeleri arasında dağıtılırsa kooperatif ilkelerine aykırı bir durum yaratılmış olur. Çünkü böylece, ticari şirketlerde olduğu gibi rastgele müşterilere yapılan satışlardan doğacak kazançların (üyeler arasında) dağıtılması gibi bir durum ortaya çıkar. Yok eğer kârlar kooperatif üyesi olmayan müşterilere de dağıtılırsa bu durumda kooperatife üye olmanın, onun sorumluluğunu yüklenmenin ve sermayesine katkıda bulunmanın hiç bir avantajı kalmayacaktır. Bu soruna da aşağıdaki çözüm yolu uygulanmıştır: Üye olmayan müşterilerden elde edilen kazançlar tamamen toplumsallaştırılmış olup sosyal amaçlı etkinliklerle şirketin otofinansmanında kullanılmaktadır.

İster paylaşılmış olsun, ister toplumsallaştırılmış olsun, kooperatiflerin kârları hiç bir şekilde kapitalist kârlar değildir. Kooperatifçilikle beraber anapara kapitalist düzenindeki en önemli ayrıcalığından yoksun kalmış olmaktadır(3).

Geri ödeme uygulamasının psikolojik önemi çok büyüktür. Kooperatif, üyelerine geri ödeme yaparak onların kooperatifin en önemli niteliğini anlamalarını sağlıyor. Yani basite indirgersek bu hareketle ortaklara şöyle seslenmiş oluyor: "Eğer ben özel kesimde bir tüccar olsaydım bu kârları kendime saklayacaktım. Oysa ben bu kârları geri ödeme şeklinde size veriyorum; çünkü ben kooperatifim." Geri ödeme, üyelere, kooperatifin mağazasından sürekli alışveriş yapma ve kooperatifin iyi yönetilmesini gözetlemekte yararları olduğu inancını kuvvetlendirir. Çünkü kooperatif daha iyi yönetildikçe geri ödenen miktar da daha büyük olacaktır. Bu olgu aynı zamanda ortak olmayanları kooperatife girmeye özendirip kooperatife doğru yönlendirebilecektir.

II- Kooperatif Kesiminin Yapısı:

Kooperatif kesimi bir çeşit piramit görünümündedir. Tabanda özel nitelikte çeşitli işlemleri yürüten detaylı (perakende satış yapan) kooperatifler vardır. Onların üzerinde, merkezi, ulusal ve uluslararası kurumlar yer almaktadır.

PERAKENDE SATIŞ YAPAN KOOPERATİFLER

Bunlar teker teker tüketicileri, daha doğrusu tüketici hücrelere benzeyen aileleri biraraya getiren kooperatiflerdir. Başlıca üç grup halinde incelenebilirler.

1.Yöresel Kooperatifler

Bunlar, kooperatifçiliğin başlangıç aşamasındaki şeklini oluştururlar.

Genel olarak ve teknik açıdan yöresel kooperatif bir tek mağaza işletir. Küçük bir tacir gibi çalışır: Toptan, yarı toptan ve sık sık kredi ile mal satın alır. Anaparaya az gereksinme duyar ve ortaklarına satışlarını peşin yapar. Hayli kısıtlı olarak ücretli personel kullanır: Örneğin bir veya birkaç tezgahtar, bir muhasebeci vs.

Başlangıçta bakkaliye uğraşısıyla yetinir. Sonra işletmelerini genişleterek diğer gıda mallarına ve günlük mal ve hizmet satışına yönelir.

Sosyal açıdan, bu kooperatif aynı mahalle veya köyde oturan birkaç yüz ortağı biraraya getirir. Bu kimseler az çok birbirlerini tanır ve bunlar arasındaki komşuluk ilişkileri, kişilerin ortaklığı olan kooperatife gerçek bir canlılık veren toplumsal bir bağ oluşturur. Giderek seyrekleşen bazı durumlarda inanç birliği veya siyasal birliklerde bu tip bir toplumsal bağ oluşturabilir. Bu durumlarda, gelirlerinin bir kısmını bir partinin veya çeşitli eğilimlerdeki sosyal hizmetlerin desteklenmesine harcayan ideolojik kooperatif tipleri ile karşılaşırız.

Bu küçük kooperatiflerin yöneticileri militan çekirdekleri oluştururlar. Bunlar mağazanın yaşamını çok yakından izler ve yeni işe başlayan kooperatiflerde işlerin bir kısmını yüklenirler. Kooperatiflerin teknik yönden zayıflığı veya yetersizliği bu yöneticilerin inanç ve fedakârlıkları sayesinde aşılar: İşte bu çağ kooperatifçiliğinin kahramanlık ve fedakârlık çağıdır.

2. Kurum ve Girişim Kooperatifleri

Bir idari birimin veya bir işletmenin çalışanlarına özgü olan bu kooperatifler önceki tipin aynısıdır. Ancak burada ortaklar arasındaki toplumsal bağ mesleki dayanışma sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu kooperatiflerden bir çoğu üyelerini çalıştıran idari birim veya işletmenin desteğini sağlayabilmişlerdir: Etkinliklerini yürütecekleri yerleri, ulaştırma araçlarını ve kullanacakları personeli ücretsiz olarak sağlayabilmişlerdir. Çoğu kez, bu tip kooperatiflerin diğer uydurma kooperatiflerden veya patronların kurdukları basit sandıklardan(1) ayırt edilebilmesi oldukça güçtür. Bunların sağladıkları avantajlar, aralarında dürüst olmayan bir yarışmanın oluştuğunu öne süren tüccarların şimşeklerini üzerlerine çeker.

Bu tür kooperatifler 2. Dünya Savaşı boyunca üreyip çoğalmışlar, fakat gereksinim duyulan mal ve hizmetlerin sunumunun normalleşmesinden sonra azalmışlar ve hatta bir çokları ortadan kalkmışlardır(2).

3. Bölgesel Kooperatifler

1910 yılları civarında, birçok şubesi olan kapitalist şirketler teknik açıdan ve mal ve hizmetlerin dağıtımında büyük gelişmeler kaydederek küçük kooperatifleri tehdit eder duruma geldiler. O zaman, kooperatif eylemi de bu gelişmeyi izleyerek yeni yöntemleri kendine uyarladı. İşte buradan birleşme yolu ile kooperatiflerin bütünleşmesi olayı doğdu. Sistematik bir şekilde, yöresel kooperatiflerin birleşmesi ve yeni mağazaların yaratılması için her bölgede en iyi yönetilen ve en dinamik görülen kooperatifler birleşme ve gelişme kooperatifleri olarak saptandılar.

Bu bölgesel kooperatifler birbirlerinin haklarını çığnemeyecek şekilde ulusal toprakları paylaştılar ve bazıları çok büyük ve devleşmiş girişim aşamasına ulaştılar(1).

O zamandan beri Fransa'da kooperatifler birleşerek bütünleşme ve gelişmelerini sürdürdüler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında 3 000'den fazla olan ulusal federasyon üyesi 1966'da 451'e düştü ve bunlar arasında 40 bölgesel kooperatif toplam cironun % 93'ünü gerçekleştirdi.

Teknik yönden bakınca bu büyük kooperatiflerin geniş ve merkezi ambar ve mağazalarla işleme, paketlenme, bakkaliye, birahane ve fırıncılıkla ilgili endüstriyel donanımlara sahip oldukları görülmektedir. Bir kamyon otomobil filosu ambarlarla değişik mağazalar arasında mekik dokumaktadır.

Bazı önemli kooperatifler çok çeşitli mal ve hizmet kalemi satan büyük mağazalar işletmektedir. Onların aynı yerde toplanmış kahvehaneleri, toplantı salonları ve lokantaları vardır; buralara sevecenlikle "Halkın Evi" adını vermişlerdir.

Yüksek düzeydeki yöneticiler birçok mağazanın denetimini yakından gerçekleştiremedikleri için her mağazanın yöneticisine büyük yetkiler tanımışlardır. İşte Fransız kooperatiflerinde olan ve başka yerlerde uygulamasına rastlanmayan "sorumlu yönetici" tipi buradan doğmuştur. Yönetici sabit bir ücretin yanısıra satışlar üzerinden de belli bir yüzde (örneğin % 1) alır veya sadece satışların % 6'sı kadar net bir miktar ücretle çalışır.

Mağazayı özgür bir şekilde yönetmesine rağmen önceden saptanmış fiyatlara saygılı olmak zorundadır. İşveren olarak bizzat kendisi ücretli işçi çalıştırabilir. Mağazaya gelen tüm mallardan sorumludur. Bunun için sözleşmeler imzalayarak gerekli güvenceleri yatırır. Böylece kendi kişisel çıkarları ile insiyatifinin birlikte kullanımını sağlar: Bu şekilde yönetici hem satışları artırmak ve hem de daha fazla müşteri çekme yollarını aramak zorunda kalır.

Sınırlı sayıda uzman müdürler işletmenin yönetim, alım, satım vs. gibi başlıca birimlerindeki işleri yürütürler.

Kooperatifin büyümesi, anaparanın hızla dönmesi sayesinde genel masrafları azaltır. Çünkü alımlar yetkili uzmanlarca, büyük miktarlarda ve genellikle dolaysız yoldan üreticiden yapılır. Böylece büyük bölgesel kooperatifler kolayca yeni mağazalar kurarak hızlı bir yayılma sürecine girebilirler.

Sosyal açıdan, genel kurul halinde bu kadar ortağın biraraya getirilmesi olanaksızdır. O halde iki basamaklı bir yöntem uygulanır: Önce aynı mahallede oturan ve aynı mağazayı kullanan kooperatif ortaklarını biraraya getiren yöresel kurullar oluşturulur. Bunlar birer yöresel delege seçerler ve bu delegeler farklı sayı ve nitelikte görev ve yetkiye sahip olarak kooperatif genel kurulunu oluştururlar.

Fakat işletmelerde ortaklar arasındaki sosyal bağ ve ilişkiler zayıflar. Sorumlu yönetici olan kişi kimi zaman, özel sektörde başarısız olmuş veya kendi adına çalışacak kadar sermayesi olmadığından özel girişimciliğe katılamamış, kooperatifçilik ruhundan mahrum biri olabilir. Mağazadaki etkinliklerde giderek gerçekçilikten uzaklaşabilir. Bunun temel nedeni yöredeki kooperatif militanlarının artık mağazanın işleyişiyle ilgili sorumluluklarının ortadan kalkmasıyla açıklanabilir. Mağaza artık merkezi yönetimin denetiminde ve profesyonel bir yönetici tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla kooperatifçilik ruhu ve anlayışı zayıflamak riski ile karşı karşıyadır.

Bu durumda büyük kooperatiflerde yöneticilerin ve ortakların kooperatif kurallarına uygun olarak eğitilmeleri ile ilgili uğraşlar büyük bir önem kazanmaktadır. Bu da esas olarak her yörenin en aktif militanlarını içeren "Kooperatif

eylem grupları" veya "Bölüm komiteleri"nin başlıca rolünü oluşturmaktadır. Paris'teki kooperatiflerde olduğu gibi bazı büyük kooperatiflerde, bu grupların temsilcileri sık sık biraraya gelerek genel kurulun etkin bir şekilde yapacağı denetim işlerini yürütür ve şirketin gidişatını mümkün olduğu kadar yakından izlerler. Yönetim kuruluyla yakın ilişki halinde olan devamlı bir delegasyon oluştururlar. Böylece resmi demokrasiye paralel olan ve onu güçlendirip canlandıran yeni bir kooperatif militanlar demokrasisi doğar.

4. Uzmanlaşmış Kooperatifler

Genel ve günlük tüketim mallarının gerektirdiği donanım ve işleyişlerden daha farklılarını gerektiren bazı mal ve hizmet temini ve özel mal satışları için çok çeşitli, özel ve uzmanlaşmış kooperatifler ortaya çıkmıştır: Mesleki araç ve gereçlerin toplu ve ortaklaşa satın alınması (örneğin tarımsal kooperatifler), otomobilciler, öğrenciler, tatil ve sigorta kooperatifleri ve ileride özellikle inceleyeceğimiz yapı kooperatifleri vs.

MERKEZİ ÖRGÜTLER

Ortak gereksinmelerin tatmini yönünde gelişen işbirliği ilkesi kooperatifleri, eylemlerinin niteliklerine göre iki tip örgüt halinde birleşmeye yönelmektedir.

1. Toptancı Mağazalar

Toptancı ve perakendeci aracı tüccarlara kaptırılan paylardan tasarruf edebilmek için kooperatifler dikey birleşme uygulamasına geçerek satınalım merkezleri veya toptan satış yapan büyük mağazalar halinde birleşmeye ve işbirliği yapmaya girişirler. Bunlar ikinci dereceden gerçek kooperatif birlikleridir. Sermayeleri perakende iş yapan ortak kooperatiflerce sağlanır; kârları ise ya geri ödeme olarak dağıtılır veya yeni yatırımlara harcanır. Genel kurulda her kooperatife ya Fransa'da olduğu gibi katkıları oranında ya da İngiltere'de olduğu gibi katkısına bakılmaksızın her üye kooperatif için bir oy hakkı ve ayrıca yılda her 25 000 İngiliz lirası satın alım için de fazladan

bir oy hakkı tanınır.

Bu tipin en eskisi "Kooperatif Toptan Satış Şirketi"(1) adındaki İngiliz büyük toptancı mağazasıdır ve 1864 yılında kurulmuştur. Fransızların ilk büyük mağazası olan "Tüketim Kooperatifleri Genel Şirketi"nin(2) kuruluşu ise 1906'dır. Bugün için dünya üzerinde, ulusal düzeyde (A.B.D.'de Bölgesel düzeyde) 56 büyük toptancı mağaza vardır(3). Bu merkezi örgütlerin birçok işlevleri vardır:

Ticari İşlevi: Satın alımların ortak ve toplu olarak yapılmasıdır. Bu açıdan toptancı-büyük bir mağaza, işlevini üç şekilde yerine getirebilir.

- a) Haber ve bilgi organı olarak: Kooperatiflere ilginç malların sunumu ile değişik mal piyasaları hakkında gerekli bilgileri aktarır.
- b) Satınalma birliği olarak: Ortak şirketlerin siparişlerini toplar ve malların satıcı şirket tarafından onlara dolaysız olarak gönderilmelerini sağlar.
- c) Malları bizzat satın alarak: Bazı malları kendi depolarında saklar ve üye kooperatiflerin gereksinimleri halinde onlara gönderir.

Gerek malların niteliği, gerekse ortak kooperatiflerin büyüklükleri ve kendi depolarının olup olmaması durumuna göre büyük toptancı mağazalar bu yöntemlerden birini seçerler. Mümkün olduğunca da malların herbiri ardından iki depodan geçmesinden sakınmaya çalışırlar.

Büyük-toptancı mağazalar dış alımla ilgili güçlükleri perakendeci mağazalardan daha iyi çözebilirler. Çeşitli mal (kahve, şarap vs.) alımlarında yetkili uzmanlar kullanabilir veya üretim alanlarında temsilcilikler kurabilirler. Çok büyük miktarlarda satın alımlar yaptıkları için avantajlı fiyatlar elde ederler; özellikle belli bir süre boyunca herhangi bir fabrikanın üretimin tümünü kapatmak için bir sözleşme yapılmışsa bu avantajlar daha da artar. Ayrıca kooperatifleri, tüccarlar tarafından sık sık uygulanan boykotlara karşı da korurlar.

Kooperatifçilik hareketi halinde gelişen toptan ticaret uluslararası planda da sürmektedir: Büyük toptancı

mağazalar, özellikle ortak Pazar ve A.E.L.E.(1) çerçevesinde, kendi aralarında ürün alışverişi yapmaktadırlar. Aynı şekilde İskandinav ülkelerindeki büyük toptancı mağazalar toplu olarak Kopenhag'da sömürgelerin ve diğer ülkelerin ürünlerinin dış alımı amacıyla "Nordisk Andelsforbund"u kurmuşlardır. Bu gerçek uluslararası bir büyük toptancı mağaza ve üçüncü dereceden bir kooperatiftir. Yine Uluslararası Petrol Kooperatifleri Birliği 1947'de 18 ülkede kurularak 38 tüketim veya tarım kooperatifi için bir alım merkezi oluşturmuştur. Bunlar üyelerine, 2000 petrol kuyusu işleten Amerikan Tarım Kooperatiflerinden satın alınan rafineri yakıt ve yağ temin ederler.

Endüstriyel İşlevi: Kooperatifler, sanayicilerin kendilerinden sağladıkları büyük kâr paylarını kurtarmak için üretim kesimine de el attılar. Büyük toptancı mağazalar satın alma veya bizzat kurma yoluyla fabrikalar edindiler ve böylece girişimci, sanayici oldular. İngiliz Büyük Toptancı Mağazası bugün çeşitli dallarda 200 fabrika işletmektedir: Gıda, tekstil, ayakkabı, giyim, mobilya, hırdavatçılık, bisiklet, camcılık, matbaacılık ve yayın dallarında. Ayrıca bu büyük mağaza Seylan'da çay, Afrika'da hurma plantasyonları işletir; kendisine ait büyük gemi filoları vardır. 53 000 işçi çalıştırır ve bu bakımdan İngiltere'nin en büyük özel kesimi işvereni sayılır.

Büyük toptancı mağazalar kimi zaman özel girişimlerden pay senedi satın alarak bu kurumlara katılırlar. İsveç Kooperatif Birliği bu yolla 270 şirketin finansmanına katılmış ve bu pay senetleri "Portföy"ünü yönetmek için özel bir holding kurmuştur.

Fransız kooperatifçilik eylemi, bu denli olmasa da S.G.C.C.'nin(2) mülkiyetinde bir çikolata, 5 konserve fabrikası, bir yağ çıkarma, bir sirke, bir kahve kavurma fabrikası ve bir de analiz laboratuvarı vardır. Uzmanlaşmış ikinci dereceden kooperatifler şeklinde bir sigorta şirketi birliği, bir tuz yatağı işletmesi ve beş tatil köyü işleten şirketi vardır. Ayrıca aşağıdaki anonim şirketlerde büyük paylara sahiptir: İki hamur ve irmik fabrikası, Senegal'de bir yarfıstığı işleme şirketi, iki un fabrikası.

Dahası, üçüncü derecede uzmanlaşmış, uluslararası bir sanayi kooperatifi de vardır: İskandinav ülkeleri, İngiltere ve İskoçya büyük toptancı mağazaları Glasgow, Oslo ve

Stockholm'de elektrik lambası fabrikalarını işletmek için uluslararası LUMA kooperatifini kurdular.

Mali İşlevi: Önceleri kredi gereksinimleri için özel bankaların müşterileri olan kooperatiflerle onların büyük mağazaları, ticari işlemlerinin güvenilirliğine rağmen onlardan aşırı bir faiz haddi uygulaması, güvensizlik ve zaman zaman geri çevrilme gibi düşmanca işlemler gördüler. O zaman bu bağımlılıktan kurtulmak istediler. Çünkü kooperatif üyeleri arasından bir çoğu aynı zamanda tasarruf sahipleriydi ve tasarruflarını rastgele bir yere yatırmaktansa kendi kooperatiflerini desteklemede kullanmaları daha olağan bir olguydu.

O zaman kooperatifler, üyelerinin tasarruflarını kabul eden, onların faaliyetlerini kısa dönem için finanse eden ve bazılarına tahvilat veren banka hizmetlerine geçtiler. Bu mevduat ve bankacılık hizmetleri büyük toptancı mağazalarının bir bölümünü oluşturmaya başladılar. Hatta daha da ileri giderek bir kooperatif bankasına dönüştüler (örneğin Fransa'da Kooperatifler Merkez Bankası). Bazıları da daha büyük kooperatifler içinde örgütlendiler.

2. Kooperatif Federasyonları

Kooperatiflerin aynı zamanda, ürün şeklinde değil de hizmet şeklinde de ortak gereksinimleri vardır: Muhasebe kayıtlarının gözden geçirilmesi ve denetimi, sorunları olan şirketlerin geçici yönetimi, hukuki bilgiler; dokümanlar ve istatistikler; kongreler aracılığı ile kooperatifçiler arasında ilişki ve deneyim alışverişi; gazete basımı ve çeşitli yayınlar(1); sendikalar ve kamu kurumları karşısında temsil ve savunma gibi. Aslında tüm bu hizmetler yalnızca kooperatif örgütlerinin yararını gözeterek değil, daha geniş bir şekilde, tüm tüketicilerin yararını gözeterek yapılmaktadır.

Burada satınalma gücünün bütünleştirilmesi söz konusu değildir; esas olan bir eylemin örgütlenmesidir. Kooperatif federasyonlarının kuruluş amacı da budur: Örneğin Fransa'daki Tüketim Kooperatifleri Ulusal Federasyonu (F.N.C.C.). Genellikle parasız hizmet gören bu federasyonlar üye şirketlerin aidatları ile finanse edilirler(1).

Uluslararası düzeyde, Uluslararası Kooperatif Birliği

(A.C.I.) 1985'de Londra'da kurulmuş ve yalnız tüketim kooperatiflerini değil aynı zamanda diğer kooperatif türlerini de bünyesinde toplamıştır. Dünya'nın iki blok halinde bölünmüş olması olgusuna rağmen Uluslararası Kooperatif Birliği iki taraftan da -bazen güç de olsa- üyeler edinebilmiştir(2).

Uluslararası Kooperatifler Birliği düzenlediği kongrelerin yanısıra her yıl 15 günlük uluslararası bir kooperatif okulunun program ve çalışmalarını da yüklenir. Uluslararası bir dergi yayınlar; felaket anlarında kooperatifler arasında uluslararası yardımlaşma ve dayanışma eylemlerini düzenler; az gelişmiş ülkelerde kooperatifçiliğin başlatılmasına yardım eder ve uluslararası büyük örgütlerle işbirliği kurar(3).

O halde kooperatif piramidi, kendisini uluslararası bir çeşit tröst yapan mali katılım ve iş ilişkileri ağıyla birbirlerine bağlanmış işletmeler topluluğudur. Esnek olan federalist yapısı önceden kurulu olan temele dayanır; katılımlar daima aynı yöne yönelmişlerdir: Her bir kuruluş kendi müşterilerine aittir; o halde 101 milyon ortak tüketici bu kooperatif tröstün ortak sahiplerini oluşturup, onu kendi yararları doğrultusunda işleterek demokratik bir yöntemle denetlerler.

III- Kooperatifçiliğin Gelişmesi

Kooperatif eylemin yapısı, görünümü ve gelişmişliği açısından çeşitli ülkeleri 5 grupta toplayabiliriz. Burada yalnız en belirgin örneklerden söz edeceğiz(1).

1. İleri Düzeyde Kooperatifleşmiş Ülkeler: İngiliz kooperatifçiliği en eski ve mutlak rakamlarla (Rusya hariç) en güçlü eylemdir: 13 milyon üyesi, 31.000 satış yeri, Manchester ve Glasgow'da iki büyük toptancı mağazası vardır. Ulusal perakende satışların % 10,7'sini, gıda maddeleri satışlarının ise % 14.8'ini gerçekleştirir. Ancak günümüzde durgunluk içerisindedir ve artık ilerliyememektedir. Bu eylemin canlandırılması ve yeni koşullara uygun hale getirilmesine ilişkin yeniden düzenleme projelerinin uygulamaları ise hayli yavaş yürümektedir.

İzlanda dünyanın en kooperatifleşmiş ülkesidir. 1944 yılına kadar sömürge olan bu ülkeye tüccarlar büyük servetler edinmek için gelir ve bunları güzel iklimli başka yörelerde kullanmak için çekip giderlerdi. İyi hizmet görmeyen tüketiciler örgütlenerek gereksinmelerini kooperatiflerden sağlamaya başladılar. Halen tüketicilerin % 67'si gereksinmelerini kooperatifler aracılığıyla karşılamaktadır.

Kooperatifçiliğin olanaklarını en iyi şekilde ortaya koyduğu ülke İsveç'tir. İsveç kooperatifçiliği, dünyada en iyi örnek olarak kabul edilir. Tüketicilerin % 40 kadarını kendi örgütlerinde toplamış; bazı ürünlerin % 20-30'unun dağıtımını yüklenmiş, ileri düzeyde örgütlenmiş, 50 kadar fabrikası ile geniş bir şekilde üretim alanına girmiş, metodik bir şekilde üyelerinin eğitimini sağlamış ve kararlı bir şekilde tekellere karşı savaş açmıştır.

1900'lerde başlayan Finlandiya kooperatifçiliği hızla gelişmiştir. Bugün halkın % 40'ını kendi bünyesinde toplamıştır. Kırsal kesimin tarafsız eylemi ile kent ve işçi kesiminin ilerici eylemleri arasında ikiye bölünmüştür. Bu kesimler arasında olumsuz bir ilerleme yarışı hüküm sürmektedir.

Aynı ikiliyi Danimarka'da da görmekteyiz; bir taraftan işçi, öte yandan köylü örgütleri. İkinciler, tarımsal kooperatiflerle sıkı işbirliği halindedirler ve en güçlü örgütleri oluşturmaktadırlar.

İsviçre'de kooperatifçilik eylemi, dayanıklılığı, gelişmiş organizasyonu, eğitim çabası, çağdaşlaşmadaki yüksek düzeyi ve üstün kalite konusundaki titizliği ile tanınır. Bununla beraber saldırgan karşıt gruplarla ticari konularda hâlâ kararlı ve devamlı bir savaşım vermek zorunda kalmaktadır.

Gerçek özgürlük içerisinde ve geniş bir şekilde sosyalle edilmiş bir ekonominin örneği olarak Kuzey'e ait bu örnekler İsrail'i de eklemek gerekir. Burada toplam girişimlerin % 60'ı kolektif ekonominin değişik türlerine bağlanmışlardır.

Bunlar arasında 249 tüketim kooperatifinin 142.300 üyesi vardır. Bu kooperatiflerin ortak olduğu Hamashbir Homer-Kazi adındaki toptancı büyük mağaza 632 kibutzim(1) ve Moshavim'in(2) ortak malıdır ve bunların gereksinmelerini

karşılar.

2. Kooperatifçilikte Orta Derecede Gelişmiş Ülkeler:

Yukarıda bahsettiğimiz ülkelerden sonra göreceli olarak sanayileşmiş Avrupa Ülkeleri gelir.

Belçika'da kooperatifçilik, her türlü işçi örgütlerini barındıran "Halk evleri" kurarak sosyalist parti ve sendikalarla sıkı bir işbirliğine girmiştir. Bu, başlangıçta kooperatifçiliğe büyük bir dinamizm vermiştir. Fakat daha sonraları, özellikle katolik parti tarafından desteklenen, karşıt görüşlü kooperatifler de kurulmuştur.

Fransa'da daha eskilere uzanan bir kaç deneyimden sonra gerçek anlamda kooperatifçilik eylemi 1866 yıllarına doğru başlamıştır. Zaman içinde çok kritik aşamalar geçirmiştir: Önce politik bir parçalanma olmuş ve sosyalist kooperatifler 1895'te bu eylemden kopmuşlar; birlik 1912'de tekrar sağlanmıştır. Bugün büyük çoğunluk tarafsız kooperatiflerce temsil edilmekte ve Franternelle de Saint-Claude(3) tipinde olduğu gibi az sayıda sosyalist eğilimli kooperatifler de varlığını sürdürmektedir. 1934'te ihtiyatsız bir şekilde yönetilen kooperatifler Bankası iflas durumu ile karşı karşıya kalmıştır. O zaman kooperatifler manen kendilerini sorumlu sayarak ve alacaklılarının haklarının tümünü yavaş yavaş ödeyerek iş hayatında çok az görülen bir dayanışma ve ahlak örneği göstermişlerdir. Yeniden kurulan bankanın bugün 3.435.000 üyesi, 10.178 mağazası, 3,5 milyarlık iş cirosu ve 37.443 personeli ile 495 Federe Kooperatifi vardır. Çok geniş kullanım alanı olan birçok ürünün toplam tüketim miktarlarının % 8'i tüketicilere kooperatif sektör aracılığı ile aktarılmaktadır. Kooperatiflerin ülkeye dağılımı büyük bir dengesizlik gösterir. Daha çok Le Havre-Genevre hattı dolaylarında ve Kuzeydoğuda yoğunlaşmışlardır. Alsas, Lorain ve Cambrésis'de kooperatiflerin yoğunluğu İskandinav ülkelerindekine yakındır.

1933 öncesi Almanya'da kooperatifçilik göreceli olarak Fransa'dakinden daha ilerideydi. Naziler tarafından ele geçirildi ve etkinliklerini yitirdiler. Fakat harp sonrası Batı Almanya'da, hızla yeniden kuruldu. Bugün çok sayıda fabrikalara sahiptirler.

Totaliter rejimler aynı tahribi Avusturya ve İtalya'da da yaptılar. Fakat Avusturya harpten sonra çabuk toplandı ve yeniden eski düzeyine ulaştı. İtalya'da ise eylem, ilerici ve katoliklerin karşıt gruplara ayrılmaları yüzünden kendisini çok daha geç ve güç toparlayabildi.

3. Amerika Birleşik Devletleri: Yoğun bir şekilde kâr peşinde koşma, gelir elde edebilme kolaylıkları ve ticari işlerin dinamizm ve etkinliği uzun bir zaman boyunca, Amerikalıların kooperatiflerin sağlayacağı mütevazî kazançları ihmal etmelerine neden olmuştur. O dönemlerde yalnızca birkaç bölgede İskandinavyalı göçmenlerin kurdukları kooperatiflerle karşılaşabiliyoruz. Fakat 1920'lerden sonra kırsal tüketim ve ortak satınalım kooperatifleri büyük bir genişleme gösterdiler. 1929 ekonomik bunalımında kooperatifler kırsal kesimde büyük bir genişleme gösterdiler. 1929 ekonomik bunalımından sonra sendikalar tarafından güçlü bir şekilde desteklenen kooperatifler kentlerde de büyük gelişmeler kaydettiler. Bugün genellikle büyük mağazalar (süpermarket) işletmektedirler. Yeni bir ülkenin gereksinmelerine cevap veren çok sayıda ve türde, uzmanlaşmış kooperatifler de bulunmaktadır. Sigorta, telefon, elektrik, hastane, tıbbi bakım ve hizmet, lokanta, cenaze kaldırma vs. ile ilgili kooperatifler. Bu hizmetler Fransa'da daha başka yollarla sağlanmaktadır.

4. Sovyet Rusya ve Halk Cumhuriyetleri: Gereksinmelerin karşılanmasındaki güçlükler nedeniyle 1914 savaşı sırasında büyük bir gelişme gösteren Rusya Kooperatifçiliği önceleri aynı amaçlar için kullanıldı ve hatta sovyet hükümetince zorunlu kılındı. N.E.P.'nin egemenliği sırasında bu eyleme özgürlük tanındı. En büyük destekçilerden biri Lenin idi. Ülkenin hızlı bir sanayileşme sürecine girdiği Stalin döneminde ve 1935'te tüm kentsel kooperatifler devletleştirildi. Geriye, solhoz ve kolhozlara benzeyen ve kırsal kesimde çok yaygın bir şekilde örgütlenmiş olan kooperatifler kaldı. Özel kesimde perakende ticaret izni yalnızca bu kooperatiflere verilmiş oldu.

16.000 kadar olan bu kooperatifler, toplam ticaretin % 28'ini gerçekleştirmektedirler. 53 milyon üyeleri vardır. Üyeler bir pay yatırdıktan başka bir de giriş hakkı öderler. Kârların en çok 1/5'i ortak üyeler arasında paylaşılabilir. Kârlar üyelerin kooperatifle olan işlemlerine göre değil,

katıldıkları pay sayılarına göre dağıtılır; burada eşit bir dağıtım söz konusudur: Çünkü hiç kimse birden fazla pay sahibi olamaz. Geri kalan net gelirler eğitim ve kültür hizmetleri ile otofinansmana harcanır. Bu kooperatiflerin 46.000 adet çeşitli fabrika ve küçük atölyelerinin yanısıra bölgesel büyük-toptancı mağazaları da vardır: Bu güçlü merkezi örgütlenmeye "Centrosoyouz" adı verilmektedir.

Bu kooperatif kesim bugüne kadar otoriter planlama çerçevesinde işlerini yürütmüştür. Henüz hazırlık aşamasında olan ve tüm sovyet girişimlerini kapsayan önemli reformlar bu kooperatiflere de uygulanacaktır. Bu reformlarla kooperatifler;

- Üreticilerle dolaysız ilişkiler kuracak ve daha geniş bir eylem özgürlüğüne kavuşacaklar;
- Plan onlara yalnızca iki hedef empoze edecektir: Ciro hacmi ve getiri.

Diğer halk demokrasilerinde de kooperatifçiliğin durumu aşağı yukarı aynı olmakla birlikte bir ülkeden diğerine doğal olarak bazı küçük farklılıklar göstermektedir.

5.Gelişmekte Olan Ülkeler: Genellikle tarımsal yapıya sahip olan bu ülkelerde çok düşük düzeyde olan öztüketim toplam üretim içinde büyük bir yer tutar. Perakende ticaret, "geçimlik kesim" diye adlandırılan bir kitlenin elindedir. Sefalet içinde olan bu kitlenin gelir kaynakları çok zayıftır. İlk olarak en acil gereksinmelere yanıt veren tarımsal kredi ve satış kooperatiflerinin gelişmekte olduğu gözlenmektedir. Bunları ortak satınalma kooperatifleri izler. Tüketim kooperatifleri özellikle kentlerde ve memur, müstahdem, işçi ve madenciler arasındaki işbirliği sonucu ortaya çıkarlar.

İkinci Dünya Savaşı boyunca uzak doğunun bir kısmında, gereksinimlerin karşılanması, yoksullukla savaşım amacı ve hükümetlerin de baskı ve yönlendirmeleri ile olağanüstü bir kooperatif eylem ortaya çıktı. Bu kooperatifler örneğin Seylan'da tüketicilerin yaklaşık 2/3'ünü biraraya getirdiler. Fakat tabana dayanmayan bu çok hızlı büyüme ancak zayıf bir kurum oluşturabildi. Bu nedenle de bu ülkelerde halen kooperatifçilik eylemi ilerleme yerine bir gerileme sürecine girmiştir.

IV. Kooperatifçiliğin Ekonomik Rolü

1. Kooperatiften Doğan Yararlar: Çok geniş bir eylemi içeren kooperatifçilik tüketicileri ne gibi yararlar sağlayacaktır? Dahası, kapitalist ekonomi üzerinde nasıl bir etki yaratacaktır?

Fiyat politikası konusunda kooperatiflerin iki seçeneği vardır:

a) Geleneksel fiyat politikası: Ticari fiyattan veya onun biraz altında olan bir fiyatla satış yapmak; böylece nisbeten önemli faydalar sağlamak ve daha büyük miktarlarda risturn dağıtmak. Bu durumda kooperatifin yararı, yani müşterilerine götürdüğü hizmet, yalnızca ortaklara özgü kalır.

b) Aktif fiyat politikası: Sistemli bir şekilde ticaret sektöründen daha ucuza satış yapılır ve kâr payları tedbirli bir yönetimin olanak verdiğiince azaltılır. Bu durumda risturnlar zayıftır ve üye olmayanlara satış yapılması halinde bu kişiler de kooperatifin yararlarından faydalanırlar.

Kooperatif üyeleri açısından her iki halde de kesin fiyat aynıdır. Fakat geleneksel yöntem tüketicileri kooperatife üye olmaya özendirerek daha fazla ana para toplanmasını sağlar. Bu davranış başlangıçta, kooperatiflerin mali durumlarını iyileştirmek için tercih edilebilir. Aktif politika ise daha çok müşteri çeker. Özel ticaret karşısında daha etkili olan bu tür politika özellikle Fransa'da yaygınlaşmaktadır.

İster geri ödeme ister ucuz fiyat şeklinde olsun kooperatifin üstünlüğü sonuç olarak üç ana etkene bağlıdır:

- Özel firmaların elde ettiği ve kooperatifin ortadan kaldırdığı kârların büyüklüğü. Bu yarar, kooperatife kalan kârların müdür ve yöneticilerin ücretlerini aşan kısmının büyüklüğü ile orantılıdır.

- Kooperatifin maliyet fiyatı: Eğer diğer kesimlerden daha düşük ise ek bir yarar sözkonusu olur; eğer daha yüksekse bu yarar azalır veya tamamen yok olur.

- Otofinsanman ve sosyal içerikli etkinlikler için

harcanan fonlar(1).

Bu analizden sonra, modern kapitalizmin evriminde ve birbiri ardından gelen üç ekonomik aşamada kooperatifçiliğin rolünü ele alıp incelemekte çeşitli yararlar vardır.

2. Aksak Rekabet Ekonomisinde: Kooperatifler başlangıçta ancak küçük dükkanlarla rekabet halinde idiler. Bu dükkanlar geleneksel şekilde çalışıyorlardı (sınırlı sayıda müşteri, stokların erimesindeki yavaşlık ve uzun süren bir cironun yanısıra küçük miktarlarda satınalmalar vs.). Bunlar ileri derecede aksak rekabetin koşullarından yararlanıyorlardı. Kooperatiflere gelince, onlar da teknik açıdan ileri olmamalarına karşın yüksek risturnlar gerçekleştirebiliyorlardı (bazen % 10-15'e kadar).

Tüketici akımları genellikle bölgenin en önemlisi durumuna gelen kooperatif mağazasının(2) sürümünü arttırarak genel masrafların yükünü azaltıyor ve kooperatifin konumunu giderek güçlendiriyordu.

Fakat müşterilerini yitirme tehlikesini gören tüccarlar basit kâr peşinde koşmak uyusukluğundan çarçabuk sıyrıldılar. Kooperatif rekabeti onları kâr marjlarını düşürmeye ve en iyi teknik düzenlemeyle maliyet fiyatlarını azaltmaya zorladı. Böylece yirminci yüzyılın başlarında satınalmalarını merkezileştiren, genel masrafları azaltan çok şubeli firmaların ortaya çıkışı ile açıklanabilen bu ticari devrim doğdu. Kooperatifler de bu yöntemi uygulayınca bu iki grup arasındaki mücadele daha sert bir hale dönüştü.

Bu fiyat savaşımında kooperatifler perakende ticaret kesimine göre maliyetler açısından genellikle daha elverişsiz durumlara düşmektedirler(1). Genellikle personellerine rakiplerinden daha yüksek bir ücret ödemektedirler. Buna karşın müşteri olarak, kendilerine genellikle sosyal bir inançla bağlanmış, mali açıdan sorumluluğu paylaşan ve kooperatifin başarıları ile yakından ilgilenen kendi öz üyeleri (ortakları) vardır. Bu da daha sadık bir müşteri topluluğu, daha düzenli ve kararlı bir alış verişi (ciro) ve daha düşük bir pazarlama ve reklam masrafları demektir.

Fiyat karşılaştırmalarını açıklıkla yapmak güçtür(2). Şimdiye kadar yapılan en inandırıcı karşılaştırmalar iki

dünya savaşı arasında kooperatiflerin kesin fiyatları ile özel ticari kesimin fiyatları arasında yapılanlardır. Fark bu dönemde % 12-15 kadarken ikinci savaştan sonra % 10 kadar olmuştur. Birçok ülke veya bölgede kooperatifçilik piyasayı ele geçirmeyi, kendi fiyatlarını ve yönetim tarzını kabul ettirmeyi başarabilirdi: İsveç, İzlanda, Finlandiya, Bazel (İsviçre) ve Alsace-Lorraine'in bazı bölgeleri. Kooperatiflerin rakipleri yenilikleri taklit etmeye, bilgisizliklerini gidermek için mesleki gelişim kursları düzenlemeye ve hatta kendi aralarında satınalım kooperatifleri halinde birleşmeye mecbur kalırlar. Kooperatif olgusu dağıtım aracını iyileştirip daha akılcı hale getirdiği için onların deyimi ile "mesleği berbat etmişti". Dolayısıyla sayısal çoğalmalarını ve dağınklıklarını dizginleyip durdurmak zorunda kaldılar.

Burada fiyat farkları en düşük düzeye inerken, şubeleri olan şirketlere göre genellikle fark ortadan kalktı. Fakat küçük tüccar ve esnaflar açısından bu farklar halen devam etmektedir. Geri ödeme ise ancak % 3-3,5 civarında sürdürülebilmektedir. Kuşkusuz bundan kooperatiflerin eskiye oranla daha kötü işledikleri sonucuna varılamaz. Fiyat farklarının azalmasında ticari yöntemlerdeki genel ilerlemelerin yanı sıra bazı kamu müdahalelerinin ve bizzat kooperatif kesiminin varlığının da önemli rolleri vardır. Kooperatif yararlarından bütün halk faydalanır. Ancak yararlar giderek daha az göze çarpmaktadır. Hesaplarını dikkatli yapmayan birçok tüketici, kooperatiflerinin de diğer tüccarlar kadar pahalıya satış yaptığını öne sürerler. Oysa bu kişiler şöyle demeliydiler: "Kooperatif diğer tüccarları da kendisi gibi ucuz satış yapmaya mecbur etti."

Bugün (Fransa'da yaklaşık 1955'ten beri) durum derinliğine değişime uğramaktadır. Dağıtım kesiminde yeni organizasyonların ortaya çıkışı ikinci bir ticaret devrimini gerçekleştirmektedir. Amerika'nın ucuzluk pazarı (discount houses) yönetimini uygulayan Leclerc dağıtım merkezleri üreticilerden doğrudan yaptıkları satınalmaları hiç bir lüks taşımayan mağazalarda satarlar. Bunlar az sayıda mal satmakta fakat büyük miktarlarda sürüm yapmaktadırlar. Bu mallar, kullanımları kolay ve alışılmış ve genellikle fabrikatörlerin reklamları ile önceden satılmış olan mallardır. Büyük mağazalarla halk mağazaları dengeleyici marjlar uyguluyorlar: Kârsız ve hatta zararına gıda maddeleri

satarak müşterileri kâr payı çok yüksek olan reyonlara çekerler. Müşteri gıda malları satınalmaya giderken önünden geçtiği bu reyonlardan bazı malları ister istemez satınalacak veya satınalmak isteyecektir. Self servis mağazaları ve özellikle büyük mağazalar bütün gıda maddelerini ve diğer malları toplu halde sunarak tüketicilere zaman ve zahmetten kazanç ile psikolojik özgürlük ortamı sağlarlar.

Günümüzde yeni bir rekabet anlayışı canlanmaktadır. Tüketiciler fiyatlara karşı daha dikkatli olmakta, küçük tüccarlar kâr oranlarını düşürmekte ve yeni duruma uymaya çalışmaktadırlar. Artık her zaman olduğu gibi en düşük fiyat uygulayanlar yalnızca kooperatifler değildir. Teknik devrimin bugünkü aşamasında maliyetlerin baskısı, ticari kârların azaltılması veya ortadan kaldırılmasından daha fazla önem kazanmıştır. Bu alanda da doğal olarak kooperatiflerin herhangi bir üstünlükleri kalmamıştır.

Ticaretin bu yeni şekilleri, özellikle son iki şekil büyük yatırımlar gerektirmektedir. Dolayısıyla ancak güçlü mali kuruluşlar bunları kurup destekleyebilmektedirler. Bunlar yalnızca kentleşmiş yörelerde başarılı olabilirler. Burada da satış merkezlerinin genişliği, bu kuruluşlara kârlarını arttırmak için kullanabilecekleri bir tür tekel kurma fırsatı verebilmelidir. Devlerin kavgası ise bir rekabet sahnesi oluşturmaktan ziyade fiyat anarşisine ve istikrarsızlığına neden olmaktadır(1). Ekonomistlerin oligopol savaşı dedikleri durum işte budur. Bunun sonucunun nereye varacağı bilinmektedir: Sonuç, tüketiciler aleyhine bir anlaşma ile oluşturulacak bir tekeldir. Daha şimdiden büyük mağazalar arasında etki alanlarını sınırlayan kartel anlaşmalarının varlığını gözlemekteyiz. Anlaşmalar, malların piyasaya sürümünden sonra fiyatların yüksek tutulması veya kalitesinin düşüklüğü konularında da sürebilmektedir. Gelecekte kâr peşinde koşan firmalarla yalnızca tüketicilerin çıkarlarını gözeten kooperatifler arasındaki fark yeniden önem kazanacaktır.

Daha şimdiden kooperatifler başta self servisler olmak üzere yeni yöntemlerin sağlam ve güvenli yönlerini uygulamaya başlamışlardır. Büyük mağazalar veya benzerlerini kurmaktadırlar. Batı Avrupa'nın 12 ülkesinde self servis sunan 15.100 mağaza vardır. Bunlardan 6.000 tanesi

kooperatiflerin olduğuna göre bu hayli büyük ve önemli bir oran sayılabilir. Fransız kooperatifleri bu konuda geç kalmış olmalarına karşın diğerlerine ulaşma çabası içindedirler. İsveç kooperatifleri ucuzluk pazarı tipinde son derece büyük ve çok ucuz bir mağazayı Stockholm yakınlarında kurmuşlardır.

Günümüzde kooperatifler bunlara ek olarak tüketicilerin korunması konusundaki savaşımları bir başka alanda da yüklenip yürütmeye başlamışlardır: Kalite ve dürüstlük savaşımı.

Yaşam düzeyinin yükselmesi tüketicileri kalite konusunda giderek daha titiz bir hale getirmektedir. Artık satınaldıklarının ne olduğunu bilmek istemektedirler. Fakat özellikle bilgi alanları dışında kalan konularda (örneğin yeni maddeler ve teknik ev aletleri), satınaldıkları malın hangi kalitede olduğunu saptamaları gitgide güçleşmektedir. Bu mallarla olan ilişkiler azaldıkça bu güçlük daha da artmaktadır.

Bu nedenle kooperatif hareket kendine ait inceleme laboratuvarları kurmuştur. Fransa'da Gennevilliers'deki laboratuvar cesareti ve işbirliği sayesinde şimdiden hayli otorite sahibi olduğu gibi herkesin saydığı ve güvendiği bir kurum haline gelmiştir. Bu laboratuvar ürünlerin analizini ve farklı markaların karşılaştırmasını yapar (özellikle sağlığın korunması, besleyicilik değeri, gerçek bileşimi ve içindikilerin yararlığı açılarından). Araştırmalarının sonuçlarını tüketicilere ulaştırır ve aldaticılıklara karşı önlemler önerir. Tüketicileri korur ve onlar tüketilen ürünlerin kaliteleri, besleyici değerleri ve zararsızlıkları hakkında gerçek ve doğru bilgiler aktarır. Kooperatifleri gereksinmelerinin karşılanmasındaki seçenekler arasında doğru seçim yapmaya yöneltilir. Kooperatif eylemin desteği ile reklam yalanlarına (özellikle bilimsel görünümlü sözlere) karşı bir kampanya geliştirilmiştir. Aynı kampanya, sundukları malların nitelikleri hakkında doğru bilgi veren üreticiler lehine de yürütülmektedir. Bundan dolayı İsveç kooperatifleri etiketleri üzerinde ipliklerinin kalitesini bildiren yün ve elbiseler satmakta, Fransız kooperatiflerine ait fabrikalar üretim tarihini konserve kutularının üzerine şifre halinde yazmak yerine etiketlerinde açıkça belirtmektedirler.

3. Tekelci Kapitalist Düzen: Kooperatif tröst tüketicisi lehine endüstriyel üretime katıldıkça kendisinin ve tüketicilerin aleyhine çalışan kapitalist kartel ve tröstlerle karşı karşıya gelmekte ve kaçınılmaz çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmaların en ilginç ve kayda değer görüntülerini İsveç'te meydana gelen olaylarla açıklığa kavuşturabiliriz.

Örneğin margarin savaşı:1914-18 Dünya Savaşı sırasında Alman kuşatması yüzünden, İsveç'te yağlı maddeler ve bunun sonucu olarak da margarin çok pahalılaşmıştı. 1920'de gerekli hammadde ve gereçlerin sağlanması ile üretim normale dönmüş ve yağlı maddelerin fiyatları oldukça düşmüştü. Gelgelelim margarin karteli fiyatları savaş yıllarındaki yüksek düzeyinde tutarak ortaklarına aşırı kârlar sağlamayı sürdürüyordu. İsveç toptancı kooperatif mağazası, KOOPERATİVA FÖRBUNDET (K.F.) yüzbinlerce tüketici üyesi adına bu kartelden fiyatları düşürmesini istedi. Kartelin öneriyi reddetmesi üzerine K.F. hemen bir margarin fabrikası kurdu ve kendi yayım organları aracılığı ile tüketicileri kartelin sömürüsü konusunda alarma geçirdi. Fabrika üretime geçip kooperatifin margarinini piyasaya sürülür sürülmez kartel fiyatlarını % 59.2 oranında indirmek zorunda kaldı. Bu olgu tüm ülkede büyük olaylara ve yankılara yol açtı.

Bir başka örnek: 0 yıllarda elektrik ampulü pazarı uluslararası "Phoebus" kartelinin egemenliği altındadır. K.F.'nin 1928'de yaptığı ayrıntılı bir araştırma 1.37 krona satılan 25 watluk bir ampulün 0.85 krona satılması gerektiğini ortaya koymuştur. Kartele yapılan tüm iyi niyetli girişimler sonuçsuz kalınca K.F., Danimarka, Norveç, Finlandiya ve İzlanda toptan mağazaları ile anlaşarak Stockholm'de kendi ampul fabrikasını kurdu: LUMA. Luma ampullerini 0.85 krona piyasaya sürer sürmez kartel de kendi fiyatını aynı düzeye düşürmek zorunda kaldı.

Bu başarılarla cesaretlenen K.F. diğer girişimlerini başlattı. Bir düzine kartele sıra ile teker teker saldırdı, onların tekellerini başarı ile kırdı ve kendi öz ürününün ucuz fiyatla piyasaya sunumu ile fiyat düşüşlerini gerçekleştirdi(1).

Üretimin arttırılması ve akılcı bir etkinliğin sağlanması gerekli oldu. Bütün bunlar istihdamı özendirdi; özellikle, işsizliğin hakim olduğu bu dönemlerde iş hacminin genişletilmesi ve yeni işçilerin istihdamı takdir edilecek bir durumdu.

Bazı karışık ve çelişkili görüntüler verse de kooperatiflerin bu başarıları kooperatifçiliği İsveç kamuoyunda oldukça popüler bir hale getirdi. Kamuoyu aynı zamanda kapitalist tekellerin kötülüklerinin de bilincine vardı.

Örneğin 1938'de döşemelik muşamba fiyatının çok aşırı olduğunu saptayan kooperatifçiler tröst yöneticilerinden fiyat indirimi istediler. Tröst kendini tehdit eden gücün farkında olduğundan uzlaşmayı yeğledi. Fiyatları % 15 düşürdüğü gibi kooperatiflere geleceğe ilişkin garantiler de verdi. Bu sonuç bir tek kron bile yatırım yapmaksızın elde edilmişti.

Bu gelişmeler üzerine kooperatiflerin varlığı İsveç kapitalizmi üzerinde yıldırıcı bir etki yaratmaya başladı. Yaygın tüketim malları konusunda "Korkunç K.F." ile çelişkiye düşmemek için artık kimse yeni karteller kurmaya cesaret edememektedir. Eğer bugün İsveç ekonomisinde hakim olan ucuzluk ise (ki bu, İsveç refahının en kararlı ögesidir) bunun en büyük nedeni kuşkusuz kooperatif eylemin gücüdür.

Bu başarılar, mali dayanışmayı ön planda tutan, en büyük tirajı yapan kooperatif yayınları ile aydınlatılan, bir milyon üye ailenin oluşturduğu güce ve kooperatif üretimini her yere ulaştıran 8200 mağazalık bir şebekeye sahip olan İsveç kooperatif hareketinin birbirine bağlılığı ve ekonomik gücünün bir sonucudur. Elbette bunda kooperatif eylemin stratejisinin de rolü büyüktür. Strateji cesur olduğu kadar gerçekçidir de: Aynı anda tek bir savaşım verilmeli ve endüstriyel işletmelerin finansmanında yalnızca kooperatif hareketin kendi araçları kullanılmalıdır.

4. Planlı veya Güdümlü Bir Ekonomide: Tüketicilerin hizmetinde olan kooperatif sektör planlı (güdümlü) ekonominin izlediği (veya izlemek zorunda olduğu) genel çıkarlarla aynı amaçları güder. Kooperatifçilik planlı

ekonomi için genellikle değerli bir yardımcıdır. Fransa'da ekonominin yönetimi veya planlaması ile ilgili dünkü ve bugünkü iki tipi ele alalım:

1) Güdümlü kıtlık ekonomisinde: Kooperatif sektör aşırı fiyat artışlarına karşılık tüketicileri etkin bir şekilde korumak için kamu güçlerine üç şekilde güçlü ve kararlı katkılarda bulunmuşlardır.

- Fiyatların kararlılığını sağlayarak. Kooperatifler, hükümetlerin isteği üzerine, 1914-18 savaşı sırasında kasapların satmayı reddettikleri ve tüketicilerin de güvensizlik nedeniyle satınalmak istemedikleri donmuş et alım ve satımını yüklediler. Satışların başarıya ulaşmasından sonra özel kasaplar da kooperatiflerin yolunu izlediler.

Aynı dönemde kasaplarla lokantaların düzenlemeleri kamu güçlerince gerçekleştirildi. Bunların yönetimleri de fiyat yükselişlerinin önlenmesine ilişkin birçok katkıları olan kooperatifler aracılığı ile gerçekleştirildi.

Aynı süreç 1939-45'te tekrarlanmadı. Çünkü işbaşında-ki Vichy hükümeti kooperatifçiliğe karşı idi. Savaş sonrasında kooperatifler, özellikle Blum hükümeti (1947) ile Pinay (1952) dönemlerinde düşük fiyat politikasını etkin bir şekilde desteklediler. Şurası da bir gerçektir ki, kooperatifler iktidarlarca yeterince desteklenmediler. Oysa kooperatifler örnek-düzenleyici mağazalar gibi ele alınmalı, onların araç-gereç ve mal gereksinimleri yeterince karşılanmalıydı. Çünkü bunların stokları bittiği anda fiyat üzerindeki olumlu etkileri yok oluyordu. 1938 kararlarına göre yapılan mal dağıtımını uygulaması kooperatifleri çoğu zaman geçici de olsa felç ediyordu.

- Uzlaştırıcı (Düzenleyici) sektör olarak. Kamu yönetimleri fiyatların saptanması konusunda gerçek maliyetleri bilmedikleri için sık sık güç duruma düşerler. Kendilerine verilen bilgileri inanmak durumundadırlar. Üreticilerin ilgili savları hakkında yeterli incelemeler yapmadan onların önerilerine uymak zorunda kalırlar. Fakat mağaza ve fabrikalar işleten kooperatifçilik kamu yetkililerine gerçek, doğru ve resmi bilgiler verebilir. 1943 yılında, İsveç'te, un kooperatifleri özel un işletmecilerinin istemi üzerine hükümet tarafından izin

verilen un fiyatlarındaki yüksekliği faydasız ve lüzumsuz görerek ilan etmişler ve uygulamayı red etmişlerdir; aynı anda özel uncular da istemlerinden vazgeçmişlerdir. Yine aynı ülkede savaş yıllarında fiyat kontrolünü yüklenen uzman komisyonlar arasında en etkili olanlar kooperatifçileri içeren komisyonlar olmuştur. Bunun nedeni de kooperatifçilerin özel firmaların önerdikleri aşırı fiyatları, yeterli bilgi ve deneyimleriyle eleştirebilmeleriydi.

- Güvenlik kuşağı olarak. Kıtlık döneminde tüccarların çoğu resmi fiyatın çok üzerinde satmak için ellerindeki malların mümkün olan en büyük kısmını karaborsaya yöneltmek isterler veya bunun yollarını ararlar. Böylesi bir uygulamanın kooperatifler bakımından düşünülmesi bile olanaksızdır. Ortak tüketicilerin birbirlerine karşı hile yapmaları düşünülemez, hayal bile edilemez. O halde kamu güçlerinin kıt olan erzağın dağıtımını bunlara emanet ederek karaborsacı davranışlardan sakınma olanakları vardır.

Bir örnek verelim: 1946-47'de Kuzey Afrika'dan yapılan narenciye dış alımı Tüketim Kooperatifleri Genel Şirketine (S.G.C.C.)(1) ihale edilmişti. Bu şirket genel dağıtımçı bir rol oynamakla ve kooperatiflere olduğu kadar özel tüccarlara da mal vermekle görevlendirilmişti. Görevi sürdüğü sürece bütün meyveler eksiksiz geldi ve resmi fiyatlarla tüketicilere ulaştırıldı. Kooperatif şirketinin yüklendiği bu kamu yararı rolü şeklindeki davranış özel ithalatçıların çıkarlarıyla her zaman (gerek savaş öncesi, gerek savaş sırasında, gerekse görevin sona erdirilmesinden sonra) tam bir çatışma gösterdi. 1945-46'da ithal edilen meyvelerin % 30-40 kadarı karaborsada satılıp vergi fiyatınının 4 veya 5 katına ulaştı. Ayrıca S.G.C.C.'nin görevi limonu içermediğinden savaş yıllarında Cezayir'den portakalla aynı fiyata satın alınan limon Fransa'da 2,5 kat fazlasına satılıyordu. Nihayet S.G.C.C.'nin görevinin son bulmasından sonra fiyatlar günden güne yükselerek iki ayda yüzde yüz artış gösterdiler.

2) Kalkınma ve büyümenin planlanmasında. Teşkilatlanmamış insanlar veya grupların hemen hemen kaçınılmaz bir şekilde ezilip harcandıkları çağımızda tüketicilerin, bütün özel çıkar koalisyonları karşısında geniş bir organizasyona sahip olmaları gerekmektedir. Bu örgüt onların sesini duyuracak ve toplumun genel çıkarlarına en yakın ve uygun olan özel yararlarını savunacaktır.

Bu konuda da kooperatif eylemin neler yapabileceğinin en iyi örneklerini İsveç'te görüyoruz. Kooperatif hareket, burada, işçi ve işveren kuruluşlarının yanısıra büyük ekonomik sorunlar hakkında daima görüşü alınan bir kurum olmuştur. Onun sağlam verilere dayalı, tam bağımsız, tarafsız ve daima genel çıkarları koruyan raporları büyük bir otorite ve etkiye sahiptir. Aynı zamanda kooperatifçilik İsveç devletine, daima genel çıkarlar yanında yer almaya alışık, deneyim sahibi ve yetkili uzman kişiler sunmaktadır: Yeri doldurulamayacak (veya başka bir şekilde yetiştirilemeyecek) devlet adamları. Burada sayısız Kooperatifçilerin aldığı az veya çok önemli diğer resmi makamlardan söz etmeden diyebiliriz ki üstün ve yetenekli bir çok kooperatifçi defalarca hükümetlerde bakan oldular. Kooperatif varlığın politik hayattaki gücü İsveç güdümlü ekonomisinin başarılarının önemli faktörlerinden birini oluşturmaktadır.

Fransa'da aksine bir gelişme gözlemlemekteyiz. Fransız yol gösterici planlamasının en büyük eksiği özel firmaların aşırı etkisi altında oluşu ve diğer grupların hazırlama-geliştirme aşamasında ağırlıklarını yeterince koyamamalarında yatmaktadır. İşte bu nedenle Fransız planı genellikle özel firmaların çıkarlarının, ihtiras ve projelerinin bir eşgüdümünden öteye gidememektedir. Oysa halkın başta gelen gereksinimlerinin insani önem ve ivedilik sırasına göre tatmininin amaçlanması gerekirdi. Beşinci planda olduğu gibi birbirine yakın yedi tüketici temsilcisinin yalnızca ticaret komisyonunda görev alması yerine tüketici temsilcilerinin her yerde temsil edilmeleri gerekirdi. Bunun için bu temsilcilerin sayıları yeterli düzeyde olmalıydı. Bu temsilcilerin seçiminde ise en yeterli ve nitelikli örgüt doğal olarak tüketim kooperatifleridir.

V. Kooperatifçiliğin Düşmanları

Kooperatifçilik, doğal olarak yayılması sırasında piyasadaki firmaların düşmanlıkları ve direnişleri ile karşılaşır. Kooperatiflerin rekabeti karşısında fiyatlarını düşürmek zorunda kalan ve müşterilerinin bir kısmını yitiren özel firmalar kendilerini sert ve etkin bir şekilde korumaya çalışırlar. Bunların mücadele yöntemleri

her zaman genel çıkar ve "Fair-Play" kurallarına uygun düşmez. Örneğin geri ödeme (risturn) ile görünüşte bir benzerlik gösteren prim pulları veya indirim pulları tüketicinin kafasında karışıklıklar yaratmak için ortaya atılmışlardır.

"Halk mağazaları" açısından, genellikle gıda maddelerini içeren malların diğer kârlı malları satabilmek için feda edilmesi sık kullanılan bir yöntemdir. Bu, kooperatiflere karşı sık sık bir silah olarak kullanıldı. Şubelere sahip şirketler dampingi, yani zararına satışları herhangi bir bölgedeki kooperatifin kuruluş ve yayılmasını engellemek için kullandılar. Endüstri kolları da aynı yöntemi kooperatif fabrikasının piyasaya açıldığı sıralardaki ani uygulamalarla ortaya koydular. Ivar Kremger adlı ünlü İsveç kibrit tröstü 1921'de, Finlandiya kibrit kooperatifi fabrikasını baltalamak için bu ülkeyi maliyet fiyatının çok altında satılan kibrit yağmuruna tutmayı denemişti.

Boycot yöntemine halen sık sık rastlanmaktadır. Tüccarlar kendilerine mal verenlerden kooperatiflere mal vermemelerini, bankalardan da kooperatiflere kredi açmamalarını ısrarla istemektedirler. Bu konuda en çok bilinen örnek Glasgow kasaplarının davranışındır: Bunlar İskoç büyük mağazasını yok etmek için 1897'de dev bir boykot düzenlediler(1). İsviçre kooperatifleri 1895'ten 1911'e dek ayakkabı fabrikatörleri karteli, 1912'de uncular, 1914'te de çikolata fabrikatörlerince boykot edildiler.

Bu boykotların en belirgin etkisi kooperatiflerin kendilerine ait fabrikaları kurmalarını çabuklaştırmaları oldu. Kooperatif sektör büyüdükçe fabrikatörler önemli pazarlardan tümüyle yoksun kalmamak için giderek daha ılımlı davranmaya başladılar.

Tüccarlar tarafından kooperatifler aleyhine kamuoyu yaratmak için kampanyalar düzenlendi. Bunlar çoğu kez olaylar ve gerçekleri çarpıtarak ve sürekli olarak kooperatiflerin siyasi bir partinin uzantısı oldukları, haksız mali ayrıcalıklara sahip oldukları konularını işlediler. 1933 yılına doğru ekonomik krizin neden olduğu toptan fiyatlardaki büyük düşümlere karşın özel kesimde fiyatlar düşüş göstermiyordu. Kooperatifler ise bu düşüşe uyuyorlar, tüketiciler de kooperatif mağazalarına akın ediyorlardı. O zaman özel ticaret sektörü, özellikle,Fransa,

İsviçre ve Almanya'da etkin ve hareketli kooperatif aleyhtarı kampanyalar başlattılar. Beauvais'deki bir kooperatif mağazası bu kampanyalar sonucu yağma edildi. Üstelik kooperatifleri hayli sarsan vergiler daha da ağırlaştırıldı.

Sonuç olarak özel ticaret kesiminin başvurduğu mücadele yöntemi şudur: Politik güçleri sayesinde kooperatifler aleyhine yasal düzenlemeler elde etmek. Fransa'da aşırı vergilendirme, Almanya'da geri ödemenin % 3 ile yasal olarak sınırlandırılması, Avusturya'da süt satma yasağı veya yeni mağazaların açılmasının ticaret odalarının (kooperatiflerin baş düşmanları) iznine bağlanması, Japonya'da ulusal düzeyde kooperatiflere uygulanan toptan ticaret yasağı ve üyelerinin tasarruflarını kabul etme yasağı vs.: Bunlar özgür girişim savunucusu ticaret kesiminin başvurduğu bayağılıklardan yalnızca sayabildiğimiz birkaç basit örnektir.

Faşist ihtilaller sosyolojik açıdan, geniş anlamda ekonomik evrimle ürkütülmüş orta sınıfın isyanı üzerine kurulmuştur. Bunlar iktidara geldiklerinde (Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sında olduğu gibi) kooperatifleri zorla kapattırdılar. Fransız kooperatifçiliği Vichy iktidarında büyük tehditlerle karşılaşmış ve büyük korkular yaşamıştı. II.Dünya Savaşında Japonya'da kooperatif liderleri hapishanelere atılmış, mağazaları ateşe verilmişti. Fakat bu rejimlerin çökmelerinden hemen sonra kooperatifçilik kendi kendini yeniden kurup hızla geliştirmiştir.

Genel olarak, kooperatif harekete karşı onların düşmanlıkları (ki, kooperatifçiliğin yararlılığının en güzel kanıtlarından biridir) bu eylemi baltalayıp yavaşlatabilir. Ancak başlangıç güçlüklerini aştıktan sonra kooperatifçilik eylemi hiçbir zaman ve yerde tamamen felç edilemez.

VI. Konut ve Yapı Kooperatifleri

İşleyişlerindeki nitelikler ve üzerine gittikleri sorunların şiddet ve önemleri bakımından bu kooperatifler özel bir yeri olan kooperatiflerdir. Konut krizi ve kapitalist inşaatçılığın skandal ve yolsuzlukları ile savaşırlar.

Genellikle kamunun desteklemeleri veya kredileri sayesinde çalışmalarını sürdürürler. Başlıca beş tip halinde görülürler.

1. Yapı-Kredi Kooperatifleri: Bunlar İngiltere'de çok yaygın olarak görülürler (BUILDING SOCIETES). Üyelerin veya diğer tasarruf sahiplerinin kredi ve mevduatlarını kabul ederler. Üyeler bundan başka istenen miktarın % 7-8'i kadar bir pay senedi almak veya yüklenmek zorundadırlar. Konut satın alımı veya inşaatı için borç verirler.

2. Kiralama-mal edinme (mülkiyete giriş) Kooperatifleri: Bunlar arazi satın alarak üzerinde inşaat yaptırırlar. Konut sahibi adayı kooperatife üye olur. Konutun maliyet fiyatının bir bölümü (Fransa'da % 15-35 kadarı) için pay senedi satın alınır. Bu paylar borçlanma veya devlet desteği ile karşılanamaz. İnşaat bittikten sonra üye önce kiracı olur. Amortisman ve faizleri karşılayan bir kira öder. Ayrıca konutun bakım ve tamir giderleri, büyük tamirler de dahil olmak üzere üyeye aittir. Amortismanlar karşılandıktan sonra kooperatif ortağı mal sahibi olur ve kooperatiften ayrılır. Kooperatif ise tüm üyelerin borçlarının bitimi ile dağılır.

Fransa'da, birçok kooperatif için uygulanan çözüm yolu budur ve türleri arasında 1914-18 savaşından sonra yıkılan bölgelerde yeniden yapılan inşaatların % 58'ini gerçekleştiren yapım ve onarım kooperatiflerini, doğrudan hazine tarafından finanse edilen ve sıkı kurallar altında titiz denetimlerle yürütülen kiralık konut kooperatiflerini ve arazi kredisi ile özel bir şekilde finanse edilen yapı kooperatiflerini sayabiliriz.

3. Basit Kiralama Kooperatifleri: Kiracı başlangıç katkısı olarak bir miktar pay senedi taahhüt eder. Fakat daima kiracı olarak kalır. Kira, konutun amortismanı ile bakım ve diğer masraflara harcanır. Kira tutarı amortisman sonunda büyük miktarda azalır. Fakat kiracı taşınmaz malın ortak sahibi olan ve bakım-yönetim işleri için varlığını sürdüren kooperatifin üyesi olarak kalır. Kullanana ucuza mal olan bu çözüm yolu düşük gelirli kesimler için bu kooperatiflere girişleri kolay ve çekici hale getirir. Bu tip kooperatiflere Fransa'da az rastlanmaktadır.

4. Toplu Kiralama Kooperatifleri: İşleyişleri kaba hatları ile yukardakinin aynısıdır. Fakat kooperatif ortağının bir kiracıdan çok daha önemli hakları vardır: Yarı yarıya mal sahibi gibidir. Konutun kullanım hakkını da içeren paylarını satabilir; kime satacağı konusunda da özgürdür. Bir çok üstünlüğe sahip olan bu çözüm yolu tamamen İsveç'e ait bir modeldir. Az masraf gerektirir. Ailenin büyümesi veya küçülmesi halinde kooperatif dahilinde yer değiştirmeler kolaylaştırılmıştır. Kooperatif üyesi konutunu çok iyi kullanıp bakımını yapar. Kooperatif ile yaşamsal ilişkiler içindedir. Taşınmazların demokratik yönetimi, sakinler arasında bağlılık yaratmakta ve yeni birliklerle sosyal yaşam çekirdekleri oluşturmaktadır. İsveç kooperatifleri toplu çamaşırhane ve yıkama yerleri, çocuk bahçeleri ve oyun sahaları kurmuşlar, tartışma grupları, kulüpler ve şenlikler düzenlemişlerdir. Öte yandan New-York ve Dallas'ta kooperatif gruplarında gençlik suçluluklarının görülmediği saptanmıştır.

Fakat yeniden satış hakkı ortaya nazik bir sorun çıkarmaktadır. Kısacası kooperatif ruhu ve düşüncesi ile bağdaşmayan spekülatif işlemleri mümkün kılmaktadır. Fiyatın sınırlandırılması, satan alan kişinin kooperatif tarafından kabul edilmesi koşulu vb. gibi yeni düzenlemelerle bu aykırılığın giderilmesine de çalışılmaktadır.

5. Özyapım (Autoconstruction) Kooperatifleri: Kanada'da çok yaygın olan ve Fransa'da Castors kooperatifleri adı ile tanınan bazı kooperatiflerde (özellikle mülkiyete giriş kooperatiflerinde) üyeler toplu olarak sırası ile her birinin konutu için kendi el emeklerini ortaya koyup çalışıyorlar... Bu, gelecekteki kooperatif sürecinin çok güzel bir hazırlık deneyimi olabilir.

Yapı kooperatifleri İsveç modelinde olduğu gibi birlik veya federasyon halinde gruplaşıp çok önemli roller oynayabilirler: Ortak satınalım, hatta yapım malzemelerinin fabrikasyonu, teknik denemeler, araştırmalar ve elde edilen kredilerin dağıtımı vs.

Yapı kooperatiflerinin en büyük gelişim düzeyine İsveç'te ulaştıklarını gözlemlemekteyiz. Yeni konutların yaklaşık % 30'unu yaptıkları gibi şehircilikte sosyal ve insancıl açılardan büyük ilerlemeler kaydedip övgüye layık sonuçlara ulaşmışlardır.

BÖLÜM II

TEKEL-KOOPERATİFLER

1. Ulusallaştırılmış Kesimin Sorunları: Ulusallaştırma ile kooperatifçilik aynı amaca hizmet ederler: Özellikle bazı kilit endüstrilerdeki bağışlanmaz hatalara düşmüş işletmeleri aşırı kâr peşinde koşan kapitalist işleyişten kurtarıp genel çıkarlar için çalışan yararlı işletmeler haline getirmek. Bir girişim ancak topluluğun gereksinimleri için işletilmesi gerekiyorsa ve yalnızca tüketicilere fayda ve yarar sağlıyorsa ulusallaştırılır(1). Burada farklı olan araçtır: Ulusallaştırmada kamu çıkarlarının temsilcisi ve koruyucusu olan devlet kârlara sahip ölmakta zarar riskini yüklenmekte ve yönetimi denetlemektedir.

Gelgelelim deneyimler devletçiliğin tehlike ve zayıflıklarını göstermiştir: Gerçekten uzaklaşmış, etkinlik ve esneklikten yoksun bir bürokrasi kişisel çıkarları ile uyuşmadığı için etkin kararlar alamayan, sorumluluk ve risklerden çekinen bir memurlaşma olayı; bazen politikanın tüm işlere sızması ve sonunda devletin tek patron haline gelmesinin kişi özgürlükleri açısından doğuracağı tehlike vs..

Bu sakınca ve tehlikeleri gidermek ve yeniden kişisel çıkar eğilimlerini uyarmak için bir çok denemeler yapıldı. Kamu hizmetlerinin birçoğu kapitalist firmalara devredildi. Bu da yalnızca zorluklar ve hayal kırıklıkları doğurdu. Devlet pay sahibi olarak, karma ekonomik girişimlerde kapitalistlerle ortak oldu. Bu şirketler de tekel kartellerine üye olduklarından en çok kârı aramaya koyuldular. Kapitalizmle devletin bu çok iddialı işbirliği bir tür şikeye dönüştü. Çıkarın itici gücü kapitalist anlayış içinde arandıkça her defasında bürokratik devletçilik veya genel çıkarların zıddı olan kapitalist anlayışla kâr peşinde koşma çıkmazına düşüldü.

II. Dünya Savaşından sonra, Fransa'da, devletleştirme işlemi uygulanmaksızın sanayiinin ulusallaştırılmasında sendikal bir çözüm denendi. Ulusallaştırılmış şirketlere geniş bir özerklik tanındı ve tüketici, işçi ve devlet

temsilcilerinden oluşan üç yanlı bir konsey tarafından yönetim yoluna gidildi. Bu yönetim şekli önceki uygulamalara nazaran daha etkili oldu. Ekonomik dinamizm ve teknik gelişme açısından kayda değer sonuçlar elde edildi. Fakat tüketici temsilcilerinin gerektiği yerlerden yani kooperatiflerden seçilmemesi yüzünden bu üçlü yönetim bekleneni veremedi. Bizim ulusallaştırılmış şirketlerimiz devletçilik yönünde bir evrim geçirdiler; bunlar üzerindeki kontrollerin çoğaltılması (12 civarında kontrol) gerektiğine inanıldı. Bu da inisiyatiflere engel oldu ve bir güvensizlik havası yarattı.

Halbuki tüketim kooperatifçiliği, tüketicilerin ortak çıkarlarına dayandığı için etkili ve aynı zamanda genel çıkarlara da uygun bir işletme yönetimini gerçekleştirmektedir. Kooperatif fikrinin kamu işletmelerine uygulanması, işletmeleri, kapitalizm-devletçilik ikilemi çıkmazından kurtarabilir. Fakat bu uygulama daha fazla veya daha az bir bütünlük gösterebilir.

Üç yanlı idare çerçevesinde ilgililere en yetenekli temsilcilerin sunulması mümkündür: Bunlar kooperatifçilerdir. Çünkü kooperatifçilik tüketicilerin en büyük örgütüdür. Ve çünkü kooperatifçiler, işletmeleri tüketicilerin yararına yönetmeye alıştırlar.

Firma veya kamu kuruluşu ile ondan yararlananlar arasına bir aşama olarak müşteri kooperatiflerini yerleştirebiliriz. Bunlar aracı görevini yürütürler. Daha yumuşak ve daha az bürokratik, üyelerine daha yakın olduklarından onların gereksinimlerini daha iyi anlar, bu gereksinimlere daha iyi uyum sağlarlar. Örneğin kredi kooperatifleri devlet tarafından ödünç verilmiş fonları, üyeleri arasında dağıtırlar; elektrik kooperatifleri dağıtım şebekelerini işletirler ve üretici bir kamu işletmesinden satınaldıkları elektriği kendi üyelerine satarlar.

Daha ötesi, kamu işletmesinin bizzat kendisine bir kooperatif niteliği kazandırabilir. İşte burada ortaya çıkan duruma tekel-kooperatif veya kamu kooperatifi adı verilebilir.

2. Tekel-Kooperatifin Kuralları: Tekel-Kooperatifi üç temel ilkeye dayanır.

1) Kamu işletmesi birçok durumda halkın çıkarına çalışmalıdır. Normal amacı onlara en düşük fiyatlarla en yüksek geliri ve hizmeti sağlamaktır. Çünkü halkın çıkarı genel çıkarlara ulaşmanın en iyi yaklaşımıdır.

2) O halde kamu girişiminin yönetimi, kendi çıkarlarının korunmaları için müşterilere emanet edilebilir: Onlar mümkün olan en etkili yönetimi gerçekleştirmek için çaba göstereceklerdir.

3) Doğal olarak çözüm yolu, işletmenin bütün sorumluluklarının onu kullananlara (users) yüklenmesidir. Bunlar girişimcinin bütün işlevlerini, risk dahil olmak üzere, tümüyle yükleneceklerdir. İşletme masraflarını tümüyle karşılayacaklar, olası açıklardan dolayı yüklendikleri anapara ile orantılı olarak sorumlu olacaklardır (Devletin götürü usulle bir sübvansiyon vermesi kabul edilebilir. Fakat açıkları yükleneceği kabul edilemez. İşte bu durum müşterilerin yönetim konusundaki değerlerini ortaya çıkaracaktır.).

Kısacası, 1946 ulusallaştırma olayında devlet müşterilere şunu söylüyordu: "Ben sizi temsil etmeleri için yönetim konseyi bünyesinde 1/3 sandalye işgal eden filan kişileri belirliyorum"; tekel-kooperatif ise şöyle diyor: "Ben bu fabrikayı, bu elektrik şebekesini size emanet ediyorum. Bunları bizzat kendiniz yönetiniz. Mali sorumluluklarını yükleniniz ve onlardan en iyi verimi elde etmeye çalışınız".

O zaman kullananlar (müşteriler) kendilerine ait, az çok iyi işleyen bir yönetimin sonuçlarına katlanırlar; en iyi bir işletmecilikle fiyatların düşürülmesi yollarını ararlar.

3. Tekel-Kooperatiflerin Başlıca Örnekleri: Belçika'da yapısını temelde az veya çok bu fikre bağlı uygulamalardan alan birçok kamu işletmesi veya kamu hizmetlerini yürüten kuruluş vardır.

Kooperatif kurala en yakın olandan başlayarak bunları beş grup halinde sınıflandırabiliriz(1).

1) Kamusal müşteri kooperatifleri. Bunlar, kendilerine kamu güçlerince herhangi bir kamu hizmetinin, genellikle bir tekelin ayrıcalığı verilen gerçek kooperatiflerdir. Bu kooperatifler anamallarına gerekli katkıda bulunan ve genel kurullarını oluşturan bütün müşterilere açıktır.

Bu kooperatiflere elektrik dağıtımı konusunda çok sayıda örnek verilebilir. A.B.D.'nin büyük bir kesiminde, Arjantin'de ve İsveç'te kırsal kesimin elektrikleştirilmesi bu özel kooperatiflerle gerçekleştirilmektedir. Bunlardan bazıları Fransa'da "Tarımsal Kollektif Fayda Şirketleri" adı altında çalışmalarını sürdürmektedirler.

2) Kamu tüzel ortaklıklarının kendi ortak gereksinimlerine yönelik kooperatifler. Bunlar da yine gerçek kooperatiflerdir. Fakat üyeleri ilçelerden veya diğer kollektif kamu tüzel kişiliklerinden oluşmaktadır.

Örnek olarak "Belçika Komünal Kredisi"ni gösterebiliriz. Bu kurum ilçelere borç vermek için tahviller çıkarır. Borçlanma arzusunda olan her ilçe bu kurama ortak olmak ve alacağı borç miktarının % 5'ine karşılık gelen bir miktar kadar pay senedini yüklenmek zorundadır. Fakat gerçekte bu payların tutarını yatırmazlar. Bu miktarlar, borçlanma esasında verilen borç miktarı üzerinden kesilir. Yönetim demokratiktir ve kârlar anamal ve borç miktarları ile orantılı olarak paylaştırılır; zaten dağılacak bu kârlar çok küçük tutarlardadır: Borç verilen miktarların % 0.6'sı kadar. Yine Belçika'da, aynı model üzerine Yangın ve Sigorta için Kamu Yönetimleri Ulusal Şirketi kurulmuştur. Aynı şekilde, ancak ulusal değil de bölgesel düzeyde; Liège bölgesi İlçelerarası Kooperatif şirketleri su baskınlarına karşı mücadele, kanalizasyon ve yol yapımı ile ilgili çalışmaların yürütülmesi konusunda çok sayıda ilçeyi biraraya getirmektedir. Bu konuda Lyon Geçimlik ve Barındırma Şirketini de belirtmek gerekmektedir.

3) Müşterileri temsil eden kamu tüzel ortaklıkları kooperatifleri. Burada ilkelerin uygulanmaları daha az katı kurallara bağlanmıştır. Girişim işleri müşterilerin üzerinde değildir. Temsilciler, topluluğun çıkarlarını korumaya çalışan bölgesel ya da yöresel, yaygın kamu tüzel ortaklıkları kurarak girişimcilik işlemini üstlenirler.

Yine Belçika'da birçok tramvay ve otobüs hattını ve ikinci dereceden demiryollarını işleten Kısa Mesafeli Demiryolları Ulusal Şirketinden söz etmek gerekir. Bu şirketin üyeleri başta Devlet olmak üzere, il ve ilçe özel idareleridir. Anaparası da bu tüzel topluluklarca sağlanır. İşlettiği hat sayısı kadar bölümlere ayrılmıştır. Uygulamada hemen hemen kârsız çalışırlar. Bütün ülkede otomobil rekabeti sonucu ikincil demiryollarını etkileyen büyük bunalıma rağmen çok iyi sonuçlar vermişlerdir.

Su Dağıtımını Ulusal Şirketi de aynı şekilde örgütlenmiştir. Ayrıca çoğu Liège bölgesinde, su, elektrik, gaz hizmetlerini yürüten yüzlerce ilçelerarası kooperatiften söz edilebilir.

Belçika kooperatif tekellerinin yöneticileri daha önceki modellerde gördüğümüz gibi üye kamu tüzel ortaklıkları tarafından belirlenirler. Gerçekten bunlar kimi zaman yüksek düzeyde uzman memurlar, kimi zaman da seçilmiş (Belediye Başkanı, Milletvekili, Senatör) kişilerdir. Belçika'daki önemli politik bölünmelere rağmen politik tarafsızlığa daima saygı gösterilmiştir. Mali sonuçlar ve hizmetlerin yerine getirilişleri olağanüstü bir başarı örneğidir.

Biraz da Niyagara enerjisini işleten Kanada Hydro Şirketinden söz etmeliyiz. Bu şirket Ontario bölgesindeki 500 ilçenin ortak mülkiyetindedir. Bu ilçeler elektriği Hydro şirketinden satın alıp, dönüştürülmüş olarak kullananlara sunarlar. Kârlar ilçelere geri ödenir. Zaten tekel, elektriği aşağı yukarı maliyet fiyatından sattığından çou zaman kâr da söz konusu olmaz.

4) Yalnız kullananlar tarafından yönetilen kamu tüzel ortaklıkları. Bu alanda, kooperatifin temel belirleyicisi olan müşteri ve hissedar ayrımı açıkça belirmediği için tam anlamıyla kooperatif kavramından uzaklaşmaktayız. Bunlar kamu girişimleridir. Müşteriler veya onların temsilcileri tarafından yönetilirler ve yöneticiler girişimcinin sorumluluğunu tam anlamıyla yüklenmezler.

En çarpıcı örnek Londra Limanının dev işletmelerini yöneten Port of London Authority'dir. Pay senetleri vardır. Fakat bunların kâr haddi % 5 ile sınırlandırılmıştır. Yönetim konseyi, liman işçileri, armatörler, tüccarlar ve

ilgil kamu kurumlarınca (Donanma Komutanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Belediye Meclisi, Meslek Odaları vs.) seçilmiş kişilerden oluşur. İşletme kârsız çalışır. İngiltere ve Britanya İmparatorluğu limanlarının pek çoğu benzer şekilde örgütlenmiştir.

5) Müşteri-Devlet karma ekonomi şirketleri. Pay senetlerini satınalma hakkı halka ait olmak üzere, Devletin kamu gücünü temsilen katıldığı, karma ekonomik şirketlerden yola çıkarak bu tekel-kooperatifleri daha iyi kavrayabiliriz. Bu tip örgütlenmeyi gerçekleştiren, Fransa'da 1933'te kurulan Rhone Ulusal Kumpanyası'dır. Bu kumpanya ırmağın elektrik üretimi, sulama ve gemicilik açısından düzenlenmesiyle yükümlüdür. Hisse senetlerini satınalma hakkı müşterilere veya onların temsilcilerine aittir: Dörtte biri Paris ve bölgesindeki ilçelere; dörtte biri Rhone çevresindeki bölge ve ilçelere, dörtte biri P.L.M. kumpanyasına; dörtte biri de elektrik ve su tüketicilerine ayrılmıştır. İrmağın sahibi olarak Devlet, yönetim kurulundaki sandalyelerin 2/5'ini kendine ayırmıştır.

Fakat daha sonraları bu kumpanyanın nitelikleri değişime uğramıştır: Üretilen elektrik enterkonnekte sistem içinde diğer kaynaklardan elde edilenlerle birleştirilmiştir. Bu durumda tek müşteri, fabrikaları yönetmekle de yükümlü olan E.D.F.'dir. Pay senetlerinin yarısı Fransız Demiryolları Şirketi ile E.D.F.'nin ellerindedir. Kamu tüzel ortaklıklarının ve Devletin temsilcileri yöneticilerin 2/3'ünü oluşturmaktadır.

4. Tekel-Kooperatifin Yararları: Yukarıdaki tüm örneklerde yönetimin yeterli ve doyurucu olduğu görülmektedir. Tekel-kooperatifin yararları şöylece sıralanabilir:

1) Sorumlu ve içten bir işletmecilik. Ekonomik açıdan kelimenin tam anlamıyla tüm hak ve sorumlulukları ile, gerçek bir girişimci vardır. Müşterilerin çok açık ve benzer olan çıkarları, temeli oluşturur. Bu çıkarlar işletmenin tümü üzerinde etkili bir yönetim ve üretim maliyetlerinin düşük tutulması açısından bir baskı unsuru oluşturabilir. Yönetimin ardında üç yanlı bir kurul değil fakat uyumlu bir ekip vardır.

2) Gerçek bir ekonomik demokrasi. Girişim müşterilerin çıkarlarına göre yürütülür. Dahası müşteriler tarafından

seçilen veya onlara karşı sorumlu olan yöneticiler tarafından yönetilir. Genel çıkarlarla müşteri veya tüketicinin çıkarları aynı olduğundan kamu firmalarının onların ellerine bırakılması toplum hizmeti ile kişisel çıkarın bir sentezini gerçekleştirir. Bundan dolayı onlara geniş bir eylem özgürlüğü vermek ve onları aşırı denetimlerin felç edici etkisinden kurtarmak gerekir.

3) Federalist bir yapı olanağı. Beşeri açıdan kullananlarca (müşteriler) gerçekleştirilen bir yönetim işletmeler küçüldükçe görece olarak daha başarılı olur. Öyle görülüyor ki en iyi yapı özel kooperatif kesiminkine benzer olandır. Örneğin gaz ve elektrik için kurulmuş topluluklar- arası kooperatifler müşterileri doğrudan gruplandırarak ve kendi aralarında federasyona giderek küçük mesafeler arasında ulaşım ve üretim hizmetlerini ortaklaşa yürütmeye çalışırlar. Böylece devleşme sürecini, tekelde toplanma olayını ve idari baskıları ortadan kaldırırlar.

Fakat bu çözüm yolunu her zaman uygulamak olanak dışıdır. En uygun olan dağıtıma ilişkin kamu hizmetleridir: Gaz, elektrik, telefon, içme suyu, ısıtma vs. Herhangi bir bağ ile bir işletmeye bağlanmış müşteriler topluluğunu -özellikle kararlı ve sürekli olanları- örgütlemek kolaydır. Bunlara sigortaları da örnek verebiliriz. Kooperatif tekelleri uygulamasını denemek için işe bu alanlardan başlamak gerekir.

Ulusallaştırılmış girişimler için kooperatif çözümü Fransa'da yeterince yaygın değildir. O halde bu girişimleri bürokrasi ve devletçiliğin etkilerinden korumak için ulusallaştırma işlemini er geç yeniden düzenlemek gerekecektir. Üstelik yeni şekillerde ulusallaştırma işlemine de gerek duyulabilir. İşte bu durumlarda tekel-kooperatifi düşünmek kanımızca yerinde olacaktır.

BÖLÜM III

ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

Üretim kooperatifleri çalışanların patronun baskı ve sömürüsünden kurtulma isteğinden doğmuştur. Temel davranış atölyede kendisini evdeymiş gibi hissetmek ve kapitalist çıkarlar için çalışıyor olmak düşüncesinin rahatsızlığını duymaksızın kendini işine verebilmek arzusudur. Bu arzular özgürlüğün tanınması ve ücretlilik halinin kaldırılmasını amaçlayan Fransız işçi hareketinin temel nitelikleri ile özdeşdir(1).

Bu amaçlara ulaşmaya çalışan kimi cesur işçi grupları riskli serüvenlere atıldılar. Girişimcinin işlevini ortak olarak yükledikleri ve kendi kendilerinin işvereni oldukları şirketler kurtular(2).

Bu kooperatifler başlıca iki tip halinde görülürler:

I- Geleneksel Kooperatifler

Eğer kooperatif patronluğu (kapital sahipliğinden doğmuş yüksek otorite) kaldırırorsa, yönetim işlevinin yüklenilmesi kaçınılmaz bir görev olur. Yönetmen, yönetim kurulu tarafından belirlenir veya üyeler genel kurulunca seçilir.

İlke olarak kooperatifçiliğin şu genel kuralları uygulanır: Herbirinin sahip olduğu pay sayısından bağımsız olarak eşit oy hakkı ve herbirinin üretime ve fiili çalışma saatine göre kârın paylaşımı.

1. Gelişme: Üretim kooperatifleri hareketi pek az bir gelişme gösterdi. Doğduğu ülke olan Fransa'da, 35 bin işçi, 520 firma ve 483 federe şirkete karşın ancak 921 milyon franklık bir iş hacmine ulaşabildi: Son birkaç yıldır gelişmesi oldukça hızlandı ; yaklaşık yılda % 15. Bu da genellikle var olan kooperatiflerin büyümeleri, birleşmeler ve yapıyı güçlendiren uyumlu aksiyon gruplaşmaları ile oldu.

İtalya'da, Japonya'da üretim kooperatifleri oldukça yoğundur. İsrail'de, endüstri kesiminde önemli bir yer tutarlar. Kent içi ve kentler arası karayolu taşımacılığının

büyük kısmı onlara bırakılmıştır. Anamallarının önemli bir kısmını karşılayan ve yöneticilerinin yarısını belirleyen Histradout aynı anda hem işçi sendikaları merkezi, hem de önemli bir endüstri kompleksi olma çelişkisi içinde olan bir kuruluştur.

Bu kooperatiflerden bazıları çok başarılıdır. Örneğin Fransa'daki en büyük iki kooperatif: Paris'te, Hassas Ölçü Aletleri İşçi Birliği (Telefon aygıtları, ölçüm ve denizcilik aletleri; 1500 işçi) ve Lyon'da Geleceğin Kooperatifi (İnşaat; 800 işçi).

Fakat bu kooperatif şekli, yalnızca sanatsal bir teknik isteyen, az makinalaşmış ve herşeyden önce üstün nitelikli ve çok özenli çalışmalar gerektiren üretim dallarında yaygınlaşabilmiştir. En çok yayıldıkları Fransa'da önem sırasıyla, İnşaat (iş hacminin % 72'si), matbaacılık, küçük mekanik ve elektronikte görülürler. Şimdi oluşum serbest mesleklerde de yaygınlaşmaktadır: Hekimler, mimarlar, avukatlar kooperatifleri vs. Coğrafi açıdan oldukça dağınıktırlar. En önemli merkezler Paris bölgesi (firmaların % 55'i) ve Lyon (Jura ve Dauphine ile birlikte)dir.

2. Sonuçlar: Başlangıcın gerçek bir kahramanlık ve birçok fedakârlıklarına mal olan günlerinden sonra bu kooperatifler işlerindeki kalitenin belirgin üstünlüğü ile yavaş yavaş kendilerini kabul ettirdiler: Bu da ücretliliğin ne kadar yıkıcı olduğunu gösterir. Bu kooperatifler güçlüklerle dolu ilk aşamayı atlattıktan sonra, üyelerine daha büyük bir iş güvenliği ve çoğu zaman da daha yüksek bir yaşam düzeyi sağladılar (Fransa'da rakiplerden sağlanan kârların paylaşımı hesaba katılmaksızın, kooperatif üyelerinin ücretleri diğerlerinininkilerden % 5-15 daha yüksektir). Çalışma koşullarını düzelttiler. Örneğin daha 1905'lerde, matbaacılıkta 8 saatlik işgünü ile ücretli tatil uygulamasını gerçekleştirdiler. Böylece de "sosyal yasaların ilk uygulayıcılarını" oluşturdular. Üyelerine, çalışanlara özgü insan onurunu verdiler. Aşağılatıcı bir gözetimin yerine sorumluluk duygusunu, gerekli disiplin ve sağduyuyu koydular. Emeği, anamala göre gerçek yerine oturttular ona hakkı olan saygınlığı kazandırdılar. Çıkarlarının özdeş olması sayesinde arkadaşlığın, karşılıklı yardımın ve ekip anlayışının yeşermesini sağladılar. Korkusuzca koştukları

ortak bir amaçları vardı. Çünkü onlar için militan yaşamı artık yalnızca çalışma sonrası değil çalışma içinde tamamlanmakta, çalışma hevesi olanaklı kılınmakta ve kooperatifin en iyi başarı şansı olan, iyi yapılmış bir işin sevgisi güçlenmekte idi.

Tüm bu başarıların yanısıra sayısız engel de vardı. Fransa'da her yıl 40 kadar kooperatif kurulur; bir o kadar da ortadan kaybolur. Kooperatiflerin yarısı 8.yıla ulaşmadan kapanır. 1884'ten bu yana kurulmuş tüm kooperatifler üzerinden yıllık kapanma oranı 0.055'dir. Ortalama yaşam süreleri 12 yıldır.

3. Güçlükler: Engeller bir üretim kooperatifinin kapitalist ortama atılmak için karşılaşacağı temel güçlükler olarak açıklanabilir.

1) Öylesine bir başkan bulmaları gereklidir ki, istenen teknik, yönetsel ve ticari yeteneklerinin (üyeler arasında çok ender bulunur) yanısıra kooperatifçilik ruhuna sahip, militan ve eğitimci nitelikleri (dışarıdan alınacak teknisyenlerde bulunmayabilir) de olsun. Birçok kooperatif aranan yüksek değerlere sahip ve karşılaştığı güvenle sevgi sayesinde büyük bir otorite kurmayı başaran bu kişileri bulabildiler. Başarılı olan kooperatifler bunlardır. Aynı sorun yönetimin çeşitli kademeleri için de vardır.

2) Belli bir müşteri grubu gereklidir: Kooperatifçiler kendilerini iyi işçi fakat kötü tüccar olarak nitelerler. Yaygın müşteri topluluğu ve dolayısıyla tüketim kooperatifleri, üretim kooperatiflerinin çalışma alanına giren yüksek kalite ve teknik gerektiren lüks üretim mallarından ziyade ucuz ve yaygın tüketim malları talep ederler. Zengin müşteriler daha ziyade tanınmış yapımcıları yeğ tutar. Müşteri olarak özel girişimler de kooperatiflere karşı kuşkulu ve güvensizdirler. Sonuç olarak üretim kooperatiflerinin dürüstlük ve yüksek kalitesini takdir eden (ihalelerde elde edilmesi hayli zor olan bir takdir) kamu kuruluşları onların, özellikle inşaat sahasında olmak üzere sağlam müşterileri arasına girerler(1).

3) Anapara Temini: Varsayım olarak kooperatifçi işçilerin sermayeleri yoktur veya çok azdır. Dolayısıyla taahhüt ettikleri anapara payları da en az düzeyde kalır. Kooperatifin kazançtan sağlamak zorunda olduğu ve çokça

başaramadığı dışsal finansman da ya arkadaşlardan ya da sempatizanlardan gelebilir. Bunları işçi olmayan ortaklar olarak kabul etmek de kooperatif anlayışına tehlikeli bir biçimde zarar verir. Fransa'da sempatizanların yardımı kısmen onların tasarruflarını toplayan Üretim İşçileri Birliğinin Kooperatif Bankası kanalıyla yapılmaktadır. Devlet de, kooperatif kredileri sandığı aracılığıyla kredi vermektedir. Fakat bu kaynak çok sınırlı kalmaktadır.

Gerçekte, kooperatifler anaparalarını azar azar içsel finansmanlarla oluştururlar. Fakat bu da önceden kazanılmış ve ispatlanmış başarıları ve uzun süreli ağır özverileri gerektirir. Başlangıç aşamasında yetersiz bir malzemeye eyleme geçmek çok sayıda başarısızlıkları beraberinde getirir.

4) Nihayet en önemlisi, bir üretim kooperatifi için ücretliliği tümüyle ortadan kaldırmak ve kooperatif karakterini katı bir şekilde korumak kolay değildir. Başarıya ulaşp büyüdükçe yeni işçiler istihdam etmesi gerekecektir. Veya eski üye işçiler kuruluş döneminin yani kooperatif ruhun tam olarak oluşmadığı "kahramanlık döneminin", güçlük ve ödünlerini görmemiş yeni ortaklar almakta tereddüt edeceklerdir. Diğer yandan kooperatiflerin çalıştığı dallardan birçoğundaki (örneğin inşaat) dalgalanmalar gerekli faal işgücü sayısını etkiler. O zamanlarda yardımcıların istihdamı sorunu ortaya çıkar. Bunlar basit maaşlılar olarak kalırlar veya yedek işgücünü oluşturarak topluluğa katılmadan önce uzun bir staj dönemi geçirirler. Bu da kooperatifilğe ters düşen yeni bir engeldir. Bunların oransal önemi oldukça yüksek sayılara ulaşır: Bu oran, kitapçılıkta % 20'ye, inşaatla % 70'e kadar çıkar; Fransa'daki tüm kooperatiflerde ortalama % 52'ye ulaşır, İsrail'de ise % 53'tür. Kooperatiflerin, bu ücretlileri topluluğa dahil etme çabaları, sayıları giderek artan ve kooperatife katılmaya gerek duyan yabancı işçiler karşısında etkisiz kalmaktadır. Bu aynı zamanda ücretlilik sorunu karşısında bir engel ve bir sapma tehlikesidir. Çünkü az sayıda olan üyeler bir çok yardımcının da işbirliğiyle sağlanan bu kârı yalnız kendi aralarında paylaşma eğilimi gösterirler.

4. Düzenleyici yasal kurallar: Fransız yasa koyucuları çift yönlü sapma tehlikesine (işçi olmayan ortaklar,

ortak olmayan işçiler) karşı bazı kurallar saptamışlardır.

1) İşçi olmayan ortaklar genel kurulda en çok 1/3 oranında temsil edilebilirler.

2) İşçi olmayan ortakların hisse senetlerine verilecek en büyük kâr oranı % 6'dır. Bu sınırlama çalışan ortaklar için geçerli değildir (bu da kooperatif anlayışına aykırıdır).

3) İşçiliğe ödenecek kâr payı (faiz dahil anamal payında olduğu gibi) net gelirlerin en az % 25'ine eşit olmalıdır.

4) Kâr, yardımcılar dahil tüm çalışanlar arasında paylaşılmalıdır. O halde bunların yalnızca daha büyük bir istihdam garantisi sağlayabilmek için pay almalarında ve topluluğun moral sorumluluğuna katılmalarında fazla bir çıkarları yoktur.

5) Yardımcılar ortak statüsüne geçebilme gücüne sahip olmalıdırlar. Ancak ana sözleşmeler yeni bir ortak kabulünü bazı koşullara bağlayabilirler: Örneğin belirli bir oy sayısı ile sınırlandırılabilirler (Doğaldır ki açık kapı ilkesi, ancak kooperatifin yeni ortaklar için sabit ve düzenli bir iş yaratabildiği ölçüde geçerli olur).

6) Genel kurulda ortakların geçmiş her 5 yıllık ortaklık süresi için ek bir oyları vardır. Bu da yeni üyelerin kabulünde en eskilerin etkilerini arttırmak amacına yöneliktir.

II- Çalışma Toplulukları (Communautés)

1. Nitelikleri: Boimondau birliği ve benzerlerinin temel ilkeleri arasında en başta emeğin özgürlüğü (rüştü) gelir. Fakat bu amaca, tamamen ortak bir üretim birimiyle insan kişiliğinin oluşumunun daha bilinçli ve metodik arayışını ilave etmektedirler.

Boimondau, 1941'de eski bir din adamı ve eğitimci olan Marcel Barbu tarafından Valence'ta kurulmuş bir saat kutusu fabrikasıdır (adı da oradan gelir: BOI tes de MONTRES de DAUPHINÉ).

- Bileşimi ve oluşumu: Bir yıl "aday" adı altında ücretli olarak çalıştıktan sonra birliğin ilkelerini ve

ruhunu anladığını ve özüksendiğini bir sınavdan geçerek kanıtlayanlar birliğe ortak olarak katılmaya hak kazanırlar.

- Mülkiyeti: Fransız yasalarında bütünleşmiş bir kollektif mülkiyete olanak veren herhangi bir yasal dayanak bulunmadığından birlik, üretim kooperatifi şeklinde kurulmuştur. Anapara, faiz getirmeyen paylara ayrılmıştır. Fakat bunlardan yalnızca birkaçı kişisel olarak ortaklara aittir. Birçoğu tüzel kişiliğe sahip girişim komitesinin mülkiyetindedir(1).

- İnsan kültürünün değiştirilmesi açısından yaptığı hizmetler: Birliğin ana amacı, üyelerinin kişiliklerinin geliştirilmesidir; girişim, yalnızca bir araçtır. Bu aynı zamanda girişilen serüvenin de başarı koşuludur. Kişinin kültür düzeyi de fabrikanın çalışma saatlerine göre düzenlenmiştir. Herkes özel bir gruba katılır: Kültür-fizik, spor entellektüel, sanatsal eğitim (bilgi iletişimi, kütüphane şan vb.) ve diğer sosyal etkinlikler. Herkes bu konularda uzman bir ekibe katılır.

Ahlâk kültürü, özel bir çabayı gerektirir. Alışagelmiş temel sorunlar konusunda susma eğilimine karşı, Barbu olumlu laikliği savunur: Toplum ancak sorunları göğüsleyebilen ve bunlara karşı varlıklarına uygun düşen kişisel tavırları alabilen kişilere güven duyar. Minimum ortak ahlâk, uygun incelemeler sonucu, oybirliğiyle uygulanır. Diğer bir deyişle, herkes geçerli ahlâk düzenlerinden kendi özgün kanılarına en uygun düşen birine saygı duymalı ve her biri manevi aileye ait şu 4 gruptan birine katılmalıdır (hatta başlangıçta bunlardan birine katılım zorunluymuştu): katolik, protestan, hümanist, marksist.

- İnsana değer verme: Kültürel ve sosyal etkinlikler, bir çaba gerektirdikleri ve topluma yararlı oldukları için çalışmanın tanımı kapsamına alınmalıdırlar. O halde bu çabaların ödüllendirilmesi gerekir. Nitekim buradan hareket edilerek ödüllendirmenin çok özel bir sistemi doğmuştur. Sistemde yapılmış iş karşılığı elde edilen ve hesaplamalarda temel alınan "mesleki puanlara", sosyal ve kültürel etkinliklere katılarak elde edilen "sosyal puanlar" ekleniyordu. Bedava olan bu puanlar devam etmektedir, çünkü işçiler bunların kendileri için gerekli oldukları bilincine varmışlardır.

- Oybirliği kuralı: Kooperatif topluluğu özgün tipte ve yoğun aşamalı bir demokrasidir: Kesim grupları, haftalık genel toplantıları yanında yılda iki kez genel kurul toplantıları yapılır. Topluluğun başkanı üç yıl için seçilir.

Bütün önemli kararlar (başkan seçimi, kurul değişiklikleri, genel yönetim vs.) oybirliği ile alınır. Her aşamadaki atamalar ast ve üstlerin kendi aralarında ayrı ayrı toplanarak verdikleri çifte güvenoyu ile gerçekleşir. Hatta başlangıçta birliğin aksamalarına neden olanları ve suçluları yargılayan içsel mahkemeler bile kurulmuştur.

Bu karmaşık kurallar toplamı, topluluğun çalışmasını aksatmadan her grubun ya da fikir sahibinin kendini en ayrıntılı bir şekilde ifade etmesini, birbirlerini karşılıklı olarak anlamalarını zorunlu kılıyordu.

2. Sonuçlar: Maddi açıdan çalışma birlikleri büyük bir başarı ortaya koyarlar. Verimde ilerlemeler olmuştur. Büyük bir otofinansman gayretiyle alet ve donanımda önemli ölçüde artmalar olmuş, Fransa'da üretim yapan birlikler en yüksek düzeyde kaliteye ulaşmışlardır. Kuruluş kendini pazara kabul ettirmiştir. Konusunda toplam üretimin % 15'i ve kaliteli üretimin % 28'i ile 50 kuruluş arasında önem sırasında ikincidir.

İnsancıl sonuçlar daha da dikkat çekicidir. Çalışma barışı ve arkadaşlık havası, gülümseyen yüzlerde, fabrikaların temizliğinde, çıkışta acele edilmemesinde görülür. Çıkış avlusunda gevezelik etmekten genellikle eve geç kalınır. Herkes, hüküm süren özgürlük ve arkadaşlık havasını, sorumluluk ve asalet duygusunu benimsemiştir.

Üyelerin birçoğu işletmenin pazarlama işlerini yakından izler, ilgilenir, sorumluluklar üstlenirler: Bu artık kendi gerçek işleridir. Yöneticilerine güvendikleri ve uzmanlıklarını kabul ettikleri için, onlara çok büyük bir karar özgürlüğü verirler. Ancak, kendilerine bilgi verilmesinden, danışılmasından ve tartışabilmekten de çok mutlu olurlar.

Hepsi de kesinlikle bir "kapitalist kutu"ya dönmek istemeyeceklerini rahatlıkla açıklayabiliyorlar.

Belirlenen, geliştirilen kişilik yapıları toplulukça da benimsenmiştir. Entellektüel ve sanatsal kültür zengin gelişmeler yaratmıştır. El işleri anlatım sanatını öğrenmiş olmanın coşkusu yaşarlar ve bizzat kendileri sanat eserleri yaratırlar.

Fakat Boimondau geliştikçe başlangıçta Barbu'nun kişisel etkisiyle toplulukta ortaya çıkan parlama ve coşku, giderek zayıfladı. Başlangıçtaki köklü ve cesur kuralların bir kısmı terkedildi. Dağınık toplumun baskısına devrimci bir anlayışla karşı çıkarak oluşturulan toplu yaşam birliği kavramı giderek zayıfladı. Kooperatif üyeleri topluluktan doğacak ve egoizme yeniden dönüşü sağlayacak bir nevi topluluk akrabalığına karşı çıkmaya başladılar. Yeni bir ayrıcalıklı sınıf doğurmak istemiyorlardı. Bunun için Valence'deki işçi kitlesi ile ilişkilerini sürdürerek sorunlarını paylaştılar. Bu arada kendi konut kooperatiflerini (H.L.M.) bu işçi kitlesinin kullanımına açtılar. Yalnız kendi üyeleri için bütün olası işlevleri içeren bir topluluk yerini daha geniş kitlelere açık, uzmanlaşmış ve çok yönlü organlara bırakabilir. Sonuç olarak Boimondau geleneksel kooperatif tipine yaklaşmıştır. Fakat üyelerin içlerinde başlangıç yıllarının heyecanlarının özlemi sürmektedir.

3. Diğer birlikler: Başlangıcın coşkusu içinde büyük bir propaganda çabası Boimondau deneyimini tüm Fransa'ya tanıtmıştır.

Valence örneğine göre yaklaşık seksen birlik kuruldu. Bunlar toplulukla ilgili geniş kapsamlı bir sözleşme çerçevesinde biraraya geldiler. Fakat büyük dışsal (geleneksel kooperatiflerde olduğu gibi) ve içsel (topluluk güçlendikçe büyüyen) güçlüklerle karşılaştılar. Çoğu başarısızlığa uğradı. Geriye 70 milyon franklık iş hacmi olan ve 1750 kişiyi bünyesinde toplayan 34 birlik kaldı. Bunların hiçbirisi hâlâ Boimondau kadar sağlam değildir ve hepsi küçük boyutlarda kalmıştır. Toplulukta gerçek dostluk ve arkadaşlık bağlarını koruyup yaşatanlar toplam üyelerin ortalama % 40'ı kadardır.

III- Deneyimlerin İçeriği

Üretim kooperatifçiliği patronluğun, yani varlığını anamaldan alan bir başkanın vazgeçilemez bir öge olmadığını

kanıtlar. İşçilerin, özgür ve sorumlu oldukları zaman, bir işletmenin çalışmalarını düzenleyebileceklerini, gerekli disiplini kabullenebileceklerini, sorunları -mali sorunlar dahil- kavrayabileceklerini ortaya koyar. Ücretliliğin kaldırılmasının yalnızca mümkün olduğunu değil, fakat bunun etkinlik, çalışma barışı, işbirliği havası ve insan mutluluğu açısından da verimli olduğunu gösterir. İşçilerin özgürlük havası içinde yönetimi ele aldıkları ülkelerde hangi tip kurumlaşmaya yönelineceğini gösterir. Özellikle birlik şekli çağımızın bireysel özgürlükle topluluk içinde yaşam arasında aradığı sentezin en başarılı çözümlerinden biridir. Yöneticilerden birinin deyimiyle topluluk biçimi "bir endüstriyel demokrasi ve katılım laboratuvarıdır". Boimondau gelecekteki yapısal yenileştirmelerde ve ekonominin insancillaştırılması sürecinde gözönüne alınması gereken çok önemli bir derstir.

Üretim kooperatifçiliğinin kendi kendine gelişmesi tek başına tüm kapitalist ekonomiyi ele geçirip değiştirme gücünü vermez. Zayıf olanaklarıyla kapitalist ortama atılan bir kooperatifin riskleri bireysel işçi için çok ağırdır. Birçokları ücretliliğin güvenlik ve sorumsuzluğunu yeğ tutarlar. İşçilerin tutumluluk ve özveriyle tüm kapitalist ekonomiyi satın alacak anamalı oluşturabilmeleri düşünülemez. Fakat, gerek ulusallaştırılmış gerek alımlı bir şekilde planlanmış ya da tüketici kooperatiflerince yöneltilen bir ekonomi çerçevesinde ticari ve mali işlevlerden arınmış işçiler, özgürlüklerini sağlayan sorumluluğu uygun koşullarla yüklenebilirler. Özgürce kendi çalışmalarını düzenleme sorumluluğunu yüklenmiş saf anlamdaki işçi işletmesinden ziyade kapitalist rolü oynayan ve topluluk için işlev gören çalışma kooperatifleri ya da işçi yönetimindeki işletmelere de sonuç kısmında değineceğiz.

Doğrudan doğruya devrimci değerleri olmasa bile, üretim kooperatiflerinin büyük bir meydan okuma değeri vardır. Kapitalist yapı içindeki varlıkları bu rejime teslim olmayı önler ve ona karşı kişi vicdanındaki isyanı uyanık tutar.

BÖLÜM IV

TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

I. Genel Kavramlar

1. Varlık Nedeni: Modern ekonomide, tarımcılar ve özellikle küçük üreticiler kooperatifleşme ile kendilerini korumaya muhtaç, ekonomik açıdan en güçsüz birimlerdir.

Önce teknik açıdan inceleyelim: Orta çağdan yakın bir zamana kadar tarımdaki teknik gelişme eskiyle bağları koparmak, yeni atılımlar yapabilmek ve entansif kültürü yaymak için üretimde bireysellik ve küçük işletme çerçevesinde kalıyordu. Fakat günümüzde bir çok açıdan tersine bir eğilim gözleniyor. Çağımızda küçük işletme, tarımsal gelişmeyi yakından izlemek için yeterli değildir. Anamal arttırımı, bilimsel yöntemlerin uygulanması ve üretimin makinalaştırılması gibi önemli faaliyetler küçük üretici için çok pahalıdır. Üretim hacmi ürünlerini etkin bir şekilde işleyebilmesi (temizleme, ayırma, paketlenme) için çok yetersizdir. Teknik gelişme ancak büyük işletme ya da köylü işletmeleri kooperatifince izlenebilir.

Ticari açıdan, tarımsal üretim az elastik (besin maddeleri) veya çok spekülatif (endüstri hammaddeleri) bir talebe ve buna karşın büyük miktar dalgalanmalarına konu olur. Fiyatlar ve gelirler istikrarsızdır. Gelir yılda bir kez (en azından bitkisel üretimler için) hasat edilen ürünün satıldığı zaman elde edilir. Üreticiler yeni yatırım masraflarını karşılamak için ürünlerini çok çabuk ve hepsini aynı anda satmak zorundadır. Bu da fiyatları düşürür ya da tefeciyi devreye sokar. İçsel tüketimin gerileyişi, nüfusun kentleşmesi, pazarlama sorunları yaratan üretim artışları, ulaşım olanaklarındaki ilerlemeler tarımcıları gittikçe pazara daha bağımlı kılmaktadır. Bu durumda da kötü örgütlenmiş tarımcılar, sayısız sömürülerin yaratıcısı olan ve uzun bir zincir oluşturan aracılara başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Başka bir açıdan bakarsak, ekonomik ve ticari olayları gereğince bilmeyen ve ekonomik çıkar hesabı yapamayan köylüler sefalet çıkmazında daima kaderciler ve uyşuk kalmışlardır. Dağınık oluşları ve yalnızlıkları onları sık sık yöredeki bir tüccarın, bir tefecinin veya

petrol, gübre, tarımsal alet ve makinalar üreten bir kartel veya tröstün teknelci denetimi altına sokmuştur. Bu sürekli ezilmişliğe, kimi zaman doğal koşullar ya da ekonomik dalgalanmalardan kaynaklanan ciddi tarımsal bunalımlar da eklenir. İşte özellikle bu zamanlarda tarımcılar kooperatifleşmeye yönelirler(1).

2. Genel Nitelikleri: 19.yüzyılın ortalarından itibaren tarımcılar, kooperatifin gerekliliğini anlamış ve işe girişmişlerdir. Birleşme yolunda ilerlerken kökleri eski çağlara kadar uzanan eski gelenekleri, birlikte hareket şekillerini yeniden bulmuşlardır(2). Bunların çoğu hâlâ yaşıyordu: Jura ve Alplerde gravyer peyniri üreten "peynircilik ortaklıkları"(3), hayvanların yüksek mer'alarda müştereken yaz otlatmalarını düzenleyen "dağ ortaklıkları", dağlık yörelerin sulanması için ortak "bisses"ler işletmesi veya drenaj için Flandres bölgesindeki "wateringes"ler gibi(4). Öncüler eski kurumları canlandırmak ve özellikle de yenilerini kurmak için işçi kooperatiflerini kendilerine örnek olarak almışlardı.

Genel olarak tarımsal amaçlı kooperatiflerin kuralları diğerlerinininkilerle aynıdır: Serbest giriş, demokratik yönetim, kârların her üyenin kooperatifle yapmış olduğu işlem oranında paylaşılması, payın değerinin sabitliği ve kapanma halinde mal varlığının kamu yararına kurumlara devri gibi.

Buna karşın, sermaye oluşturmak için tarım kooperatiflerinin daha işin başında iken büyük yatırımlar yapması gereklidir. Az sayıda olan üyeler genellikle pay yüklenerek veya taahhüt ederek yeterli anaparayı oluşturamazlar. Yalnızca devlet tarafından verilmesi olasılığı bulunan dışsal yardıma gereksinimleri vardır. Fransa'da tarım kooperatifleri Tarımsal Kredi Kurumundan borç alabildikleri gibi planlarının onaylanması halinde Kırsal Bayındırlık Kurumundan sübvansiyon alabilirler. Danimarka'da kooperatiflerin gerçek anlamda bir sosyal anaparaları yoktur. Kooperatifçilerin tüm malları ortak güvence gösterilerek anapara bir kredi kuruluşundan ödünç alınır. Toprağın ya da sürünün mülkiyetinin köylülerde olması nedeniyle başlangıçta riskli görülen yönetim, Danimarka kooperatiflerinin iyi yönetimi ve güçlenmesi ile kısa sürede güven kazandı ve kooperatiflerin yatırımları kredi güvencesi için yeterli oldu.

Tarımsal kooperatiflerde, kooperatif ilkeleri her zaman tüketim kooperatiflerindeki kadar katı halleriyle anlaşılmamış ya da uygulanmamıştır. Hatta bazen, Fransa'da olduğu gibi, gerçek bir kooperatifin salt yapısına sahip olmadan aynı rolü oynayan sendikalar ya da yardımlaşma sandıklarına da rastlanabilmektedir(1).

II- Ortak Satınalma veya Hizmet Kooperatifleri

Bu kooperatifler tarım işletmelerinin gereksinimlerini karşılar ve kendilerinden başlayarak yukarı doğru bir entegrasyonu gerçekleştirirler. Tüketim kooperatifleriyle özdeşirler. Öyle ki kimi zaman bunları ayırdetmek çok güçtür. Bu kooperatiflerin başlıca tipleri şunlardır:

1. Tarımsal araç-gereç kullanma kooperatifleri:Bunlar nisbi olarak pahalı araç ve gereci (materyali) satın alarak üyelerinin sırasıyla kullanımına sunarlar. Özellikle Fransa ve Hollanda'da gelişmişlerdir. Bunlar uygun bir sürede küçük işletme bölgelerini makinalaştırmanın tek yolu gibi görünmektedir.

Fransa'da görülen kooperatiflerin en eskileri harman dövme (battage) kooperatifleridir. Savaş sonrası, devletin mali yardımıyla, makinalı tarım kooperatifleri çoğalmıştır. Bir çoğu küçüktür ve yalnızca bir tek makina kullanırlar. Çünkü yalnızca çok yakından komşu olan üreticileri, örneğin on üreticiyi, bir araya getirebilirler. Kitle halinde üretim, bağıcılık ve ağaç yetiştiriciliği bölgelerindeki kooperatifler dip delme ve derin sürüm çalışmaları için daha güçlü bir donanımına sahip olmuşlardır.

Bu kooperatifler malzeme seçiminde yol gösterici bölgesel birlikler şeklinde örgütlenirler. Yedek parça, bakım ve tamir atölyeleri vardır. Araç-gereç ve malzemelerin ortak satın alımı için de bir ulusal birlik oluşturmuşlardır.

En büyük güçlükleri psikolojik ve ahlakidir. Tüm yetiştiriciler araçlara aşağı yukarı aynı anda gereksinim duydukları için kullanımda adil bir dağılım sağlamak söz konusudur. Üyeler çoğunlukla planlarını bağdaştırarak ya da yöntemlerini tekleştirerek (örneğin gübreleme yöntemini) bir çalışma anlaşması oluşturmaya zorlanırlar. Bu kooperatifler çetin bir dayanışma ve karşılıklı güvenin oluşturulduğu

okullara benzetilebilirler(1).

2. Toplu satınalma kooperatifleri: Kooperatifçilik, tarımcılara özellikle (kendi sahalarında) kapitalist bir tekelin varolduğu ve satınalmalar için özel ve teknik bir uzmanlığın gerektiği konularda gereklidir.

Örneğin gübre konusu: Fransa'da kullanımı yaygınlaşmaya başladığı sıralarda pek dürüst olmayan bazı tüccarların gübre diye sattıkları rastgele artıklar köylümüzde öylesine bir güvensizlik ortamı yaratmıştır ki bazı ekonomistlerin tahminine göre bu olgu Fransız tarımında elli yıllık bir gecikmeye yol açmıştır. Bir kooperatif örgütü en uygun gübreyi ve gerekli bitki besin elementlerini saptayacak bir laboratuvar kurabilir. Ondan da öte gübreyi bizzat kooperatif üretebilir. Hayvan yemlerinde ve seçilmiş tohumlukta da benzer durumlar söz konusudur.

İki ülkeden örnek vermekle yetinelim. Fransa'da genellikle uzmanlaşmamış ve ulusal düzeyde iki alım-satım merkezinde yoğunlaşmış olan toplu satınalma kooperatifleri hayvan yemlerinin % 43'ünü, gübrelerin ve balya bağlayıcılarının da % 50'sini alıp satmışlardır.

Danimarka'da bu kooperatifler önemli rol oynarlar. Kendi aralarında ürünlere göre uzmanlaşmışlardır. Hayvan yemi konusunda kooperatifler ihtiyacın % 53,5'ünü karşıladıkları gibi fiyatlardaki kararlılık ve kalite açısından yeni garantiler sağladılar. Daha önceleri, bu sahada egemen olanlar kaçakçılarla dağıtımcılardı ve toplam ihtiyacın % 37'sine varan bir miktarı karşılıyorlardı. Üstelik kaliteyi düzeltmiş ve fiyatları da sabitleştirmişlerdir. 1911'de kurulan çimento kooperatifinin fabrikası bankaların kredi vermemelerine ve 1915-16'da mahkeme kararıyla kapanmasına karşılık "çimento savaşı"nı kazanmayı ve tüm Kuzey Avrupa'ya egemen olan bir tröstün tekeli kırılmayı başarmıştır. Seçilmiş tohum ve gübre dağıtım kooperatifleri de Danimarka tarımının gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır(1).

Şunu da ekleyelim ki yapay tohumlama ve elektrik dağıtım işleri Fransa'da yalnızca kooperatifler tarafından yürütülmektedir.

Dahası bu kooperatifler gerekirse özel tüketim malları da satarlar ve bu konularıyla tüketim kooperatifle-

rine benzetilebilirler(2). Aynı şey tarımcı olmayan tüketicilere açıldıklarında da söz konusudur. Doğu İsviçre'nin Tarım Kooperatifleri Federasyonu ve Amerika'nın güçlü petrol kooperatifleri bu konudaki seçkin örneklerdir.

Laboratuvarları, araştırma ve seçme (seleksiyon) kuruluşları ve yayım çabaları ile bu kooperatifler yararlı buluşların ve bilimsel yöntemlerin izlenmesini sağlarlar. Tarımcıların gruplaşmalarıyla kooperatifler en modern tekniklerin ve en güçlü aletlerin kullanımını kolaylaştırırlar. Satınalmaların merkezileştirilmesiyle tarımsal üretim için gerekli girdilerin fiyatlarını düşürürler. Böylece tarımsal gelişmenin en önemli bir faktörünü gerçekleştirmiş olurlar.

3. Kredi Kooperatifleri: Tarımcıların toprak satın almak, arazilerini iyileştirmek, inşaat, donanım ve işletmelerini modernleştirmek için uzun dönemli (30 yıla kadar), küçük ekipman ve hayvan satın alımı için orta vadeli (10 ila 15 yıl), üretim harcamaları (tohum, gübre, kültür çalışmaları) ve ürünü en uygun zamanda satabilmek için kısa vadeli (12-18 ay) kredilere gereksinimleri vardır. Ayrıca kendi kendine yeterlikten uzaklaştıkça parasal gereksinimleri artmaktadır.

Bankalar küçük tarımcı müşterilerle teker teker uğraşmadıklarından bunlar, ortakçı veya kiracı iseler mal sahibine, mal satın aldıkları ya da mal sattıkları tüccarlara, uzmanlaşmış tefecilere başvurabilirler. Bunların eğilimleri ise ayrıcalıklı durumlarının sağladığı avantajı kötüye kullanma yönündedir. Aşırı faiz haddini, ipoteği vs. zorunlu kılarlar(1). İpotek ise eğer vade kısa ve ekonomik yaşam zor bir dönemde ise sık sık mallara el konmasına yol açar.

Güneydoğu Asya'da köylüler sık sık borçları için esir durumuna düşüyorlardı. Demek ki fakir köylü sınıfının birinci gereksinimi faizin boyunduruğundan kurtulmaktır.

O halde tarımsal kredinin bir gelişme faktörü olabilmesi için kredinin kişisel olması ve rehine bağlanması değil, fakat işletme olanaklarının bir fonksiyonu olması gereklidir.

Bazı ülkelerde tarımsal krediyi devlet düzenler;

diğerlerinde ise bu düzenlemeyi kredi kooperatifleri, ister tek başına (Danimarka, Norveç, Hollanda) ister kamu kuruluşlarına paralel olarak (Almanya, Avusturya, İsviçre) ve isterse devlet desteği ve önderliği altında (Fransa, İtalya, İngiltere, Belçika) yürütürler.

Gerçekten küçük işletmeler söz konusu olduğunda, tarımcılara bir kamu kuruluşundan daha yakın olan bir kooperatif, borçlananların ciddiyet, yetenek ve olanaklarını daha iyi saptayabilir ve bunlar da ona karşı yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda daha fazla ahlaki bir zorunluluk duyarlar.

İşletmecilerin kişisel kredi gereksinimlerine daha sonraları, artık bir girişimci olan kendi kooperatiflerinin gereksinimleri de eklenir (veya bir ölçüde ikame olur): Yatırımları için uzun dönemli, ticari işlemleri için kısa dönemli krediler vs.

İlk kredi kooperatifi 1849'da Ren kıyısı Prusya'sında bir belediye başkanı olan Raiffeisen tarafından kurulmuş ve hızla yayılmıştır. Bu ilk sandıklar hayvan satınalmı için özellikle orta vadeli krediler vermişlerdir; dinden esinlenmişler ve insancıl bir karakterleri vardır. Şu ilkelere dayanırlar: Ücretsiz yönetim; bütün üyelerinin iyi tanışabilmeleri için küçük çap; başlangıçta sosyal anamal olmayışı, iki üyenin özel güvencesi ile daha da güçlendirilen, herkesin borcundan tüm üyelerin müteselsilen (ortaklaşa) sorumlu oluşları (böylece anamalin kötü kullanımını engelleyen karşılıklı bir denetim oluşmaktadır) ve borçların güvencesini arttıran kolektif bir anamal oluşumu için gelir fazlalarının biriktirilmesi.

Bu durumda kooperatif gerekli fonları sağlayabilir. Çünkü bu temeller üzerinde gruplaşmış tarımcılar ayrı ayrı asla bulamayacakları kredileri bulabilirler.

Daha sonraları Schultze-Delitsch tipinde, özellikle kısa dönemli krediler sağlayan, belirli bir sosyal anamalları fakat sınırlı sorumlulukları olan sandıkları ve Haas tipinde sınırsız sorumlulukları ve sosyal anaparaları olan sandıklar kurulmuştur.

Bu kooperatifler Almanya'da, İsviçre'de, İtalya'da, Doğu Avrupa'da ve Fransa'nın bazı bölgelerinde (Alsas, Batı

Fransa, Pireneler) Soci t  Durand adı altında yaygınlaşmışlardır.

Fransa'da en çok gelişmiş olanları karşılıklı dayanışmaya dayalı tarımsal kredi sandıklarıdır(1). Temel olarak kırsal kesimin tasarrufları, ya da devlet avanslarından oluşturulan fonlar aracılığıyla kısa vadeli borçlar verirler. İlkelerde daha az titiz ve kooperatif kurallarına daha az bağlıdırlar. Anamal, sınırlı k r oranı uygulanan paylardan oluşur; demokratik idare vardır, ortaklaşa sorumluluk yoktur. Tabanda bizzat tarımcıların yanısıra onların sendikaları ve kooperatiflerinin de katılabileceği yoresel sandıklar, daha üstte bölgesel sandıklar ve Ulusal Sandıktan kurulu bir piramit oluştururlar. Devlet tarafından sağlanan fonlar çeşitli kademelerde bu örgütler tarafından dağıtılırlar.

Savaştan bu yana modernizasyon planları çerçevesinde, bizzat tarımcılara açılan kredileri bir ölçüde ihmal ederek, özellikle tarımsal kooperatiflere ekipman kredileri açmışlardır. Böylece eskiden borçlandırma ve tefecilikten kurtuluşun bir aleti olan karşılıklı kredi Şimdi bir plan çerçevesinde tarımın yönlendirilmesi ve verimin arttırılmasına yönelik bir finansman aracına dönüşmüştür.

4. Sigorta Kooperatifleri: Başlıca rolleri tarımcıları, yangın, dolu ve hayvan ölümleri vb. Őeylere karşı sigorta etmektir.

Bunlar kimi zaman Danimarka'da olduğu gibi tam anlamıyla kooperatif Şeklini alır; kimi zaman da Fransa'da olduğu gibi karşılıklı yardım ve dayanışma Şirketleri Şeklinde kurulurlar. Fransa'da bu Şirketler topladıkları primlerin ödenen zararlardan geri kalan kısmını ya ihtiyat fonlarına aktarır veya primler tutarıyla orantılı olarak geri öderler.

II- Toplu (Ortaklaşa) Satış Kooperatifleri

Ana rolleri belli bir yer, bölge ya da ülkenin tarımcılarının ürünlerini gruplayarak, pazara hakim olan toptancıların eline düşmeksizin daha iyi koşullarla satmalarıdır. Kısa sürede bu bağımsızlığın etkin bir Şekilde gerçekleştirilebilmesi için kooperatiflerin, malları, pazara daha yüksek kalitede, genellikle endüstriyel d n ştime

uğramış şekilde ve düzenli bir akımla sunmaları gerektiği bilincine varılmıştır. Dolayısıyla bu kooperatiflerin, ürünleri olduğu gibi satmak üzere gruplandırmaları az rastlanan bir durumdur.

1. Çeşitli tipleri: Genellikle en azından ürünleri ticari kullanıma hazırlayan basit işlemler yaparlar: Temizleme (tahıllar için bir endüstriyel karakter sayılabilir); büyüklük ve kaliteye göre ayırma; kalite kontrolü, daima büyük çalışma ve özen isteyen ambalajlama gibi. Örneğin Danimarka'da bölgesel dairelere bölünmüş büyük bir kooperatif İngiliz pazarına yumurta ihracatını gerçekleştirebilmiştir. Yumurtalar en çok yedi günlük olmalı ve damgalanmalıdır; yumurtalar dikkatle kontrol edilmiş (para ve üyelikten ihraç cezaları hatalı mal teslimini önlüyordu) ve homojen sandıklarda hızla ihraç edilmiştir. Aynı şekilde Fransa'da yaş meyve ve sebze satış kooperatifleri (Vaucluse, Rhone Vadisi, Brötanya, Güneydoğu Bölgesi) bu sektörü, halihazırdaki dağıtım sistemimizin en bozuk yönünü oluşturan araçlardan (ihracat komisyoncuları, kabzımallar) temizlemeye başlamıştır.

Birçok kooperatif satışların sıralanmasına ve düzenlenmesine olanak vermek için stoklama yaparlar. Bu da oldukça pahalı olmasına rağmen kişisel yatırımlara göre daha ucuza mal olur (soğuk hava depoları, mahzenler, tahıl siloları). En çarpıcı örnek tahıl kooperatiflerinin durumudur. Bunlar aşırı üretim döneminde, özellikle 1927'den beri Kanada'da ve 5 Ağustos 1936 Buğday Ofisi yasasıyla da Fransa'da büyük bir gelişme göstermişlerdir. Daha dün tahıl pazarında görülen aşırı spekülatif yolsuzluklara engel olmuşlar, temiz ve homojen buğday sunabilmişler ve üreticileri sert bir disipline alıştırarak karaborsanın engellenmesine katkıda bulunmuşlardır.

Kooperatifler, giderek ürünlere uygulanması gereken dönüşüm işlemlerini yerinde ve zamanında yapmak yükümlülüğünü de üstlenmeye başlamışlardır.

En önemli örnek sütçülük kooperatifleri örneğidir. Gravyar peyniri için işbirliği ve kooperatifçilik zorunludur: Zira bir seferinde en az 500 litre sütün işlenmesi gerekmektedir. Modernize edilmiş geleneksel peynir yapımevleri özellikle Juralar, Alpler, Doğu Fransa ve İsviçre'de yaygınlaşmıştır. Bunlar işi, kimi zaman tuttıkları bir

bir peynirciye yaptırırlar. Ama giderek bu yapımevlerinin bir girişimci peynirciye kiralanması eğilimi güçlenmektedir. Kimi zaman her kooperatif ortağına verdiği süt oranında peynir verilmekte, kimi zaman sütün tümü satılarak gelir paylaşılmaktadır. Peynirin kooperatifçe üretilmesi şimdi diğer bölgelerde de, örneğin Cantal ve Roquefort peynirlerinin üretiminde yaygınlaşmaktadır. Charentes'da ve tüm batı bölgesinde (Poitou, Vendée, Normandie) ve aşağı yukarı tüm Fransa'da sütçülük kooperatifleri tüketilen sütü hazırlar, yağ yaparlar, hatta yoğunlaştırılmış süt, süt tozu ve kazein üretirler. Diğer ülkelerde de sütçülük kooperatifleri oldukça yaygındır. Bunlar Danimarka ve Yeni Zelanda'da peynir dışsatımında çok önemli bir rol oynarlar.

Güney Fransa'da şarapçılık kooperatifleri sıkı bir rejime sahiptir (Maraussan tipi): Üyelik yalnızca küçük birimlere açıktır; üye tüm üzüm üretimini kooperatife teslim etmek zorundadır; toplu satış yapılır. Nisbeten esnek olan Marsillargues tipinde ise üye satışını bizzat yapmak üzere kendi şarabını geri alabilir(1).

En dayanıksız malı satan ve üretimleri düzensiz olan balıkçılar, kendilerine araç ve gereç sağlayan, kredi açan, böylece tümüyle egemen olan ve kimi zaman güçlü şirketlerden oluşan, nakliyat, soğuk hava ve konserve işletmelerine muhtaçtırlar. Fakat balıkçı topluluklarının çok güçlü bir bağlılık duyguları vardır. Şimdi hemen her yerde genellikle çok küçük ölçekte sayısız balıkçı kooperatifi vardır. En bilinen örnek büyük ekonomik krizin harap ettiği Quebec bölgesi balıkçılarıninkidir. 1938'den sonra Yüksek Balıkçılık Okulunun etkisi ve kamu güçlerinin soğuk hava depolarını destekleriyle güçlenen kooperatifler -özellikle satış kooperatifleri- çoğalmış ve durum yeniden düzelmıştır. Şimdi de "kayıktan motora geçebilmek" için daha güçlü kooperatifler halinde örgütlenmeye başlamışlardır.

Bu dönüştürme (imalat) ve satış kooperatiflerinin çeşitleri genişleyerek artmaktadır. Eğer kendimizi Fransa ile sınırlarsak; birçok şeker, nişasta, damıtma, celeplik, zeytincilik, reçinecilik, kenevircilik, ketencilik, yüncülük, tavukçuluk ve tuz kooperatiflerine rastlayabiliriz.

Genel olarak toplu satış kooperatifleri büyük endüstriyel yatırımlar gerektirdiğinden monokültür bölgelerinde uzmanlaşmaktadırlar.

2. Mekanizmaları (İşleyişler): Üye, teslimatları için ilk aşamada muhtemel satış fiyatının bir bölümü kadar bir ilk ödeme (örneğin meyve ve sebzeler için % 80, fiyatı daha sabit olan ürünler için daha fazla); işlemin tamamlanmasından sonra ise ürünü ile orantılı bir risturn alır. Ya da bir seri işlem sonunda elde edilen toplam gelir aynı kurala göre üyeler arasında paylaşılır.

Bazı kooperatifler üyelerini ister kendi aracılıkla- rıyla isterlerse doğrudan satış yapmak konusunda serbest bırakırlar. Bunun da büyük sakıncaları vardır: Üreticiler iyi ürünlerini doğrudan ve daha kötülerini kooperatif aracılığıyla; ya da iyi yıllarda kendileri ve fazla ürün yıllarında ise kooperatif aracılığıyla satış yapma eğilimindedirler(1). Buna karşın yakın geçmişteki yumuşamalar dışında, kooperatif, üyelerinin yetersiz arzları halinde üye olmayanlarla işbirliği yaparak eksikliklerini tamamlama hakkına sahip değildir. Bu da onun mal teslimi ile ilgili uzun dönemli anlaşmalara gitmesini güçleştirir. Bu nedenlerle kooperatifin işleyişi düzenliliğini yitirir ve yatırımlarını gereğince kullanamaz.

Bu nedenlerle birçok kooperatif üyelerine ürünlerini kendilerine teslim etme zorunluluğunu koymaktadır. Bu zorun- luluk kimi zaman ürünlerin tümü için geçerli olmakta, kimi zaman ise kural yumuşatılarak miktar olarak sınırlanmakta, böylece bağımsızlığını korumayı seven ve ürünlerinin bir kısmını bir dostuna ya da geçici bir müşteriye satmak isteyen köylünün bireyciliğinin tatmin edilmesi sağlanmış olmaktadır. Kimi zaman bu kural kooperatifin piyasaya girip kendini kanıtlaması için zamanla sınırlandırılarak yumuşa- tılmaktadır (Bu süre Danimarka'da 5, 10 veya 15 yıldır). Fransa'ya gelince burdaki bağcılık kooperatiflerinde satış özgürlüğü, süt kooperatiflerinde ise zorunlu teslim koşulu egemen olmaktadır.

3. Bugüne kadar elde edilen sonuçlar: Bu tip koopera- tiflerce çiftçilere çeşitli görünümler altında pek çok hizmet sağlanmıştır.

1) Ürünleri önemli miktarlarda biraraya getirerek, işlenmiş ve tüketime hazır bir şekilde sunarak ve yüksek kalite garantisi vererek kooperatifler, satışlarını daha uzun süreli ve avantajlı pazarlara ulaştırabilir hale getirmiş-

lerdir. Bunun en iyi örneği Danimarka'da görülmektedir. Kooperatifler, kendi ürünlerini kısa zamanda İngiltere piyasasının en ünlü ve aranılan ürünleri haline getirmişler ve % 10 daha yüksek bir fiyatla satmasını sağlamışlardır(1).

2) Tarımcılar tüccarların ya da imalatçıların egemenliğinden kurtularak onların kârlarının bir kısmını ele geçirmişlerdir.

3) Çok daha küçük miktarlarda ürünlerden yararlanabilirler: Ortak işletmeye geçmeden önce meyveler ve yan ürünler bir işletme dahilinde işlenecek kadar büyük miktarlara ulaşamazlar ve ziyan olurlar. Ama tümü bir araya getirildiğinde ekonomik açıdan işlenmeğe değer bir miktara ulaşırlar (örneğin Boufarik'de bağcılık ve özellikle yan ürünleri değerlendirmeye yönelik olarak kurulmuş olan fabrika).

4) Satışları bütün bir yıla yayabilir ve hatta uzun süreli stoklama ve konservecilik sayesinde fazla ürünleri sonraki yıllarda da pazarlayabilirler.

5) Eğer kooperatif birliği pazarın belli bir payına sahip olabiliyorsa(2) zamanla arzın talebe gerçek bir uyarlamasını süratle yaparak düzenleyici rolünü ulusal düzeyde de sürdürebilir. İsveç kooperatif mezbahaları her bölgedeki et sunumundaki gelişmeleri çok yakından izler ve hergün üretim fazlası olan bölgelerden açık olan bölgelere sevkiyat yaparlar. İsviçre süt kooperatifleri önemli miktarlarda sütü tüketime, tereyağı ve peynircilik işletmelerine aracısız sağlayarak pazarı dengede tutarlar. Ayrıca fiyatları dönem başında saptayarak garanti ederler. Çiftçiler kendilerine büyük güvenlik sağlayan bir piyasanın satış güvencesi ile donatılmış olurlar.

6) Kooperatif satışların üretim üzerinde de önemli yansımaları olur. Satış güvencesiyle donanmış çiftçiler üretimlerini arttırmının yollarını ararlar. Satış için bazı koşulların yerine getirilmeleri zorunluluğu kooperatiflerin üyelerine karşı katı kurallar koymalarına neden olur. Bu da üyelerin belirli bir planlama ve uzmanlaşmaya uymalarını zorunlu kılar. Kooperatifler genellikle teslim edilen ürünler için değişken fiyat sistemi uygulurlar: Örneğin Danimarka kooperatifleri süte, içerdiği yağlı maddeler ve bakteri miktarının zenginliğine göre oldukça önemli farklılıklar gösteren fiyatlar öderler. Bu şekilde çiftçiler

üretimde kaliteye önem vermeye yöneltilirler; bu da onların yeniden düşünmelerine, işletmelerini yeniden düzenlemelerine ve çağdaşlaştırmalarına yol açar. Kooperatifte onlara yardımcı olur .Genellikle kooperatiflerin, üyelerini ziyaret eden özel danışmanları vardır. Çiftçinin gereksinme duyduğu girdileri (iyi gübre, damızlık hayvan, iyi tohum, nitelikli yemler vb.) sağlamak amacıyla hizmet ve toplu satınalma kooperatifleri satış kooperatifleri ile içiçe bir dayanışma sürecine girerler: Birincinin gelişmesi diğerleri için de uyarıcı olur. Kooperatifçilik sayesinde Danimarka tarımı, gerek toplam üretim miktarı, gerekse verim ve kalite açısından köklü değişime uğramış, dünyanın en ileri tarımı haline gelmiş ve kısa dönemde aynı yöntemleri uygulayan diğer ülkeler tarafından izlenmiştir. Bu ülkelerden bazıları kendi tarımsal üretimlerini aşağı yukarı Danimarka'daki düzeye çıkarmayı başarmışlardır.

IV. Çok İşlevli Kooperatifler

Yukarıdaki kooperatiflerin yanında uzmanlaşmamış, yukarıdaki işlerin birçoğunu ve hatta kimi zaman daha fazlasını yapan ve böylece çiftçileri daha güçlü bağlarla bir araya getiren kooperatifler de vardır.

1. Çok Amaçlı Kooperatifler: Daha karmaşık ve demokratik düşünce açısından yönetimi ve denetimi daha güç olmakla birlikte bu kooperatifler çoğu kez tercih edilebilirler: Örneğin köylüleri aynı anda müşteri, satıcı ve tefecilik yapan tüccarlar elinden kurtarmak söz konusu olduğunda, orta ve küçük işletmelerin ve polikültürün egemen olduğu hallerde ve özellikle yeniden şekillendirme ve dönüşümlerin gerektiği değişik dönemlerinde... Uzmanlaşmış kooperatiflerin düzenli ve yerleşik bir düzeye getirdiği fakat genel nedenlerle gerilemeye mahkum olan ürün türlerinin direnme yerine değişimini kolaylaştırırlar.

Dönüşüm gerçekleşmediği takdirde geleneksel köylü işletmesi yazık ki yok olacak ya da en azından mutlak bağımsızlığını yitirecektir. Tarım, istemin boyunduruğu altına girecek ve çiftçileri dikey bütünleşme ile, üretim açığı bulunan alanlara yönelten düzeltme programları uygulamak zorunda kalınacaktır.

Bu, ABD'de, özellikle tavukçulukta çok gelişmiş olan

ve şimdi de Fransa'da(1) uygulanmakta olan sözleşmeli tarım tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem üreticiye emin ve kârlı pazar ile büyüme ve etkin olanaklar sunmaktadır. Ancak bu arada onu, çağdaş yöntemlerin, belirli işlemlerin, nitelikli gereçlerin (alet, yem, gübre, tohum vb.) ve kesin programların uygulanmasına da zorlamaktadır. Fransız çiftçileri bu şekilde hakim kapitalist firmaların nerdeyse ücretli işçileri durumuna gelmekten korkmaktadırlar. Bu baskı ve hegemonyadan kurtulmanın en iyi yolu ise Fransa'da yapıldığı gibi, aynı işlevleri yerine getiren ancak kendi hizmet ve denetimlerinde olan kooperatifler kurmaktır.

2. Tarımsal Üretim (Culture) Kooperatifleri: Çeşitli kooperatif şekilleri kültüre uygulanabilir.

Önce Fransa'da halen gelişmekte olduğu gözlemlenen komşular arası çeşitli yardımlaşma şekilleri vardır: Örneğin toprakların, binaların ortak kullanımı; ortak ahır, hayvanların tümü veya bir kısmının ortak beslenmeleri, işlerin ortaklaşa yapılması, bir tarım işçisinin hizmetinden ortak yararlanma ve hatta kimi zaman bir aile işletmesi içinde birkaç işletmenin birleştirilmesi gibi.

Kollektif işletmeler arasında büyük, hatta çok büyük olanlar da vardır. Bunlar toprak mülkiyeti üzerindeki konumları ne olursa olsun işçi kooperatifleri ile özdeş üretim kooperatifleridir.

Yaşamakta olan az sayıda fakat çok eski komünöterler dışında bugün Boimondau örneğini izleyenler de vardır (Fransa'da üç tane).

Tarımsal üretim kooperatiflerinin en önemlileri tartışmasız sosyalist ülkelerdekilerdir: Kolhozlar ve diğer tarımsal üretim kooperatifleri.

Diğerleri (kooperatifin saf anlamı dışında kalan), toplu yaşam ve tüketim mallarının ortak mülkiyeti ile çok ileri derecede komünöter nitelik kazanmışlardır. İsrail'deki Kibutzimler bunların en gelişmiş örnekleridir. Dünyanın çeşitli yerlerinde dini etkenlerle kurulmuş olanlarına rastlamak da olasıdır.

Bütün bu grupların temel sorunları, asgari bir büyüklüğün aşılmasından sonra her üyenin çalışmasının kalite, verimlilik ve kârlılık gibi konularda sağlam bir

değerlendirmesinin hemem hemen olanaksızlaşması ve adil ve teşvik edici bir çalışma düzeninin kurulmasının zorlaşmasıdır: Değerlendirmenin standart iş gününe göre yapılması yöntemi artık başarılı olamamaktadır. Güçlükler yeterli çalışma görgüsünü kişisel çıkarlara katan ortak ve çok güçlü inançların (dini, sosyalist, yurtsever vb.) varlığı ile yenilebilir.

V. Tarımsal Kooperatifçiliğin Genel Yapısı

1. Merkez Örgütler: Tarımsal kooperatiflerin merkezi örgütlenmeleri iki şekilde olur (Bazen ikisinin karışımı olan tek bir şekilde görülebilir).

Birlikler: Bunlar ekonomik işlemlerle yükümlü kooperatiflerdir; ulusal ya da bölgesel düzeyde satış ya da toplu satınalma ile görevlidirler. Genellikle belirli işlemler ya da ürünler üzerinde uzmanlaşmışlardır.

Federasyonlar: Görevleri ana hatları ile tüketim kooperatiflerinkilerle aynıdır. Bunlar da genellikle bazı ürünlerde uzmanlaşmışlardır. Piramidin tepesinde çeşitli genel ya da konfederal örgütler bulunur. Fransa'da tarımsal kooperatifçilik uzun süre politik etkenlerle bölünmüştü. Ancak 1935'te iki karşıt federasyon, kooperatifler için mali, teknik, ekonomik danışmanlıkla beraber inceleme ve araştırmalar yapmak ve yöneticilerin mesleki eğitimlerini sağlamak üzere "Tarımsal kooperatifçilik Ulusal Merkezi" bünyesinde işbirliği yaptılar. Nihayet Şubat 1966'da birleşerek "Tarımsal Kooperatifçilik ulusal Konfederasyonu"nu kurdular. Bu da halen dikey (Uzmanlaşmış federasyonlar) ve yatay (il düzeyinde ve bölgesel) federasyonlar şeklinde bütünleşmiştir.

Uluslararası düzeyde, Avrupa Tarım Konfederasyonu ve Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu, bünyelerinde kooperatifçilikle ilgili bölümlere yer vermişlerdir. Diğer taraftan çok sayıda tarımsal kooperatif örgütleri ve bu arada Fransa'daki Federasyon, Uluslararası kooperatifler birliğine üyedir.

2. İstatistikler: Tarımsal kooperatifçilik istatistikleri yeterince hızlı ilerlememektedir ve kesin rakamlar vermek çok zordur.

Fransa'da yaklaşık 19.000 kooperatifin 1.800.000 üyesi vardır ve iş hacimleri 10 milyar Franka ulaşmaktadır. İsviçre'de 13.000 kooperatifin 500.000 üyesi vardır ki bu da her köylünün ortalama ikiden fazla kooperatife üye olduğunu göstermektedir. Danimarka'da her köylünün üye olduğu kooperatif sayısı daha da yüksektir. 5676 kooperatifin 747.000 üyesi vardır. Bu üyeler aynı zamanda daha bir çok şirket veya dernek üyesidirler(1). Dünya üzerinde tarımsal kooperatiflerin, 20 milyonu Sovyet kolkhozlarında olmak üzere, 85 milyon üyeleri olduğu tahmin edilmektedir.

VI. Tarımsal Kooperatifçiliğin Genel Sorunları

1. Karşılaştıkları Güçlükler:

- Kooperatifçilik, ortadan kaldırdığı veya en azından yüksek kâr olanaklarını kısıtladığı tüccar, tefeci ve sanayicilerin engellemeleri ile karşılaşır. Büyük toprak sahipleri de kiracı ve yarıcılarının kooperatiflerde birleşmelerine kötü gözle bakarlar. Bu tip bağımsızlaşmaların doğurabileceği sosyal sonuçlardan ürkerler. Bunların, kooperatiflere üye olanları çiftliklerinden kovdukları ve örneğin Güney İtalya'da olduğu gibi öncü kooperatifçileri öldürttükleri bile görülmüştür.

- Kooperatifçilik köylünün bireyciliği ile de çatışır. Komşuluk ilişkileri her zaman çok iyi değildir ve genellikle birbirlerine pek az güvenirler. Her biri kooperatifin avantajlarından daha fazla yararlanmak isterler ama gerekli disipline karşı az ya da çok direnirler. Güçlük dönemlerinde kooperatife koşarlar ama toprak ürünleri iyi satılmaya başladığında, özellikle kıtlık zamanlarında kooperatifi ihmal etmek ve bağımsızlıklarına dönmek eğilimi gösterirler.

- Köylü sınıfları genellikle teknik gelişmeleri yeterince yakından izleyemezler. Aynı şey kooperatifler için de geçerlidir: İlk başarılarının üstüne yatmaları ve teknik açıdan rakipleri özel işletmeciler tarafından geçilmeleri tehlikesi vardır. Ayrıca kendi kendine modernleşecek boyutlara henüz ulaşamamışlardır.

Bu durumda merkezileşme ve bütünleşme anlamında bir eğilim ağır basar. Fakat bugün kurulmasına çalışılan çok

büyük kooperatifler, uygulamada ticari ve sınai konularda pek bilgili olmayan üyelerinden uzaklaşırlar ve onların sorunları karşısında yeterince etkin bir rol oynayamazlar. Kooperatif demokrasisi orada ne çok geçerli ne de çok etkindir ve hemen hemen tüm büyük işletmelerde olduğu gibi teknokratik bir niteliğe bürünür.

- Genellikle kooperatifçiler yönetici seçmeyi oldukça iyi bilirler. Fakat onlarla (ya da başkaları ile) kooperatifin yöneticisi arasında iyi bir işbirliği ve denge kurulması her zaman kolay değildir. Yöneticiler şimdi iyi yetişmiş teknisyenler olmak zorundadır; giderek tarım okullarından mezun ve tamamen uzman kişilerden seçilmektedirler. Fakat her zaman tarımcılara yeterince yakın ve kooperatifçilik ruhuna yeterince sahip olamamaktadırlar.

- Sonuç olarak Profesör J. Milhau'nun incelediği sapmaların başladığı görülmektedir:

- **Ticari Sapma:** Özel ticaretten gelen bir yönetici kendi düşünce yapısını korumakta ve etkin denetim yetersizliğinde kooperatifin sırtından kendi işlerini yürütmektedir. Hatta kişisel çıkarları için kooperatifleri kullanan bir yöneticiler grubu da oluşabilmektedir.

- **Siyasal Sapma:** Bazı kooperatifler, onu siyasal yaşamları için bir sığırama tahtası olarak gören ve bu amaçla kullanan kişiler tarafından kurulmuşlardır. Bu durumda politika yüzünden bölünmeler ortaya çıkabilmektedir.

- **Devletçi Sapma:** Bu durum özellikle Fransa'da ve az gelişmiş ülkelerde görüldüğü gibi kooperatiflerin devlet desteğinden yararlandıkları ve devlet tarafından denetlendikleri zaman ortaya çıkar ve kooperatifçiliği tehdit eder. Bu denetim altında, bakanlıklardan emir alan yöneticilerin bazıları memurlaşırlar ve kooperatifçiler de normal işlevlerini yerine getiremezler. Devlet yardımı ile denetiminin çok yoğun olduğu yerlerde yeterince sorumluluk hissi ve kendi kendine yardım anlayışı gelişemez.

Bütün bu güçlüklerin üstesinden gelinebilir. Hatalar düzeltilir. Güçlüklerin analizi kooperatifçiliğin değerlerinden şüphe etmeye yol açmamakta fakat kooperatifçiliğin asla kolay bir çözüm yolu olmadığı temel gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu güçlüğü aşma çabası tek başına kooperatifçiliğin eğitimci ve reformcu değerini vurgulamaktadır.

2. Kooperatifçiliğin Sosyal ve Ekonomik Önemi: Teknik açıdan, tarımsal kooperatifçilik, bir ülkenin tarımını yeniden düzenleyebileceğini ve çiftçileri atılımcı ve girişimci yapabileceğini kanıtlamıştır. Bugün Fransa'da kooperatifçilik tarımsal teknik gelişmenin vazgeçilmez bir koşulu olmuştur.

Ekonomik yönden kooperatifçilik tarımcıları sömürüden ve kararsızlıktan kurtarmaktadır. Köylü sınıfının kötü olan konumunu yeniden düzenleyip geliştirebilir ve İsveç-Danimarka'da olduğu gibi kentsel ve kırsal yaşam düzeyleri arasındaki farklılıkları tümüyle ortadan kaldıracaktır.

Toplumun yalnızca bir kesiminin hizmetindedir. Bunu bilinçli bir şekilde yürütür. Yeni bir ekonomik sistemin tek ve değişmez bir modeli olmak iddiasında değildir. Ancak toprağın büyük kısmının çok az sayıda ailenin elinde olduğu (latifundia) ve köylülerin büyük yoksulluk içinde oldukları ülkelerde devrimci niteliğe sahip olabilir. Küçük işletmelerin ve özellikle köylü mülkiyetinin hakim olduğu yerlerde ise daha ziyade tutucudurlar ve uzun süre bu küçük köylü işletmelerinin güçlendirilmelerinin bir aracı olarak algılanmışlardır. Fakat ister bu rolü sürdürsünler isterse gelecek yıllar farklı işletme türleri yaratmış olsun, incelediğimiz kooperatif tiplerinin çeşitliliği bize kooperatifçiliğin tarım kesimi için birliğe doğru gelişen büyük ve modern akımın izlenmesinde en iyi yöntem olduğunu düşünmek olanağı tanımaktadır.

İnsancıl açıdan da tarımsal kooperatifçiliğin rolü önemlidir. Bir kooperatifin iyi işleyişinin doğurduğu ekonomik ve teknik başarılar ancak insanoğlunun kendi başarısıyla elde edilebilir. O halde kooperatif, karşılıklı güveni sağlayabilmek için sosyal bir birlik ve insancıl bir ortamı bulmak, gerekirse yaratmak zorundadır. Başlangıçta yola, inanmış kooperatifçilerden oluşan bir çekirdek ile çıkmak ve üyelerini aralıksız eğiterek kooperatifçilik ruhunu (insan değerini) geliştirmek gereklidir.

Örneğin, kooperatifçilerin, başarının zorunlu koşulu olan disiplin ve sadakatı kabul etmeleri gereklidir: Ödemelerin zamanında yapılması, ürünlerin kaliteli olması vs. Devletten gelen aşırı disiplin, ayrıntılı denetim ve

zorunlu cezalandırmaların kabulü oldukça güçtür. Ama bunlar kooperatifçilerin kendi yararları için koydukları kendilerine özgü kurallardır.

Bunun için öncelikle kooperatifin oynamak zorunda olduğu ekonomik rolün iyi anlaşılması gereklidir. Bu rolün varlığı köylüleri anamal, amortisman, kredi, sigorta gibi kavramlarla karşılaştırmakta ve ekonomik hesaplar yapmalarına yol açmaktadır. Kooperatifçilik hareketi köylüyü sömürüden kurtararak ve başarıya ulaştırarak kendi kendine güveni vermektedir.

Onları kapalı dünyalarından çıkarmakta, yalnızlıklarının farkına varmalarını, toplu hareket ve işbirliğinin önemini kavramalarını sağlamakta ve köydeki insancıl ilişkileri geliştirmektedir. Kimi zaman, üretim ve tüketim kooperatiflerinde olduğu gibi, gerçek bir dostluk, arkadaşlık ve dayanışma havasını yaratmaktadır.

VII. Üçüncü Dünyada Tarımsal Kooperatifçilik

1. Kooperatifçiliğin Gerekliliği: Kooperatifçiliğin bu ülkelerde üstleneceği çok önemli roller vardır.

Büyük çoğunluğu oluşturan köylüler, cehaletleri, içe kapalı oluşları, ilkel yaşamları ve yalnızlıkları ile ekonomik açıdan son derece kötü bir durumdadırlar ve bundan kurtulmak istemektedirler. Sanayi-ticaret kesimi dış kökenli, acımasız ve tekel konumlarını çok iyi kullanan bir şekilde örgütlenmişlerdir. Halk kitleleri, monopol sayesinde kendilerine egemen olan ve eski "esir ticareti"ne benzer yöntemler uygulayan (örneğin, Lübnanlılar, Çinliler ve büyük kapitalist kumpanyalar) dış kökenli bir ticaret kesimi tarafından acımasızca sömürülürler. Özellikle bu gruplar hem sanayi ürünleri satıcısı ve hem de onların ürünlerinin müşterisi olduklarında bu sömürü ticareti daha kolayca yürütülür. Daha kötüsü bunlardan alınan kredilerdir: Tefecilik Asya köylüsünün başında duran sürekli bir afettir.

Bu kitleler için kalkınma bir zorunluluktur. Kendilerine yabancı ve sömürgecilik olgusunun devamını sağlayacak olan bir kapitalizmi veya Çin'deki gibi bir askeri sosyalizmi istememek için geçerli nedenleri vardır. Devletin bir planlama yapması gerekir; ancak planın etkinliği toplumun heyecanlı ve tutarlı katılımı ile mümkündür,

zorlamalarla hiçbir başarı elde edilemez. Bunu ise gönüllü kooperatifçilikten başka hiçbir şey sağlayamaz. Bir tarım reformu uygulaması sonunda toprak dağıtımı ile ortalığı birçok sefil ve cüce işletmenin kaplamaması ve büyük işletmelerin avantajlarının korunması için kooperatifçiliğin geliştirilmesi zorunludur.

Sosyolojik olarak gelişmeye ayak uydurmayan geleneksel topluluklar (ataerkil, köylü veya aşiretsel) sarsılmaya ve yok olmaya mahkumdurlar. Bunun nedeni de, aniden gelecek bir bireyciliğin insanlık açısından Avrupa'dakinden çok daha yıkıcı olacak etkilerinden korunabilmektedir. Burada az çok bir kooperatif niteliği taşıyan ve günümüze kadar gelen eski kolektif kurumların katkılarından yararlanılabilir.

2. Kooperatifçiliğin Yönetmel Rolü: Üyeleri anamalı oluşturmak için çok fakir olduklarından bu kooperatiflerin devletin mali desteğine gereksinimleri vardır: Sübvansiyon ve kredi şeklinde. Bu da yönetimin çok sıkı bir şekilde denetimine yol açar. Ayrıca öncülük, hiçbir zaman Avrupa'da olduğu gibi tabandan gelmez, kamu güçlerinden gelir.

Fransız kolonilerinde, idareciler 1915'ten beri kooperatife benzeyen kurumlar kurmuşlardı: Göçebelerin geleceklerini iyileştirmeye yönelik işleri yürütmeye çalışan şirketler gibi. Bunlar bir bölgenin aidat ödemekle yükümlü çiftçilerinin zorunlu üyeliğine dayanıyorlardı. Çok karmaşık rolleri vardı: Hububatın korunması, deneme, tarımsal yayım ve çeşitli tip kooperatiflerin klasik fonksiyonlarından bazıları. Fakat bir idare konseyi ve birçok genel kurullara rağmen uygulamada egemen olan ve bunlara da başkanlık eden bölgenin idarecisiydi. Bunlar bazen amaçlarından saparak oldukça kapsamlı hizmetler gördüler. Köylüler bunları kamu idaresi ile eşdeğerli gördüklerinden ne bir sorumluluk yüklendiler ve ne de aktif bir rol oynadılar. Birçok kez bu şirketleri demokratik şirketler haline getirme denemeleri yapıldı. Fakat bu ülkelerin bağımsızlıklarından sonra bile yeterli sonuca erişilemedi. Yeni memurlar kendilerinden önceki kolonyalist memurlar gibi tabandaki köylülere yönetmeyi öğretmektense kendi yönetimlerini daha uygun buldular.

Zaman zaman müdahalesiz bir şekilde gelişen gerçek kooperatiflerin kurulması denemeleri izlenmekte fakat bu denemeler, tabanın ve kadroların önceden üstünkörü bir

şekilde eğitilmiş olmaları nedeniyle nadiren iyi bir sonuca ulaşabilmektedirler(1).

Kooperatifçilik sorunları konusunda daha iyi bilgi sahibi olduğundan şüphe edilmeyen Britanya'nın Kolonyal yönetimi kendi rolünü tamamen başka bir konumda ele aldı. Bu idare politize olmamış ve nitelikli uzman memurlar yetiştirdi (registrars). "Registrars" adındaki bu memurlar kooperatif hesaplarını inceliyorlar, onları sık sık ziyaret ediyorlar ve idari bir eylem yapmaksızın onlara rehberlik ediyorlardı. Fakat öneri ve önlemlerini bizzat kooperatiflere karar aldirtarak gerçekleştiriyorlardı.

3. Başlıca Kooperatif Tipleri: Üçüncü Dünyada kooperatifçiliğin geliştirilmesinde esas sorun uyarılama sorunudur. Avrupa kooperatifçiliğini taklitten başka başlama şekli yoktur. Kendilerine uygun biçimler, denemelerle ve olanaklar elverdikçe ilgili taraflarca bulunabilmektedir. Daha şimdiden bazı ilerlemeler gözlemlenmektedir.

Köylüleri tefecilik ve borçlanmadan kurtarmak için en önce ele alınması gereken genellikle kredi kooperatifleridir. Bunlar, İngiliz yönetiminin desteği sayesinde en çok Hindistan'da gelişmişlerdir: 159.000 tarımsal kredi kuruluşu ve bunların üstünde 478 kooperatif bankası ile 16 devlet kooperatif bankası kurulmuştur. Kredi kooperatifleri Pakistan, Birmanya, Seylan ve Endonezya'da da gelişmişlerdir. Uyguladıkları faiz haddi % 3-10 arasında değişmektedir. Her yerde çok büyük hizmetler görmektedirler.

Ancak ödeyemeyecek kimselere borç vermek de anlamsızdır. Bu yoksul köylülere yardım edebilmek için ilk tip kooperatiflere ilave olarak daha başka kooperatifler de kurulabilir. Malzeme satın alımı, toprak ürünlerinin pazarlanması, konut vb. Bunların çeşitliliği her çeşit gereksinimle uyum sağlayan kooperatif çözümün yumuşaklığını göstermektedir(1).

Tarım satış kooperatifleri özellikle önemli ve güçlüdürler: Kuzey Afrika'da tahıl, domates ve meyvalarda; Gana ve Nijerya'da kakako ve pamukta; Kamerun, Fildişi Sahili ve Martinik'te kahve ve muzda söz sahibidirler. Bunlar genellikle (en azından başlangıçta) sömürgeci göçmenlere ait ihracatçı büyük plantasyon kooperatifleridir. Ancak yavaş yavaş ülkenin yerli üretici ve küçük plantasyoncularına da kapılarını açmaya başladılar.

Bu sonuncular artık Hindistan'da olduğu gibi Afrika'da da kasaba düzeyinde ve çok amaçlı (dinlenme ve kültür faaliyetlerini de kapsayan) kooperatiflere doğru yönelmişlerdir. Bu arada birçok uzmanlaşmış bölgesel kooperatiflere de raslanmaktadır. Özetle işe çekirdekten başladıkları ve bulutlu bir geçmişten aydınlığa doğru yürümeye çabaladıkları görülmektedir.

4. Sorunlar ve Uzun Dönemli Amaçlar: Temel sorun eğitimidir. Az gelişmiş toplumlar tedbirsiz, ileriye göremeyen, edilgen, ilk başarısızlıkta cesaretleri kırılan, genellikle kaderci ve mütevekkildirler. Onlarda sorumluluk ve inisiyatif duygularını uyarmak gerekir.

Kooperatifçiliğin doğuşunu yönlendirmek için "Registrars"lara benzer "kooperatifçilik danışmanlıkları" kurulmaktadır. Özellikle uluslararası kooperatif hareketinin desteği ile nitelikli kadroların (muhasibeci, yönetici) oluşturulmasına, tabanın kendi kendine kooperatif eyleme katılmasına, tabandan hareketle gelişmesine ve kooperatiflerin kurulmasından önce kooperatifçilerin (ortakların) yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Bu işlemler toplum kalkınması şeklinde yürütülerek halkı, yöre düzeyinde kendi gereksinimleri, olanakları ve sorumlulukları hakkında bilinçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Onları acil ve ortak çıkarlarda (okul, yol, gölet vb.) birleştirmek için toplu eyleme özendirmek bu amaçların bir devamıdır. Kırsal kesimdeki bu uyanış ve canlanma kooperatiflerin kurulmasının ve yayılmasının psikolojik hazırlığından başkaca bir şey değildir.

BÖLÜM V

KOOPERATİFÇİLİK VE TOPLUMSAL GELİŞME

Kooperatifçilik Doktrinleri: Kooperatifçiliğin tarıma veya tüketicilere sunduğu hizmetlerle çalışanlara sağladığı özgürlük ortamına itiraz edilememektedir. Ancak öncü kooperatifçilerle bazı ekonomist kooperatifçiler daha büyük coşkular içindedirler. Onlar kooperatifçilikte, kapitalizm ve devletçi kolektivistizmden daha üstün tuttıkları ve "Kooperatif Cumhuriyeti"ne ya da "Kooperatif Ekonomisi"ne dönüştürmeyi amaçladıkları yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi görürler. Kooperatif doktrini de budur.

Kooperatifçiler arasında iki anlayış olmuştur. Bunları, ana hatlarıyla açıkladıktan sonra Fransa'daki önemli iki temsilcisi üzerinde duralım:

Bazıları, Charles Gide, her şeyden önce ekonomist olup özellikle tüketim kooperatifçiliği üzerinde dururlar. Çünkü bunlara göre en verimli ekonomik dönüşümü getiren odur. Gerçekten de tüketim kooperatifçiliği tüm ekonomik yaşamı tüketicilerin çıkarlarına göre düzenlemeyi amaçlar. Bunlar uzun dönemde, büyük çoğunluğu oluşturan tüketicilerin kooperatif sektöre katılacaklarını ve bu kesimin ekonomik yaşamın tüm dallarında üstünlük kuracağını umurlar.

Diğerleri, örneğin Georges Fauquet, olguya insancıl ve sosyolog bir gözle bakar. Bunlar, özellikle değişik şekiller altında, kooperatif eylem içindeki insanın bağımsızlık ve gelişme olanaklarını ele alırlar.Yani insanın bağımsızlığını ve gelişmesini aynı planda ele alıp,olanaklar arasında mümkün olduğu kadar çok ilişki kurmaya çalışırlar. Dahası bunlar,prekapitalist, kapitalist ve ulusallaştırılmış kesimlerin kooperatif kesimin yanısıra varlıklarını sürdüreceklerini düşünürler.

En değişik görüşler açısından kooperatifçilikten beklenebilecek katkıyı kısaca açıklayalım.

I. Kooperatif Çözümler

1. Ekonominin İnsancıllaştırılması: Georges Fauquet, ekonomik yaşamda insanın iki temel gerçeğine dayanan iki aşırı ucu olduğunu belirtmektedir: Tüketim ve çalışma (iş). Bu ayırımında insan faktörü temel öğeyi oluşturmaktadır. Dikkate alınması zorunludur. Bu iki aşırı uç arasında bir de orta bölge vardır. Bu bölgenin var oluş nedeni, çağdaş dünyanın karmaşası içinde, tüm insanların çalışmalarının yine kendilerinin gereksinmelerini en iyi karşılayacak şekilde düzenlenmesidir. Gerçekte bu ara bölge, aşırı uçlara göre başka bir konumdadır. Kapitalist ekonomide bu ara bölge, işletme üzerinde anaparanın hegemonyasına; kararları belirleyen kârın ençoklanması yasasına; fiyat ve pazar mekanizmalarına; sayısız kurbanı yok eden ve ekonomiyi insancılıktan uzaklaştıran rekabetçi savaşa veya tekelci denetime dayanır. Sovyet kolektivizmine gelince: O da, merkezîyetçiliği, otoriterliği, bürokrasisi ve emredici planlaması ile insanı kolayca kendi doktrinine, ihtiraslarına ve projelerine kurban edebilmektedir. Her iki sistemde de insanın saygı duyulması gereken iki gerçeği olan çalışma ve tüketim olguları orta bölgenin gereği olarak, yozlaştırılmış ya da bayağılaştırılmış araçlar olarak kullanılmaktadır.

Kooperatifçilik her iki ucun köleliklerine karşı, tam bir saldırıdır. Yani insanın insancıl olmayana karşı saldırısıdır. Kişi ekip halinde çalışır, ailesiyle birlikte tüketir. Kooperatifçilik, bu iki kemel noktadan hareket eder. Onları korur, güçlendirir ve aracı bölgeye girerek varlıklarını sürdürmelerini sağlar. Böylece giderek büyüyen kesimleri hem üretici ve hem de tüketici olan insanın hizmetine sokar. İşte bu nedenle kooperatif düzeni en insancıl düzendir.

Kooperatifler federalist bir görünüm arzederler. Çünkü, örgütlenmiş dev pazarlarla dev firmaları zorunlu kılan çağdaş ekonomi ve tekniğin amaçlarıyla insanların, toplum içinde sayısal bir nesne olmak yerine kendilerini kanıtlayabilecekleri gruplar içinde ve birlik halinde yaşama gereksinmelerini uzlaştırabilmenin tek yolu ileri düzeylere varabilmiş federatif yapılardır. Bu kooperatif sektörün kendiliğinden almakta olduğu biçimdir. Orada kişiye en yakın

olan temel birimler belirgin ve bağımsızdırlar. Onlar üst örgütlerin değil, üsttekiler onların hizmetindedir. Kooperatifçilik ekonomik federalizmin bilinen en iyi uygulamasıdır.

Kooperatifler liberaldir. Kooperatif, isteğe bağlı bir birleşmedir. Ortaklaşa hareketin gerektirdiği disiplin, üyelerin özgürlüklerine bazı kısıtlamalar getirir. Ancak bu kısıtlamalar da özgürce ve demokratik bir şekilde kabul edilirler.

Kooperatifler kesinlikle demokratiktir. Kollektif yapılarda özgürlük de ancak böyle gerçekleşebilir. Ekonomi alanında işlev yapan bir kooperatif demokrasisi gerçekçidir. Bu gerçekçilik yer yer, çözmeye çalıştığı etkinlik ve kooperatifin iyi işleyişi sorunlarında daha da fazlalaşır. Kooperatifçilerin çıkarları ile yakından ilgili olduğu için de sorumluluğu fazladır. Yanlışlıklar olaylar tarafından kısa zamanda cezalandırılır. Yönetimin başında ağzı laf yapan kişilerden ziyade konusunda uzman ve yetkili kişiler vardır. Parti çekişmelerinin oraya girmesi zordur; çünkü ortakların çıkarları ya özdeş ya da kolaylıkla uzlaştırılabilir niteliktedirler. Kuzey ülkelerinde görüldüğü gibi kooperatif demokrasisi, siyasal demokrasiyi korur, daha sağlıklı hale getirir ve güçlendirir. Gelgelelim onun, kapitalist ekonomi ile yani zengin çıkar çevrelerinin hükümette oldukları bir düzenle bir arada oluşu kooperatif demokrasiyi başarısızlığa sürükler, yapısını bozar ve kimi zaman da ani tepkilerle parçalar.

Bu şekilde insancıllaştırılmış kooperatif sektörde, insanın yapısında var olan yükselme dürtüsü, "iş iştir" diyen kapitalist düzendeki kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkmaz. Yapısı gereği, kararlarında büyük ölçüde dikkate aldığı ahlâk, insanlık ve güvenlik gibi duygulara karşı daha duyarlıdır. Birçok kooperatifin havası özel sektörden farklıdır; iş yalnızca iş değildir. Bu, kimi zaman işleri karmaşılaştırır. Kooperatiflerde ise rakiplerini kıskançlıktan çatlatan büyük bir bağlılık, hamiyet, esirgemezlik ve kimi zor anlarda gönüllü fedekârlıklar görülür.

II- Ekonomik Yenilikler

Kooperatifleşmiş bir ekonominin büyük ekonomik sorunlara katkıları, yukarıda karşılaşıldığı belirtilen iki anlayışın katkılarından çok farklıdır.

1. Çift yönlü kooperatifleşme: Güncel sistem çerçevesinde iki kooperatif sektör gelişmektedir. Biri daha uygun satınalmalar için tüketicilerden hareket etmekte, önce ticarete ve sonra da üretime yönelmektedir. Diğeri ise işçi olsun, çiftçi olsun, üreticilerden yola çıkarak daha uygun satışlarla tüketicilere doğru yönelmektedir. Her ikisi de birbirlerine yöneliktirler. Fakat bu eğilimler bir noktada birleşmeyecekler mi? Birbirleri ile ilişkiye girip, tüm özel araçları aradan çıkararak ve işçiden tüketiciye uzanan sürekli kooperatifler zincirini kurarak kooperatifçiliğin en kutsal biçimini oluşturmayacaklar mı? İşte Georges Fauquet'in araştırma doğrultusu bu konularda yoğunlaşmaktadır.

Üretim kooperatifleri ile tüketim kooperatifleri arasında dolaysız bir zincire çok az rastlanır. Bunun nedeni ise, birinin istediği mallarla diğerrinin sunduklarının nadiren uyuşmasıdır. Matbaacılık, bina ve camcılık kooperatiflerinin müşterileri arasında tüketim kooperatifleri de vardır. Bunlar karşılıklı sempati ortamından doğan sıcak, ancak her iki tarafın da özgürlüklerini korudukları basit ticari ilişkilerdir.

Bu durum İngiltere'de daha iyicedir: Co-operative Wholesale Society, 37 üretim kooperatifinin tüm üretimini (elbise, ayakkabı, kitap vb.) satınaldığı gibi bunların anamallarının yaklaşık üçte birini de taahhüt etmiştir. Bu, kooperatifleşmiş ekonominin olası yapılarından birini oluşturmaktadır.

Tarım satış kooperatifleriyle tüketim kooperatifleri, ürünlerin yapısı gereği (istem ve sunum konusunda) daha iyi uyum sağlayabilmektedirler. Birinciler perakendecilik yapmadıkları, tüketim kooperatifleri de temelde tarım ürünleri sağlamayı üstlendikleri ve bunları doğrudan üreticiden toplamayı yeğledikleri için aracı zincirini ortadan kaldıran anlaşmalara oldukça kolay bir şekilde varabilmektedirler.

Kooperatifler arasında benzer ilişkiler oldukça yaygındır. Genel olarak üç şekilde görülürler:

a) Pazarlamacı ile müşteri arasındaki basit ilişkiler. Bu, genellikle sürekli ve düzenli bir ilişkidir. Her biri kendi özgürlüğünü korur.

b) Az çok uzun süreli ve kesin satış anlaşmaları; hatta bazen tekel koşullu satış anlaşmaları. İşte bunlar tarımcılara sağlam bir pazarın geniş avantajlarını sağlarlar.

c) Aracı rolü oynayan ve genellikle satınalım ve satış kooperatifleri arasında bir işbirliği ile kurulan karma girişimler. Her bir kooperatif grubu genellikle anamalin yarısını sağlar. Yönetim ortaklaşadır. Kârlar eşit oranlarda paylaşılır. İlişki organik ve tipik bir şekilde kooperatiftir(1).

Fakat önemli bir engel, kooperatiflerarası ilişkilerin gelişmesini kısıtlar: Bu, satıcı ve alıcı kooperatifler arasında çıkar çatışmalarına neden olan, fiyatın hangi noktada saptanacağı sorunudur. Uygulamada pazarda oluşan fiyata başvurulur. Günümüzde giderek daha çok devlet tarafından saptanan resmi fiyatlara başvurulmaktadır.

Çift yanlı kooperatifçilik, adil fiyat sorununa tam anlamıyla kooperatifçi bir çözüm getiremez; çünkü bünyesinde amacı kârlarını ençoklamak olan üreticileri de barındırmaktadır. Kâr olgusuna dokunmadığına göre, kâr ekonomisinin düzensizlik ve haksızlıklarını da tamamen kaldıramaz.

2. Tüm tüketicilerin kooperatif bütünleşmeleri: Yalnızca tüketim kooperatifleri, işlemlerinin genişliği ve çeşitliliği, herkesin tüketici olması nedeniyle tüm bireyleri ilgilendirmesi, kâra ilişkin gerçekçi çözümlenmeleri ile ekonomide köklü yenileşmelere yol açabilir ve nitekim öyle de olmuştur. Yaygınlaşması, kapitalizme göre çok köklü dönüşümler getirecektir. Charles Gide'nin varmak istediği amaç da budur.

Böyle bir kooperatif ekonomisi, şu anda kooperatif kesimde olduğu gibi, özel kârlardan arınmış bir ekonomi olacaktır. Kâr orada da ortaya çıkacaktır. Ancak, artık ne kişisel bir gelir ne de servet yapma aracı olmayacak; ya geri ödenecek ya da topluma mal edilecektir. Çok aşırı gelirlerin, kişiler arası eşitsizliklerin ve çatışmaların temel kaynağı da kurutulmuş olacaktır.

Kârın en çoklanması artık ne amaç ne de kooperatiflerin kararlarında temel rehberdir. Monopolcü düzende olduğu gibi belirli bir kıtlığın düzenli ve bilinçli olarak sürdürülmesi, gereksinmelerin yapay olarak pompalanması, kamu güçleri üzerinde kapitalist kârlara kolaylık sağlayan

politikaların ve enflasyonist politikanın baskıları, yani kapitalist kârları arttırmanın en etkili araçları ortadan kalkacaktır.

Kooperatifleşmiş bir ekonomi tüketicilerin saltanatıdır: Bu saltanat, rekabetçilerin hizmetindeki müşterilerin edilgen krallığı değildir. Eğer kooperatif üyeleri güçlerini gerçekten kullanırlarsa, mantıksal olarak örgütlenmiş geniş bir kesim üzerinde aktif bir egemenlik kururlar. Kendi kooperatiflerinin yönetimini ellerinde tuttuklarından, onu kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yönetebilirler. Onların çıkarları kamusal çıkarlara en iyi bir yaklaşımdır. Bu bolluktur, ucuzluktur, ürünlerde kalitedir. Kooperatifler, yapıları gereği, devletin baskısı olmaksızın, doğrudan ve kendiliğinden kamu çıkarlarına hizmet ederler.

Bunun yanında kooperatifler, tüketicilerin kişisel olarak ilgilendikleri, mali sorumluluklar yüklenen gerçek birer özel girişimdirler. Kişiyi mal sahibinden ziyade tüketici olarak ele alan kooperatifçilik, kişisel çıkarlarla kamu çıkarlarının özgül bir birleşimini ortaya koyarlar.

Kooperatifleşmiş ekonomi, bir gereksinmeler ekonomisidir. Üretim insan için, insanın gerçek gereksinmeleri için yapılır; para için değil. Böylece içsel düzen kurulmuştur. Kendini umulan kârlara göre ayarlayan ve buna bağlı olarak her türlü bunalım ve haksızlıklara neden olan kapitalist üretim biçimi, yerini, kendisini direkt olarak gereksinimlere göre düzenleyen bir üretim biçimine bırakır. Artık pazar sorunları ortadan kalkmaktadır. Çünkü pazar kendi kendine ve tüketicilerce düzenlenmektedir. İşte 1929-35 büyük bunalımı sırasında kooperatif işletmelerinde görülen sağlamlık ve istikrar buradan gelmektedir.

Kooperatif kesimin içsel planlanması, devletin yaptığı planlamaya göre çok daha esnek, daha az emredici ve hata olasılığı daha zayıf bir planlamadır. Kendiliğinden toplumsal düzen ve dengenin bir ögesini oluşturur. Böylece yön verici ve planlayıcı devletin görevlerini de kolaylaştırmış olur.

Ekonomik özgürlük, kooperatif kesimde hiç bir sakıncaya yol açmaksızın varlığını sürdürebilir. Tüketim kooperatiflerinin yapıları gereği ekonomik düzene ve kamu çıkarlarına hizmet etmeleri nedeniyle, kooperatif kesimde emredici

planlamanın baskılarına gerek yoktur. Özgürlüğün sınırları daima kişisel çıkarlarla kamu yararı arasındaki uyumun bir fonksiyonudur.

Fakat kooperatif sektörü, kendi mağazalarında, bürolarında ve fabrikalarında kuran işçiler bazen sorumlu yöneticilik konumu dışında kalarak basit ücretli durumuna düşmektedirler. Uygun toplu sözleşmelerden yararlanmakta ve genellikle kendilerine anlayışlı davranılmaktadır. Fakat yine de işletmenin başarısı için az özendirilmiş ve işletmeye yabancı bir hiyerarşik otorite altına girmektedirler. Bunun yanısıra kooperatif sektör iş anlaşmazlıklarından da kendini kurtarabilmiş değildir.

Bu boşluğun bilincinde olan kooperatifçiler bunu kapatma yollarını aramaya koyulmuşlardır. İki yanlı kooperatifçilikle kişisel ücretliliği sürdüren tüketim kooperatifçiliği arasında arabulucu bir çözüm yolu şekillenmeye başlamaktadır.

3. Tüketim Kooperatifçiliği Çerçevesinde Firma Benzeri İşçi Birlikleri: Kooperatif kesim dışında da uygulanan bu çalışma organizasyonu biçiminde işçilerle kooperatif bir grup oluştururlar. Fakat bu bir girişim değildir: Bunların ne anamalları ne de yerine getirmek zorunda oldukları ticari işlevleri vardır.

Girişim teknik açıdan oldukça homojen olan ve ayrı hesaplara sahip görevleri yerine getirebilen birimlere ayrılır. Bu görevler özerk ekiplere emanet edilir. İşverenle ekip arasında bir sözleşme yapılır. Sözleşmede yapılacak iş ve ekibin toplam ücreti saptanır. Özerklik çok ileri derecededir: Ekip, çalışmayı bizzat kendisi düzenler ve ortak ekipten biri başkan seçilir. Üye olunurken veya bir işe girilirken ekip içi oylama ile üyelerin onayı alınır. Ortak kazanç üyeler arasında paylaşılır. İşverenin çalışma için herhangi bir emir vermeye hakkı yoktur. O yalnızca işin zamanında yapılmasını, kalitesini kontrol eder ve mal veya hizmeti teslim alır. Patronun ziyade müşteri gibidir.

Edinilen sonuçlar genellikle olağanüstüdür. Çalışmalarının etkinliği ile doğrudan ilgili olan ve ekip düzeninin de karşılıklarına çıkan örgütlenme sorunlarını ve teknik güçlükleri kavrayabilen işçiler inisiyatiflerini kullanmış, verimlerini arttırmış ve yararlı iyileştirmeler önermişler-

dir. Maliyet fiyatını yükseltmeden kazançlarını arttırmışlardır. Bu özgürlük, sorumluluk ve özgürce oluşturulmuş disiplin ortamında, hemen hemen bir işçi kooperatifindeki kadar yüksek bir öz saygı ve zevkli çalışma ortamını gerçekleştirmiş, bunu yaparken de herhangi bir mali ve ticari sorumluluk yüklenmemişlerdir.

Çalışmanın bu şekilde düzenlenmesi tüketim kooperatifleri çerçevesinde başarı ile denenmiştir(1).

Özerk ekip tüketim kooperatifi için fason iş yapar. Bu çözüm yolu, piyasadaki her gruba, kendilerinin haklı ve yetkili oldukları ve kendilerini dolaysız olarak ilgilendiren konularda tam bir özgürlük ve otorite sağlar; bunun karşılığında da tam bir sorumluluk yükler. Tüketiciler genel çıkarlarla özdeş olan kendi çıkarları çerçevesinde ve kendi sorumlulukları altında izlenecek ekonomi politikasını saptarlar. Ne miktarda ve hangi kalitede üretim yapılacaktır? İşçiler de kendi çıkarları ve sorumlulukları çerçevesinde hangi araçlarla üretimin gerçekleştirileceğini belirler: Bu nasıl yapılacaktır? Konjonktürden sağlanan gelirler ve bunun karşısındaki riskler tüketicilere aittir. Verimlilik artışından doğan kazançlar işçilerin çabaları ve becerileri sonucu ortaya çıkıyorsa kendilerinde kalır.

Burada kooperatif hareketin iki büyük amacı, yani tüketicinin hükümlerliği ve ücretliliğin kaldırılması olguları uyum sağlamaktadır. Bu, kapitalizmin aşılmasında, en azından sanayi alanlarında, bilinen en iyi yol gibi görünmektedir. Tarım ürünleri için tek olanağın ise çift yönlü kooperatifçilik olduğu söylenebilir.

III- Kooperatiflerin Sorunları

1. Kooperatiflerin Zayıflıkları ve Güçlükleri: Bugün artık kooperatifçi düşünün temel görevi kooperatifçiliğin bir çözüm ya da sistem olarak üstünlüğünü göstermek değildir. Asıl görev, gelişmesini sürdürebilmesi konusunda karşılaştığı sorunlara ayrıntılı çözümler bulabilmesidir.

Aslında çağımız, evrensel ve tek tip bir çözüm yolunun varlığını benimsememektedir. Ayrıca ütöpik düşünce artıklarından da sakınmaktadır. Ekonomik ve sosyal sorunların karmaşıklığı kabul edilmektedir. Bununla beraber bütün sorunların işletme düzeyinde çözümlenemeyeceği de bilinmek-

tedir. Çünkü işletmenin üzerinde ulusal planlama ve altında da insanın kendisi vardır.

Diğer yandan Dünyanın çılgınca bir hızla değiştiği bir dönemde, kooperatif kesimin gelişmesi öylesine yavaştır ki bu yolla kooperatifçi bir ekonominin kurulması çok uzak bir gelecekte mümkün olabilecek gibi görünmektedir. Güçlü İngiliz kooperatif hareketinin durgunluğunun üzerinde düşünmek gerekir.

Gelişmiş ülkelerde kooperatif gelişmeyi frenleyen nedenleri incelerken iki başarısızlık tehlikesi gözlemlenir:

İlk tehlike ekonomik savaşta etkinlik yetersizliği nedeniyle başarılı olamamaktadır. Kooperatiflerde sık sık eskimiş yapıların varlığıyla karşılaşılır. Dolayısıyla atılcı ve çok dinamik rakipler karşısında teknik gelişmenin özümsemme hızının yetersizliği göze çarpar.

Nüfusun yalnızca saf-ekonomik çıkarlarını ele alırsak teknik gelişmeyle maliyetlerde meydana gelecek düşüşler kârın ortadan kaldırılmasından veya yeni kâr motifleri yaratılmasından daha önemli olmaktadır. Bunun içindir ki kapitalist firmalarla karşılaştırıldığında, bir kooperatifin halka sağladığı yararlar, teknik gelişmenin kapitalist firmalarca uygulanmasının yoğunlaşması ve yaygınlaşması ile azalma eğilimi göstermektedir. Öyle görülüyor ki aradaki fark dilimi küçülmekte ve daha az belirgin hale gelmektedir. Bütün bunlar kooperatifin çekicilik gücünü azaltmaktadır.

Gelgelelim kooperatiflerin gerçekleştirmek zorunda oldukları yeni tekniklerin uygulanması olayı çok büyük sermaye gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Kooperatiflerin bu büyük gereksinimi karşılayacak ölçüde anamalları genellikle yoktur. Oysa kooperatiflerin rakipleri tekelleşmiş kapitalist grupların, dağ gibi kârlarından yararlanmaktadırlar.

Yeni teknikler ayrıca büyük birimler ve dev gibi girişimler gerektirir. Diğerleri gibi kooperatif sektörde güçlü sermaye yoğunlaşması gereğinden kaçınamaz. Yoğunlaşma başlamıştır. Ama çok yavaş olarak. Çünkü kooperatifler kişiye aşırı değer veren insancıl girişimlerdir. Bunlar, geniş bir toplulukta özel yapı ve geleneklerini yitirmekten ve hatta toplu hareket disiplininin bile çekinirler. Acaba kooperatifçiliğin insancıl değerini ve yapısal gücünü

oluşturan bu öğeler giderek onun zayıf tarafını mı oluşturacaklar?

Diğer bir tehlike şu noktada ortaya çıkar: Özü yitirmekten doğacak kooperatif başarısızlığı. Aslında yoğunlaşmanın zorunluluğu bu kooperatiflerin aşırı bir şekilde birleşmesine yol açacaktır. Kooperatifçiler giderek kendilerini bir ailenin üyesi olarak hissetme duygularını yitirecekler ve artan teknik düzey karşısında yönetimi kontrol edemez olacaklardır. Dahası edilgenleşecekler, topluluklarının yaşamına çok az katılacaklar, güçlerini kullanmaktan çekinecekler ve kooperatif demokrasisi resmi bir formaliteye dönüşecek, dolayısıyla etkinliğini yitirecektir.

Sorumluluklarını yüklenme yeteneklerini zayıflatan bir diğer etken daha vardır. Hemen her kooperatif başlangıçta bir "Kahramanlar dönemi" yaşar; ayaklarının üzerine militanların kavga ve çabaları ile dikilir. Bu dönemi "ikinci kuşak sorunu" izler. Bunlar kooperatife büyük güçlükler çekmeden girmişler ve kooperatifin pazar üzerindeki varlık ve işleyişi ile sağladığı avantajlardan faydalanmışlardır. Bu yargı aslında tüm kooperatifçilik hareketi için geçerlidir. Kişileri toplu harekete iten yoksulluğun baskısı azaldıkça kişiler daha bireyci olmakta ve kendi kabuklarına çekilmektedirler. Bu baskı azalması ayrıca, işçi sınıfı içinde yepyeni bir toplum yaratmaya yönelik devrimvi arzuları zayıflatmaktadır.

Tabanın, kendi egemenliğinden doğan kontrolünün isteksiz veya yeteneksiz olması, yönetimi teknokratik hale getirir. İlk yöneticiler kesinlikle inanmış ve yürekten bağlı yöneticilerdi. Fakat her zaman bu iki niteliğe uygun kişiler bulunacak mıdır?

Tabanın baskısı zayıfladığı zaman kooperatifler insanlar tarafından kurulan bütün organizasyonların izledikleri yola doğru eğilim gösterirler. Bu da sosyal değişim ve kooperatif üyelerinin ortak çıkarları şeklindeki üstün amacın aleyhine, üyelerin kendi başarı ve geleceklerini ön plana almaları şeklinde ortaya çıkar.

2. Önerilecek Çözümler: Bu tehlikeleri ve güçlükleri aşabilmek için kooperatif hareket, genel ilkeleri zedeledikten, üyelerinin tasarruf katılımını sağlayacak en iyi

çözümleri bulmak zorundadır. Kitlelerin yeni gereksinmelerine (özellikle kültürel) yanıt verebilmek için girişimde bulunmalıdır. Federalist yapılar geliştirilmelidir. Karar organlarının yetki ve sorumlulukları iyice düşünülerek yeniden dağıtılmalıdır. Tabana, kararların merkezi olması ve böylece topluluğun yaşamı ile daha yakından ilgilenmesi için demokratik bir ortam sağlanmasına özen gösterilmelidir.

En önemlisi, kişilerin eğitimidir. Eğer üyeler paylarına düşen sorumlulukları özümseyemezlerse ekonominin yeniden hümanistleştirilmesi çabaları kooperatifçilik için zayıflık ve güçlükler ortamı oluştururlar. Ekonominin demokratikleştirilmiş geniş bir kesimin sahip ve hükümlerleri olan kooperatifçilerin, üstlerine düşen rola oynayabilmeleri gerekir. Kooperatifçiliğin her başarısı gücünü temelde insancıl başarılarından alır: Gerçek bir kooperatif lideri, militanlardan oluşan bir ekip, bağlılık ve sorumluluk duygularına sahip kooperatifçiler gibi. Tabanla ilgili olarak eğitim; kişilere temel, ekonomik, ticari ve mali bilgiler vererek onları cehaletten kurtarmalı ve kooperatifçilik bilgileriyle donatmalıdır. Onların, yalnızca kısa dönemde değil, aynı zamanda uzun dönemde, yalnızca üretici olarak değil fakat tüketici olarak da, yalnızca dar görüşlü ve kısır olan bireyci açıdan değil fakat toplu çıkar açısından da gerçek çıkarlarını kavramalarına yardımcı olmalıdır. Böylece onları daha akılcı ve ekonomik bir davranışa yöneltebilir.

İnsanın bu başarıları demokrasinin uygulanmasına geçilmesi aşamasında daha bir önem taşır: Kişi, kooperatifinin günlük yaşamı ile ilgilenecek ve onu izleyecek; kurullara aktif olarak katılacak; ortak kararları almayı, en iyi liderleri seçmeyi ve onları, çalışmalarına engel olmaksızın ya da cesaretlerini kırmaksızın, etkili bir şekilde denetlemeyi bilecektir.

Tabanı harekete geçirmek ve liderlerle iletişimini sağlamak için kooperatifçilik ruhunu ve rolünü iyice anlamış, amaçlarına yürekten bağlı militanlar yetiştirilmelidir. Kooperatif girişimin yönetim kadrosunda görev almaya çağrılan kişilerin de sağlam bir mesleki eğitime sahip olmaları gerekir.

Kooperatif eğitimi yöntemleri öncelikle, tabandaki üyeler için gazeteler, yayınlar, konferanslar, eğitim

toplantıları; sorumluluk için de kooperatif okullarını içer-
melidir. Uygulama içinde eğitim de aynı derecede önemlidir:
Diğerleri kadar önemli olan bir başka konu uygulama ile ka-
zandırılan becerilerdir. Kooperatifin günlük yaşantısı sürekl-
li olaylardan alınan derslerle doludur: Genel kurul, bilgi
edinme fırsatları, yöneticilerle olan ilişkiler, düşünceler
ve tartışmalar; en militan kişilerin kooperatif hayatı yakını-
dan izledikleri ve sorumluluklar yükledikleri eylem grupla-
rı. Son olarak da okul kooperatifleri yolu ile kooperatifçi-
liğe hazırlanmadan söz edebiliriz(1).

Georges Fauquet'ye göre kooperatif eğitim, herkesin
tam bir kişisel özgürlük ve tam bir sosyal yaşam içinde
yükselmesi amacıyla sorumluluğunu bilen sağlam karakterli
kişiler yetiştirmeyi amaçlar. Bu, sendikalist eğitime ve
bugün, terkedilmiş olması Fransa'ya çok pahalıya mal olan
yurttaş eğitimine (kooperatifçilik bunun en iyi uygulama
araçlarından biridir) çok yakın bir eğitimidir. Düşük çaplı
demokrasinin varlığı daha büyüğünü hazırlar. Kooperatiflerin
başarılı oluşları, sendikaların güçlülüğü ve bunlara bağlı
olarak demokrasinin iyi işleyişi hep aynı ülkelerde ve bir
arada gözlemlenen olgulardır.

S O N U Ç

Uygarlığımız, başarısızlığa uğramaktan korkmaksızın
ve bireyci çağın değerli başarıları olan kişisel özgürlük-
lerden ödün vermeksizin emredici zorunlulukların bizi ittiği
örgütlenmiş ve birleşkeci dünyaya girmek zorundadır. Kapita-
lizmin karışıklıkları ve adaletsizliklerinden kurtaracak,
fakat otoriter ve merkezi kolektivizmin ağır baskılarına da
yol açmayacak; çağdaş tekniğin gereklerini anlayabilecek ve
aynı anda en güzel duyguları doyurabilecek, hem liberal hem
de toplumcu, çağdaş ve yeni ekonomik yapılar bulmamız zorunludur.

Gelgelelim kapitalizm, gözlerimizin önünde gelişmesini
sürdürüyor. Ona, tekeller ya da düzenli pazarlar gereklidir.
Kendi planlamasını yapar; sırtını devlete dayar ve onunla
çok iyi bir uyum gösterir. Sahipleri yani hissedarları, tek-
nokratların eline geçen gerçek güçlerini kullanmaktan sakın-
ırlar. Danışıklı olarak ve pek başarılı da olmaksızın
işçileri bir araya getirmeye çalışır gözükür. En azından
sözel olarak sosyal hizmet anlayışından dem vurur. Aynı
zamanda istemeyerek de olsa bir çeşit özel kolektivizm
kurarak daha kesin dönüşümlere zemin hazırlar.

Kollektivist ülkeler de gelişmektedir. Orada da, merkezileşen işgalci bürokrasiden, kararların yavaşlılığı ve katılığından, tabanla ekonominin üst yöneticileri arasındaki kötü ilişkiden, üretimin tüketicilerin gereksinim ve arzularına uymamasından yakınılmaktadır. Tepkiler de S.S.C.B.'de yavaş ve temkinli, Yugoslavya'da köklü bir şekilde gelişmekte ve özgürleşme, merkezizetçilikten kurtulma, küçük birimler çerçevesinde sorumluluk yüklenme isteği ile endüstriyel demokrasi arzusuna yönelinmektedir. Bunların tümü de kooperatifçiliğın temel nitelikleridir.

Bu iki sistemin çatışmaları, çağdaş dünyanın temel ve dramatik sorunudur. Fakat bir yandan teknik gelişme, diğer yandan insanın yapısı, her ikisinin karşısına da son çözümlemede özdeşleşen ve uzun dönemde benzer çözümler gerektiren sorunlar çıkarmaktadırlar. Bu nedenle her ikisinin de gelişmeleri aynı yöndedir. Kooperatifçilik ise bu gelişmelerin olası kesişme bölgesinde onları beklemektedir. Gerçekleştirdikleri başarılar ve sonuçlar, ona, bu iki sistemin de mirasçısı olmaya adaylığını koyma imkanını vermektedirler.

Kooperatif kesim çerçevesinde, oluşumunu deneylere dayanarak adım adım izlediğimiz bu yapılar, sorunların en iyi çözüm yolunu oluşturmakta ve bizim dini, insancıl ve demokrasiyle ilgili değer yargılarımızın ekonomi ile ilgili en güzel açıklamasını getirmektedirler.

O halde kooperatif sektör yarınki dünya için deneysel bir öncü değeri taşımaktadır. Aynı zamanda yapıcı bir araç değeri de vardır. Bilimsel açıdan bu değerin hangi ölçüde oluşacağını henüz bilmiyoruz. Ancak birşey kesindir: Kooperatifin karşılaştığı ve onu yavaşlatan sorunlar ve güçlükler bugünkü insanlığın özgün sorunlarıdır. Bunlar, insan-insan ilişkileri açısından teknik ve bilimsel gelişmenin getirdiği sorunlardır. Bu sorunlar bir laboratuvarında olduğu gibi küçücük bir evren olan kooperatifte de sürekli olarak görülürler. Eğer bu küçücük evren söz konusu sorunları çözer ve güçlüklerin üstesinden gelirse, önceden bulduğu ve uygulamaya koyduğu çözümlerle yanıtların, kooperatiflerin bugünkü mütevazi boyutlarının ötesinde, ilham verici ve örnek bir içerikleri ve değerleri olacaktır.

NOTLAR

GİRİŞ

- (1) Association chrétienne des Bijoutiers en doré.
- (2) Société des Equitables Pionniers de Rochdale.

BÖLÜM I TÜKETİM KOOPERATİFÇİLİĞİ

I- Temel Kurallar

4. Anamal ve ekonomik risk

- (1) İyi bir kooperatif mantığına göre bu kuralın Uluslararası Kooperatif Birliği'nce esas kural olarak ele alınması gerekirdi.
- (2) Bu toplumsallaşan anapara çoğu kez paylardan oluşan sosyal anaparanın çok üzerindedir. 1956'da Fransa'da 45 büyük kooperatin rezervleri 12 milyara yaklaşırken -üstelik enflasyonla değer kaybına uğramış olan- paylardan oluşan semaye ancak 2.5 milyar'a ulaşabiliyordu.

6. Gelir-Gider Farkı

- (1) Bizde 1163 sayılı kooperatifler yasasında "gelir-gider farkı" terimi kullanılmakta ve "kâr" sözcüğünden kaçınılmaktadır (Çevirenin notu).
- (2) Büyük Fransız kooperatiflerinde ortak olmayan müşterilere yapılan satışlar, ortalama olarak toplam satışların %12'sini oluşturmaktadır.
- (3) Bunun içindir ki, gelirler üzerinden vergi alan sistemlerde olduğu gibi, geri ödemeler vergilendirilemezler; çünkü geri ödeme bir gelir değildir ve hiç kimse sadece geri ödemelerle yaşamını sürdürmez.

II- Kooperatif Kesiminin Yapısı

2. Kurum veya Girişim Kooperatifleri

- (1) Fabrika "Sandık"ları, patron tarafından kendi çalışanlarının gereksinimleri için kurulan, ücreti patron tarafından ödenen personelce yönetilen veya bir tüccara bırakılan mağazalardır. Bunlarda ne demokratik denetim ne de geri ödeme mekanizması işlemez. Sandıklar sağladıkları bir çok hizmetin yanında birçok sınırtiye de neden oldular. 1910'da bir Fransız yasası bunları yasakladı. Yalnız, bugün bile yaşayan demiryolları sandıkları bu yasanın dışında kaldı.
- (2) Bununla birlikte bugün sandıkların sayısı 1200 civarında tahmin

edilmektedir. Sandıklar toplam 2700 mağaza çalıştırmakta ve ciroları Tüketim Kooperatiflerinin toplam cirolarınının % 8'ini oluşturan 14.5 milyara ulaşmaktadır.

3. Bölgesel Kooperatifler

- (1) Lorraine'deki kooperatifler birliği, Fransa'nın en büyük birliği olarak eylemini 12 il sınırları içinde sürdürmektedir. 1965'te 452800 ortağı, 1279 mağazası vardır. 1965'te yıllık cirosi 610 milyon franka ulaşıyordu.

MERKEZİ ÖRGÜTLER

1. Toptancı Mağazalar

- (1) Co-operative Wholesale Society.
- (2) La Société générale des Coopératives de Consommation.
- (3) Bu sayıya Hindistan'daki 100 kadar bölgesel büyük mağazalar ve Rusya'daki 2000 civarındaki "Sovyet Kooperatifleri Bölgesel Birlikleri" dahil değildir.

Ticari İşlevi

- (1) Avrupa Serbest İhracat Birliği

Endüstriyel İşlevi

- (1) Société générale des coopératives de Consommation.

2. Kooperatif Federasyonları

- (1) Bu gazeteler çok büyük tirajlara ulaşmışlardır.Örneğin Le Coopérateur de Franca (Fransız Kooperatifçisi)'ın tirajı 1.383.826'dır.
- (2) İsveç ve İsviçre gibi bazı ülkelerde, büyük toptancı mağaza ve Federasyonun işlevlerini aynı örgüt yekdenir. Bunun tersine, bazı hizmetler ayrı ayrı örgütler tarafından da yürütülebilir. Örneğin Fransa'daki sosyal amaçlı hizmetleri denetleyen Kooperatif Dayanışma, Kitapçılık ve Basım Kooperatif Şirketi ve Yönetim Şirketi gibi.Bu bakımdan kooperatif kesimin görünümü hayli değişiktir.
- (3) 53 ülkede, 88 ulusal örgütü biraraya getirmiştir. Bu örgütlerin temsil ettikleri kooperatif ve üye sayıları şöyledir:

<u>Kooperatif tipi</u>	<u>Üye Kooperatif Sayısı</u>	<u>Üye Kooperatifçi Sayısı</u>
Tüketim	51.404	101.580.000
Tarımsal	99.503	21.468.000
Balıkçılık	8.556	1.107.000

<u>Kooperatif Tipi</u>	<u>Üye Kooperatif Sayısı</u>	<u>Üye Kooperatifçi Sayısı</u>
Üretim, Zanaatkâr	58.793	4.597.000
İnşaat	22.339	4.254.000
Kredi	306.427	62.648.000
Diğerleri	3.935	10.494.000
Toplam	550.957	206.148.000 (a)

(a) Bu sayı içinde aynı zamanda birden fazla kooperatifin üyesi olanlar birkaç kez sayılmışlardır.

- (4) Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik Konseyi, Uluslararası Çalışma Bürosu, Unesco, FAO.

III. Kooperatifçiliğin Gelişmesi

- (1) 1958 yılında, başta gelen 14 ülke için tüketim kooperatiflerinin perakende satış tutarları net milli gelir (İsveç ve İzlanda için brüt ulusal gelir) yüzdesi olarak şöyle idi:

Finlandiya	19,7	İsviçre	3,9
İzlanda	17,1	Avusturya	2,2
İsrail	6,3	Belçika	1,6
İsveç	6,3	Federal Almanya	1,6
İngiltere (BB)	5,5	İtalya	1,5
Norveç	5,4	Fransa	1,2
Danimarka	4,7	Hollanda	0,8

Halk demokrasileri için herhangi bir hesaplama yapılmamıştır.

1. İleri Düzeyde Kooperatifleşmiş Ülkeler

- (1) Kırsal Topluluk
(2) Kooperatif köy

2. Kooperatifçilikte Orta Derecede Gelişmiş Ülkeler

- (1) Kardeşlik Birliği

IV. Kooperatifçiliğin Ekonomik Rolü

1. Kooperatiften Doğan Yararlar

- (1) Kooperatif üyesi bu faaliyetlerden yararlandığına göre veya kooperatifin artan gücünden gelecekte yararlanacaksa, bu sosyal faaliyetlerden dolayı bir kooperatif yararının ortaya çıkacağı bir gerçektir.
(2) Yalnızca bakallığı ele alırsak, Fransa'da her satış birimine yaklaşık

154 kişi düşmektedir. Oysa büyük kooperatifler her mağaza için ortalama 266 aileyi (yaklaşık 800 tüketici) biraraya getirmektedirler. Jean Lacroix tarafından 1953 yılı için yapılan hesaplarda 42 büyük kooperatifin pazarlama (dağıtım) masrafları toplam maliyetin %19.2'si (10.2'si ücretler ve 4.2'si vergi olmak üzere) kadardı. Bu oranlar 1955 yılında yapılan bir ankette belirtildiği gibi şubeleri olan şirketlerden biraz, ticaret kesiminden ise çok daha fazla düşüktür.

- (3) Örneğin Fransa'da kooperatifler katma değerler üzerinden vergi (TVA) öderler. Oysa tek fiyat uygulayan mağazalarla küçük tüccar ve esnaf bu vergiden muaf tutulmuşlardır. Sahip oldukları mağaza sayısı genellikle 50'den fazla olduğu için kooperatifler iki misli gelir vergisi öderler. Küçük mağazalara uygulanan ve gerçeğin altındaki rakamlar üzerinden vergi verme olanağı sağlayan götürü usulden yararlanamazlar. Ticari yaşamda yaygın olarak görülen vergi kaçakçılığının da dışında kalırlar. Çünkü kooperatiflerde olup bitenler açık ve seçiktir. Ve bunlar demokratik bir şekilde kontrol edilirler. Dolayısıyla ikili muhasebe kayıtları tutamazlar. Günümüzde çok yaygın olan tüketim kooperatiflerinin mali (vergi) ayrıcalıkları ile ilgili inanç gerçeklere ters düşmektedir. Gerçekte aşırı vergi yükü nedeniyle semayelerinde, yıllık cirolarınının % 2'si kadar bir azalma ortaya çıkmaktadır. Yakında çıkması beklenen maliye reformu eğer mali açıdan ayrıcalıklı ve politik açıdan güçlü olan tüccar kesimi tarafından baltalanmadan yürürlüğe girebilirse bu aşırı vergilendirmeyi hemen hemen ortadan kaldıracabilecektir.
- (4) Bunun için değişik mağazalardan filemizi aynı kalitedeki özdeş mal bileşimleri ile doldürmemiz gerekir.
- (5) Günümüzde bu konuda, ticaretin değişik kesimlerinde geçerli fiyat karşılaştırmaları yapmak bir hayli zordur.

3. Tekelci Kapitalist Düzeninde

- (1) Fiyat düşüşleri şöyle gelişmiştir: Margarinde % 59.2, kauçuk ayakkabılarda % 58.8, elektrik ampulünde % 37.0, yulaf yumaklarında % 26.3, güherçilede % 22.8, Persil sabununda % 22.0, yangın sigortası primlerinde % 20, süper fosfatta % 15, unculukta öğütme payı olarak % 46.7.

4. Planlı veya Gütümlü Bir Ekonomide

- (1) Société Générale des Coopératives de Consommation

V. Kooperatifçiliğin Düşmanları

- (1) Charles Gide'in anlattığına göre kasaplar kooperatiflere et sağlayan

tüm hayvan yetiştiricisi ve tüccarlarını boykot ettiler. Bu boykot et taşıyan gemilere kadar yansıtılabildi. Hatta boykotçular kooperatifin mezbahasının girişini bir süre kapatmayı bile başardılar.

BÖLÜM II

TEKEL-KOOPERATİFLER

1. Ulusallaştırılmış Kesimin Sorunları

- (1) C.G.T.'nin Çalışma Ekonomik Konseyi tarafından geliştirilmiş tanımı.

Müşteriler kelimesi bu bölümde kamu ya da tekel kooperatifler tarafından üretilen ürünleri satın alanlar veya hizmetlerinden yararlananları, kısaca bunları kullananları belirten bir kavram olarak kullanılmaktadır (Usager) Ç.N.

3. Tekel-Kooperatiflerin Başlıca Örnekleri

- (1) Bu tekel-kooperatifler hakkında daha fazla bilgi için Bernard Lavergne'nin eserlerine, özellikle kaynakçada belirtilenlere bakınız. Sociétés d'Intérêt collectif agricole.

Crédit Communal de Belgique.

Société nationale des Administrations publiques pour l'Assurance-Incedie.

BÖLÜM III

ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

- (1) Bu arada sendikal çalışmaları nedeni ile işsiz kalmış militanlara ya da kapitalist girişimlerin istihdam edemedikleri işsizlere de iş vermek söz konusu olabilir. Hatta patronun faaliyetini durduracağı ama işçilerin yaşayabilir buldukları bir işletmeyi de kaparmaktan kurtarabilir.
- (2) İşçi birliklerine ait ve onların çıkarlarına göre çalışan bu üretim kooperatiflerini tüketici çıkarlarına göre çalışan ve tüketim kooperatiflerine ait olan fabrikalarla karıştırmamak gerekir.

I- Geleneksel Kooperatifler

1. Gelişme

Kitap 1967'de yayınlamıştır. Ç.N.

3. Güçlükler

- (1) Fransa'da bile üretim kooperatifleri ihalelerde bazı küçük ayrıcalıklar elde ederler: Onlara küçük paylar ayrılabilir; eş fiyat durumunda satış tercihen onlara yapılır; bu işlerle ilgili teminat yatırıma zorunluluğundan muaftırlar. Fakat uzun zamandan beri vergi konusunda hiçbir avantajdan yararlanamamaktadırlar.

II- Çalışma Toplulukları (Communautés)

1. Nitelikleri

- (1) Diğer topluluklarda ve 1901 yasasına göre bu paylar bir birliğin mülkiyetinde tutulurlar.

2. Sonuçlar

Özel sektöre ait fabrikalar. Ç.N.

BÖLÜM IV

TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

I- Genel Kavramlar

1. Varlık Nedeni

- (1) 1880'lerden sonra Danimarkalı tarımcılar Amerikan ve Kanada buğdaylarının rekatebi nedeniyle tahıl tarımını terkedip yerine hayvancılık yapmak zorunda kalmışlardı. Bunun için de örgütlenmiş bir pazarın kurulması gerekiyordu. İşte bu gereksinmeye karşılıyan ve ilk sütçülük kooperatifi olan kuruluş 1882'de Hjelting'te kuruldu ve tüm Danimarka kooperatifçiliğinin başlangıç noktası oldu. Fransa'nın Charentes bölgesinde ve yine 1880'lerden sonra floksera hastalığının bağcılıkta uğraşanları büyük zararlara sokmasından sonra aynı dönüşüm oluyor ve 1887'de Chaillé'de kurulan sütçülük kooperatifi yukarıdaki- ne benzer bir rol oynuyordu. Aynı şekilde 1901'de Maraussan şarapçı- larının deneyiminden sonra 1900 ile 1908 arasında şarap satışlarında görülen durgunluk Güney Fransa'da şarapçılık kooperatiflerinin doğma- sına yol açtı. Ayrıca, 1929-35 krizinde, buğdaydaki aşırı üretim ve fiyatlardaki düşmeler Fransa ve Kanada'da kooperatif silolarının hızla çoğalmalarına yol açtı.

2. Genel Nitelikleri

- (1) Bu kolektif kurumlar feodalitenin fırın, tahıl ambarı gibi kolektif işlevleri ele geçirip bunları bir kazanç kaynağı haline getirebilecek kadar güçlü olmadığı yerlerde parlak bir dönem yaşamışlardı. Fas'taki

"İgudar"larla benzerlik gösteren tahıl ambarları gibi kuruluşlar, özellikle karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın (yangın sonrası onarım ve yeni toprakların işletmeye açılmasında görüldüğü şekilde) düzenlendiği yörelerde ve bilhassa İsviçre ve İsveç'te yaygınlaşmışlardır.

- (2) Çağa ait bir belgeye göre 1228'de Desservillers (Doubs) de bir peynircilik ortağı vardı.
- (3) Daha az gelişmiş ülkelerde günümüzde çok daha yakın toplu kültür izleri ve kalıntıları vardır (Rusya'da "Mir", Yuvoslavya'da "Zadrouga"). Az gelişmiş ülkelerde ise aşiret ya da köylü tipi ekonomik birimler hâlâ yaşamaktadır.
- (4) Fransa'da tarım kooperatifleri diğerlerinden farklı olarak, tüm tarımın yararlandığı mali bağımsızlıkların bir uzantısı olan önemli mali vergi bağımsızlıklarından yararlanırlar. Devletin mali yardım ve vergi bağımsızlıklarına karşılık yolsuzlukları önlemek amacıyla etkinlikleri sınırlanmış ve üzerlerine nerdeyse koruyucu bir karaktere ulaşan kamu kontrolü koymuştur. Genel kural olarak yalnızca asil üyeleriyle ilişkilere girebilirler (bu durum kooperatifleri özel tüccar için daha az korkulur kurumlara dönüştürmektedir). İsviçre, Hollanda ve Danimarka'da kooperatif bağımsızlığından ve otoritesinden ara kesim olarak yararlanırlar. tarımsal sendikalar ise, hiç bir geri ödeme yapılmaksızın üyelerinin işletmelerinin ürünlerini satmak veya onlar için gerekli girdileri sağlamak işlevlerini yüklenirler. Fakat yapıları bunun için uygun değildir. Aslında gerçek kooperatiflerin kurulmasında ve bunların doğurgan hücreler oluşturmalarında önder olmalıydılar. 12 Mart 1946 tarihli bir yasa bu işlemlerin kooperatiflerce yürütülmesine olanak hazırlayacaktı. Fakat bu yasanın yürürlüğe girmesi askıda kaldı.

II- Ortak Satınalma veya Hizmet Kooperatifleri

1. Tarımsal araç-gereç kullanma kooperatifleri

- (1) Kooperatifler dışında, komşu üreticiler arasında araç ve gerecin ortak mülkiyeti ya da ortak kullanımı konusunda daha katı anlaşmalar vardır.

2. Toplu satınalma kooperatifleri

- (1) Fransa'da bu rol tarımsal amaçlı ve toplumsal çıkar sağlayan şirketlerce oynanmaktadır. Bu şirketler gerçek kooperatiflerden daha yumuşak yapıya sahiptirler: Tarımcı olmayanları üye olarak kabul edebildikleri gibi üye olmayanlarla da alış-veriş yapabilirler.

- (2) Bunun tersine birçok tüketim kooperatifi, kırsal acentelerinde gübre, tohumluk ve hatta tarım makinaları bile satmaktadırlar.

3. Kredi Kooperatifleri

- (1) Köylüler ne kadar fakirse bu hadler o kadar yüksektir: Suriye'de % 50, Malezya'da % 200, Hindistan'da % 300, Filipinler'de % 400 olduğu bilinmektedir.
- (2) Caisses de Crédit agricole mutuel.

III- Toplu (Ortaklaşa) Satış Kooperatifleri

1. Çeşitli tipleri

- (1) Fransa'da toplam buğday üretiminin yaklaşık % 82'si 800 stoklama kooperatifinin elindedir. Üretimin % 52'sini kooperatifler toplar. Şarapçılık kooperatifleri gündelik sofraya şaraplarının % 22'sini, üstün kaliteli şarapların % 42.5'ünü ve büyük marka şarapların % 25'ini üretmektedir.

2. Mekanizmaları (İşleyişleri)

- (1) A.g. Ü. de görüldüğü gibi özellikle fakir köylüler, ileriye pek iyi göremediklerinden fazla beklene sabrını göstermeyip sık sık ve düşük bir fiyatla özel ticaret kesimine başvururlar ve mallarını peşin fiyatla bu kesime satmayı yeğlerler.

3. Bugüne kadar elde edilen sonuçlar

- (1) Danimarka'da kooperatifler ihraç edilen süt, tereyağı ve domuz ürünlerinin % 90'ını satmakta; İsveç'te de süt üretiminin % 96, etin % 90, yumurtanın % 65 ve genel olarak tarımsal üretimin % 60 ile % 70'ini kontrol etmektedirler.
- (2) Bu pazara kahvaltılı malları sunarlar: Tereyağı, yumurta, peynir.

IV- Çok İşlevli Kooperatifler

1. Çok Amaçlı Kooperatifler

- (1) Biru Yugoslavya'da "genel kooperatiflerin" küçük köylüler için oynadığı role benzetebiliriz.

V- Tarımsal Kooperatifçiliğin Genel Yapısı

2. İstatistikler

- (1) Bu sayılara kredi ve Sigorta kooperatifleri dahil değildir.

VII- Üçüncü Dünyada Tarımsal Kooperatifçilik

2. Kooperatifçiliğin yönetsel rolü

- (1) Senegal'de, 1949'a doğru, kooperatifçilik konusundaki büyük bilgisizlikten gelen tedbirsizlikler yer fıstığının pazarlamasında çok pahalıya mal olan başarısızlıklarla sonuçlandı.

3. Başlıca Kooperatif Tipleri

- (1) İlerideki bir tarihte yapılacak satınalmayı karşılamak üzere üyelerinin düzenli ödemeler yapmayı kabul etmiş olduğu tasarruf kooperatifleri; geleneksel törenlerin gereksiz harcamalarına karşı koymayı üstlenen "daha iyi yaşam örnekleri" (better Living Societies), arazi toplulaştırma, sağlık ve sosyal yardım, eğitim, sulama ve hatta tartışma ve kavga halinde hakemlik; ürünleri haşerata, kutsal ökizlere, maymunlara ya da yabancı otlara karşı koruma kooperatifleri...

BÖLÜM V

KOOPERATİFÇİLİK VE TOPLUMSAL GELİŞME

II- Ekonomik Yenilikler

1. Çift yönlü kooperatifleşme

- (1) Örneğin: Cenevre süt birliği; İngiliz ve İskoçya büyük mağazalarıyla Danimarka mezbaha kooperatifleri arasındaki Danish Co-operative Bacon trading Co.; Vendée bölgesinde mülkiyeti eşit şekilde Geleceğin Balıkçıları Kooperatifi ile S.G.C.C.'ye ait olan ve birinciler tarafından temin edilip ikinciler tarafından pazarlaması yapılan sardalyaları işlemek için bir de fabrika işleten Saint-Gilles-Croix-de-Vie Konserve kooperatifleri; ve Fransa'nın Güneyinde Sebzeler için tarımsal kooperatiflerle tüketim kooperatifleri arasında kurulan C.R.E.P.A. (Tarımsal Ürünler Dağıtım ve Mübadele Kooperatifleri).

3. Tüketim Kooperatifçiliği Çerçevesinde Firma Benzeri İşçi Birlikleri

- (1) Bazı örnekler: 1939 öncesi Coudry'de (Kuzey) Cambrésis Kooperatifçiler Birliği çerçevesinde bir tarım işçileri ekibi; Liège yakınlarında Micheroux'da Belçika toptancı mağazası olan Genel Kooperatif Birliği ile Liège'de Kooperatif Birliği çerçevesinde kanyoncular ekipleri; Cenevre'de Sütçüler Birliği çerçevesinde ve süt teslim edenler arasında, satıcılar birliği vs.

III- Kooperatiflerin Sorunları

2. Önerilecek Çözümler

- (1) Bunlar öğrenciler arasında, genellikle ilkokul düzeyinde ve öğretmenin gözetimi altında kurulan küçük kooperatiflerdir. Çocuklar, kooperatiflerine sınıfı güzelleştirmek, onu projeksiyon makinası veya pikapla donatmak ve toplu geziler düzenleyebilmek amacı ile gelir kaynakları (Tıbbi bitkilerin hasat ve satımı, okulun bahçesinde küçük çapta hayvancılık, küçük balolar vs.) bulmaya çalışırlar. Kooperatifi kendileri yönetirler; genel kurulu toplar, başkan ve muhasip seçer, hesapları denetler, kaynakların nasıl kullanılacağına karar verirler.

K A Y N A K Ç A**1. Genel Kooperatifçilik Konusunda**

- Charles GIDE, Le coopérastisme, 5 e éd., F.N.C.C., Paris, 1929, (éditions antérieures sous le titre: La coopération (conférences de propagande).
- Georges FAUQUET, Le secteur coopératif; Regards sur le mouvement coopératif, Institut des Etudes coopératives, Paris, 1966.
- BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL, Le mouvement coopératif et les problèmes actuels, 1945.
- Cl. VIENNEY, L'économie du secteur coopératif français, Editions Cujas, Paris 1966.
- Paul LAMBERT, La doctrine coopérative, "Les Propagateurs de la Coopération", Bruxelles, 1959.
- Les problèmes actuels du mouvement coopératif. Actes du Colloque de Hailigenstein, Institut des Etudes coopératives, Paris, 1964.
- Henri DESROCHE, Coopération et développement, Presses Universitaires de France, Paris, 1964

2. Tüketim Kooperatifçiliği Hakkında

- Caston DEFOSSE, La coopération de consommation, Presses Universitaires de France, Paris, 1942.
- Georges LASSERRE, Coopératives centre cartels et trusts (L'expérience suédoise), Les Propagateurs de la Coopération, Bruxelles, et F.N.C.C., Paris, 1956.
- Bernard LAVERGNE, La révolution coopérative, Presses Universitaires de France, Paris, 1949.
- Jean LACROIX, La distribution coopérative en France, Editions de Minuit, Paris, 1957.

3. Kooperatif Tekelleri Hakkında

- Bernard LAVERGNE, Les régies coopératives, Alcan, Paris, 1927.
- B. LAVERGNE, Le problème des nationalisations, Presses Universitaires de France Paris, 1946 (et autres ouvrages du meme auteur).

4. Üretim Kooperatifleri Hakkında

- Georges HOOG, La coopération de production, Presses Universitaires de France, 1942.
- H. DESROCHE et A. MEISTER, Etudes sur la tradition française de l'Association ouvriere, Editions de Minuit, Paris, 1957.
- Antoine ANTONI, La coopératives ouvriere de production, Confédération générale des Sociétés coopératives ouvrieres de Production Paris, 1964.
- L. S. LEBRET et H. DESROCHE, La communauté Boimondau, Economie et Humanisme, Paris, 1946.
- Revue Communauté, numéros spéciaux: Boimondau, dix années d'expérience communuautaire, 1951, et Les communautés de travail, par A. MEISTER, 1959, Paris.

5. Tarım Kooperatifleri Hakkında

- A. CRAMOIS, Coopératives agricoles, Centre national d'Information économique, Paris, s.d.
- A. HIRSCHFELD, La coopération agricole en France, Bailliere, 1957.
- P. DE GRECE, Les coopératives agricoles danoises et le marché extérieur, These, 1935, Sirey, Paris.
- NATIONS UNIES, Le progres rural par l'action coopérative, 1956.
- Roger MONTAGNE, La coopération agricole, Imprimerie du Paysan du Midi, Montpellier, 1964.